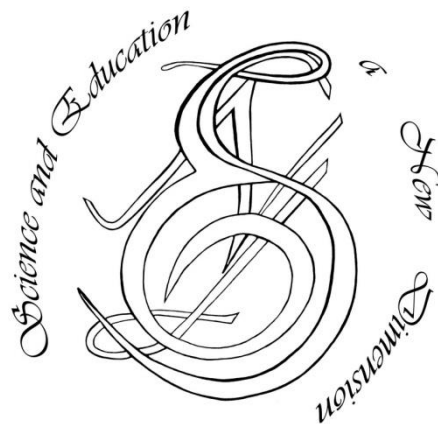

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

p-ISSN 2308-5258

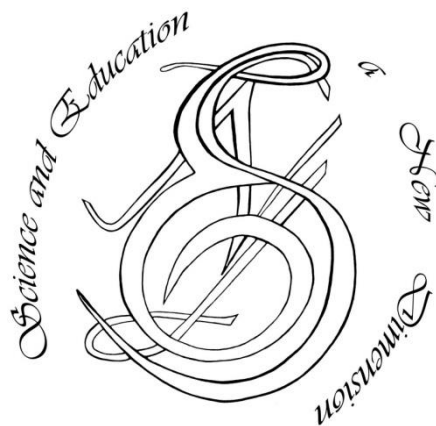
e-ISSN 2308-1996

VI(28), Issue 169, 2018

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28>

Humanities and Social Sciences

www.seanewdim.com

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

POLITICAL SCIENCES.....	7
Гендерна рівність як складова демократичного розвитку українського суспільства <i>О. Ю. Кашаба, І. В. Щербина.....</i>	7
Політична система України в умовах гібридної війни (досвід 2014-2018 років) <i>В. О. Крутий.....</i>	11
SOCIAL COMMUNICATION.....	17
Субституція назви «Росія» у системі номінативних засобів ФБ-коментарів <i>Т. М. Андрєєва.....</i>	17
Трансформація медіапростору регіону в умовах зовнішньої агресії: український аспект <i>В. В. Брадов.....</i>	21
The Participation of Media in Anti-Islamic Propaganda (The Cases of Theo van Gogh and Malala Yousafzai) <i>Л. М. Horodenko, D. O. Oltarzhevsky, Y. S. Tsymbalenko, K. O. Sokolova, F. Habibi.....</i>	26
Задоволення інформаційних потреб вчених в умовах зміни системи наукової комунікації (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) <i>Л. В. Коновал.....</i>	30
3D-графіка як інструмент подачі наукової інформації в науково-популярній програмі «Погода, що змінила хід історії» <i>М. О. Кузнецова.....</i>	34
Технологічна реалізація об'єктно-тематичного доступу до бібліотечних електронних ресурсів <i>І. П. Перенесієнко.....</i>	38
Свобода слова в Україні <i>Т. О. Приступенко.....</i>	42
Синергетична взаємодія ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу <i>І. С. Пуцята.....</i>	46
SOCIAL SCIENCES.....	50
Аналіз дискурсу міжнародних рейтингів університетів в межах офіційного освітнього дискурсу України крізь призму підходу Н. Феркльо <i>Н. Д. Чікішев.....</i>	50
Проблеми стану здоров'я різних груп населення та шляхи їх вирішення <i>Т. О. Лоза, М. В. Лях.....</i>	54
Теоретико-практичні засади організації та здійснення нагляду за дотриманням вимог безпеки та якості харчових продуктів <i>О. В. Запотоцька.....</i>	58

POLITICAL SCIENCES

Гендерна рівність як складова демократичного розвитку українського суспільства

О. Ю. Кашаба, І. В. Щербина

Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків
Corresponding author. E-mail: olga.kashaba@ukr.net, shcheririna63@gmail.com

Paper received 22.05.18; Accepted for publication 30.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-01>

Анотація. У статті висвітлюється питання гендерної паритетності. Гендерна рівність визначається як процес справедливого ставлення до жінок і чоловіків; одна з важливих ознак правової держави; показник рівня розвиненості відкритого суспільства; умова розквіту і розвитку демократії. Гендерна паритетність сприяє формуванню нової, сучасної ідеології рівності і містить у собі такі компоненти: гендерна рівність розглядається як інтегральна частина всіх політик, програм та проєктів; досягнення гендерної рівності вимагає визнання того, що мають бути враховані специфічні інтереси жінок і чоловіків під час формування політик, запровадження програм та проєктів; досягнення гендерної рівності означає, що рівні права і можливості мають забезпечуватися незалежно від статі; доступ жінок до прийняття рішень на всіх рівнях є центральним питанням у досягненні гендерної рівності; для досягнення гендерної рівності важливо забезпечити рівну участь чоловіків і жінок як рівноправних суб'єктів в економічних, соціальних та культуротворчих процесах; гендерної рівності можна досягти через партнерство між жінками і чоловіками на основі принципів паритетної демократії.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, гендерна паритетність.

Україна на рубежі XX – XXI ст. переживає активні суспільні та політичні трансформації, які впливають на зміну усталених норм у соціумі, ідеологічних конструкцій та способу життєдіяльності. Ці процеси сприяють виникненню нових теорій, напрямків, формують сучасну парадигму знання.

Одним із таких напрямків стала теорія гендеру. Гендерна проблематика з'явилась у вітчизняних соціогуманітарних студіях на початку 90-х років XX ст. і набула вибухоподібного поширення та розвитку, оскільки апелювала до гострих питань соціальної та політичної рівності між статями.

Гендер, гендерний паритет, питання нерівності жінок та чоловіків досить широко відображені в сучасній юридичній, соціологічній, історичній, філософській, політичній, психологічній та економічній літературі. Деякі аспекти вказаної проблематики були предметом дослідження таких зарубіжних учених, як: І. Гофман, Е. Джонг, Н. Пушкарьова, Г. Рубін, Д. Скотт, Дж. Хубер та інші.

У вітчизняній науці також є певні напрацювання щодо розкриття поняття, витоків і ролі принципів гендерної рівності. Українські вчені Т. Гаман, Н. Грицяк, О. Дашковська, О. Кікінеджи, О. Кулачек, Т. Курига, К. Левченко, Л. Пампуха, М. Пірен, С. Плахотнюк, М. Попова, О. Ярош та інші досліджують широкий спектр вказаної проблематики.

Жвавий суспільний та науковий дискурс визначив евристичний потенціал теорії гендеру, актуальність, затребуваність та перспективність досліджень даної теми. Розпочавшись з поодиноких розробок спеціальних курсів з локальних гендерних проблем, з нечисленних наукових розвідок в галузі гендеру, в подальшому цей напрямок викликав хвилю зацікавленості у науковому співтоваристві. Це, у свою чергу, сприяло формуванню сучасного осмислення та легітимації гендерних відносин, виробленню державної програми

з даного питання, запровадженню інституційного механізму забезпечення гендерної паритетності.

Але в той же час, незважаючи на зростання популярності гендерної тематики у світі, в Україні вона залишається маргінальним сегментом наукових досліджень і потребує особливої уваги.

Отже, актуальність теми зумовлена особливостями нинішнього етапу у розвитку українського суспільства, зосередження уваги навколо системних соціально-політичних перетворень та входження нашої держави до європейської спільноти як рівноправного партнера. А одним із ключових напрямків забезпечення демократичного поступу України на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, оскільки Україна як європейська держава ставить своїм завданням не лише забезпечення успішних соціально-політичних та соціально-економічних реформ, але й досягнення нової якості життя, гармонізації суспільних відносин.

Мета нашого дослідження – провести аналіз сутності гендерної рівності, визначити складові гендерної паритетності та її ролі на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин у сучасному житті передбачає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і різних його інституціях зокрема. Це, насамперед, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (у першу чергу, у сфері політики та загалом на ринку праці), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, унеможливлення проявів гендерного насильства тощо.

Гендерна рівність – це не політична самоціль, а передумови для стабільного демократичного розвитку, ефективного державного управління, подолання бідності. Гендерного реформування потребує кожна сфе-

ра нашого життя – від промисловості та сільського господарства до державного управління, охорони здоров'я, екології, системи освіти, будівництва чи транспорту. Виходячи з цього, утвердження гендерної рівності не повинна зводитися лише до питань захисту прав жінок. Ця проблема мусить комплексно охоплювати права людини. Адже, у сфері гендерної рівності неможливо досягнути певних результатів, якщо не буде враховано статус і можливості обох статей. Таким чином, гендерна рівність – це рівноправний статус жінки та чоловіка, рівні можливості брати однакову участь у всіх сферах суспільно-політичного життя, рівні умови для реалізації.

Актуальність гендерних перетворень в Україні зумовлена як міжнародними зобов'язаннями держави, так і її внутрішніми потребами. Сьогодні перед нашою державою поставило завдання – побудувати гендернозбалансоване суспільство, а у перспективі – паритетну демократію. Це є важливою умовою для входження України до Євросоюзу. Саме тому, українська держава ратифікувала низку документів, які визначають і гарантують рівність прав і свобод людини й громадянина незалежно від статі: Рекомендації Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток миру у XXI ст.», Декларація тисячоліття ООН, у якій глави 189 держав і урядів визнали свою колективну відповідальність за підтримку людської гідності, рівноправності, Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Наприкінці 2016 року в Україні була ініційована кампанія по ратифікації Конвенції Ради Європи про попередження і боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція) тощо. Підписання цих документів зобов'язують нашу державу виконувати рекомендації міжнародних організацій та суттєво змінювати принципи організації державного і політичного управління, визначити для себе забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та як один з пріоритетів державної політики.

На національному рівні запровадити стандарти рівності чоловіків та жінок дозволяють Конституція України, Кодекс законів про працю України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року та інші законодавчі акти. Ці важливі документи склалися з урахуванням кращого європейського досвіду, в основу якого покладені принципи гендерної рівноваги та гендерної демократії.

Варто зазначити, що Державна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків була розроблена не лише з орієнтацією на європейську модель, але й з урахуванням особливостей українського суспільства. Вона спирається на Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» (2005 р.). Цим документом визначено основні напрями гендерної політики в українському суспільстві, зокрема забезпечення паритетного становища чоловіків та жінок у всіх сферах життєдіяльності, ліквідація всіх форм дискримінації. Гендерна рівність у Законі розглядається як «рівний правовий статус жінок та чоловіків і рівні можливості для його

реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [1, с.561]. Отже, Програма передбачає врахування особливостей обох статей на необхідність залучення до процесу гендерних перетворень як жінок, так і чоловіків. Більше того, вона є відображенням поступового руху суспільства і влади від теоретичного сприйняття і осмислення гендерних проблем до їх визнання та розроблення конкретних механізмів державної політики.

У той самий час упровадження принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства передбачає об'єктивну оцінку існуючого стану справ і розроблення стратегії, яка враховувала б особливості економічного, соціального та духовного розвитку як держави у цілому, так і окремих регіонів та окремих соціальних груп. Адже прийняття закону чи програми і визнання існуючої гендерної нерівності саме по собі не забезпечить готовності чоловіків та жінок у своєму повсякденному житті керуватися закладеними у зазначених документах принципами та вимогами. Особливістю ситуації є і те, що на рівні пересічних громадян більшість проблем, які насправді мають гендерні корені та ознаки, такими не сприймаються та ще й супроводжуються додатковими емоційними складовими, що спотворюють їх сприйняття або ж зводять у рамки звичайних стереотипів.

Водночас уже існуючі соціально-економічні результати нерівності посилюються через укорінення різноманітних форм дискримінації. Основними проявами цього явища залишаються: безробіття серед жінок, як приховане, так і зареєстроване, вище ніж у чоловіків; заробітна плата жінок складає 72,5% від заробітної плати чоловіків; жінки здебільшого працюють у таких сферах (освіта, медицина, соціальна сфера тощо), де заробітна плата значно нижче, ніж у середньому по народному господарству, що призводить до зростання економічної нерівності чоловіків і жінок; при цьому серед працівників з вищою освітою жінки складають 56%; жінка працює на 4-6 годин більше, ніж чоловік, праця в домашньому господарстві не враховується в пенсійних схемах; жінки, які мають дітей та перебували в декретній відпустці, стають неконкурентноспроможними на ринку праці; жінки складають абсолютну більшість трудових мігрантів з України; жінки більше потерпають від домашнього насильства; жінки практично не представлені на вищих щаблях влади та управління, хоча складають більший відсоток населення України [2, с.22].

Не дивлячись на законодавче регулювання доступу жінок до «великої» політики залишається незадовільним. У законодавчому органі української влади жінки становлять лише 12%. Не на багато краща ситуація із доступом до керівних посад у органах виконавчої влади, місцевого самоврядування чи керівних структур великих державних чи приватних компаній.

Ця аналітика вимагає розробку та застосування фахових механізмів надання доступу жінок до вищих щаблів влади, керівних посад в органи місцевого самоврядування, в керівні структури великих компаній тощо. Серед найбільш ефективних механізмів у світі загалом та в країнах Європейського Союзу зокрема вважаються гендерні квоти. В Україні гендерні квоти

передбачаються на декларативному рівні, зокрема як «позитивні дії» у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», чи як поправка до Закону України «Про політичні партії», яка у зв'язку із відсутністю фахових механізмів прийняття квоти і контролю за її виконанням, не дала очікуваних результатів на виборах 2014 року [3, с. 6].

Позбутися декларативності та формальності у втіленні принципу гендерної рівності дозволяє збалансована гендерна політика держави. Дослідниця гендерної політики Н. Грицяк визначає її як дії органів державної влади з вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, а саме, забезпечення: однакового суспільного статусу чоловіків і жінок; однакових умов реалізації прав людини для чоловіків і жінок; однакових можливостей використання соціальних і економічних ресурсів для чоловіків і жінок; однакових можливостей для чоловіків і жінок робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний, культурний розвиток; рівного права для чоловіків і жінок мати однакову користь від результатів їх діяльності [4]. Таким чином, гендерна політика виробляє підвалини для формування і запровадження гендерної паритетності. Остання, в свою чергу, сприяє формуванню нової, сучасної ідеології рівності і містить у собі такі компоненти: гендерна рівність розглядається як інтегральна частина всіх політик, програм та проектів; досягнення гендерної рівності вимагає визнання того, що мають бути враховані специфічні інтереси жінок і чоловіків під час формування політик, запровадження програм та проектів; досягнення гендерної рівності означає, що рівні права і можливості мають забезпечуватися незалежно від статі; доступ жінок до прийняття рішень на всіх рівнях є центральним питанням у досягненні гендерної рівності; для досягнення гендерної рівності важливо забезпечити рівну участь чоловіків і жінок як рівноправних суб'єктів в економічних, соціальних та культуротворчих процесах; гендерної рівності можна досягти через

партнерство між жінками і чоловіками на основі принципів паритетної демократії.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що Україна має цілу низку проблем у вирішенні питань гендерної рівності. Незважаючи на приєднання до міжнародних угод та ухвалення національного законодавства про рівні права і можливості жінок і чоловіків, спостерігається брак політичної волі щодо реалізації гендерних перетворень на рівні керівників законодавчого і виконавчих органів та на рівні місцевої влади. Дуже низьким є рівень представленості жінок у суспільному та політичному житті. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни. Значною проблемою є стійкість стереотипів щодо розподілу ролей чоловіків і жінок у суспільстві та сім'ї. Ці стереотипи поширюються через два найпотужніших канали – систему освіти та ЗМІ. Актуальним є збереження високого рівня гендерної сегрегації (горизонтальної та вертикальної) на ринку праці. Важливою проблемою є недостатня правова обізнаність громадян з питань гендерної дискримінації. Часто вони не можуть діагностувати прояви гендерної дискримінації у сімейному житті (у т.ч. випадки насильства), на роботі та у суспільстві.

Саме тому, особливого значення набуває повсякденна робота щодо поширення гендерних знань, запровадження в життя принципів гендерної рівності та формування нових стандартів і традицій поведінки, які б закріплювали ці принципи на рівні прийнятих і звичайних кроків, незалежно від того, в якій сфері ця поведінка проявляється – в економіці, політиці, в інформаційному просторі, у педагогічному процесі чи у повсякденному спілкуванні, у сімейному житті, побуті. Ця складова у забезпечення гендерної рівності є не менш важливою, ніж робота на державному рівні, оскільки також вимагає реалізації цілого комплексу механізмів, включаючи гендерний аналіз, гендерні підходи і гендерну чутливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» // Відомості ВР України. – 2005. – № 52.
2. Гаман Т.В., Курига Т.В. Гендерна паритетність в місцевих органах виконавчої влади [Текст] / Т.В. Гаман, Т.В. Курига // Університетські наукові записки. – 2011. – № 2 (38). – С. 417 – 424.
3. Марценюк Т. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін [Текст] / Т. Марценюк. – МЦПД, 2015. – 36с.
4. Грицяк Н.В. Гендерний підхід у теорії та практиці державного управління [Електронний ресурс] / Н. В. Грицяк // Вісник державної служби України. – 2003. – № 4. – Режим доступу: http://www.guds.gov.ua/document/42207?jsessionid=38FBAIE58668E1E9C4F90821D4564F9/4_2003_gruc`ak.doc
5. Дашковська О.Р. Принцип гендерної рівності: поняття, витоки і роль на сучасному етапі розвитку суспільства [Текст] / О.Р. Дашковська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 20 – 23.
6. Гендерні аспекти державної служби [Текст]: [монограф.] / [М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька]; за заг. ред. Б. Кравченко. – К.: Основа, 2002. – 335с.
7. Плахотнюк С.С. Проблеми практичної реалізації в Україні законодавства про гендерну рівність [Електронний ресурс] / С.С. Плахотнюк // Електронне наукове видання матеріалів конференції: VIII МНПК «Гуманізм та освіта». – 2006. – Режим доступу: <http://cjunf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06psspgpr.php>

REFERENCES

1. Law of Ukraine "On ensuring equal rights and opportunities for women and men" // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. - 2005. - No. 52.
2. Haman T, Kuryha T. Gender parity in local executive bodies [Text] / T. Haman, T. Kuryha // University research note. - 2011. - № 2 (38). - S. 417 - 424.
3. Martsenyuk T. Women in Ukrainian politics: challenges and prospects for change [Text] / T. Martsenyuk. - ICPS, 2015. - 36s.
4. Hrytsiak N. The gender approach in the theory and practice of management [electronic resource] / N. Hrytsiak // Herald of Civil Service of Ukraine. - 2003. - № 4. - Access:

- http://www.guds.gov.ua/document/42207;jsessionid=38FBAIE58668E1E9C4F90821D4564F9;4_2003_gruc`ak.doc
5. Dashkovska O. The principle of gender equality: concepts, sources and role in modern society [Text] / O. Dashkovska // Analytical Comparative Law. - 2014. - № 5. - P. 20 - 23.
 6. Gender aspects of public service [Text]: [monographs.] / [M. Pyrene, Hrytsiak N., T. Vasylevcka, O. Ivanytska]; for the Society. Ed. Boris Kravchenko. - K.: Basis, 2002. - 335s.
 7. Plakhotnyuk S. The problems of practical implementation in Ukraine of legislation on gender equality [electronic resource] / S. Plakhotnyuk // Electronic scientific editions of the conference: VIII MNPК "Humanism and Education". - 2006. - Access: <http://cjunf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06psspgr.php>.

Gender equality as an integral part of the democratic development of Ukrainian society

O. Y. Kashaba, I. V. Shcherbina

Abstract. The article highlights the issue of gender parity. Gender equality is defined as a process of equitable treatment of women and men; one of the important aspects of the rule of law; indicator of the level of development of an open society; term of prosperity and democracy. Gender parity promotes new, modern ideology of equality and includes the following components: gender equality is considered as an integral part of all policies, programs and projects; achieving gender equality requires the recognition that should be taken into account the specific interests of women and men in the shaping of policies, implementation of programs and projects; gender equality means equal rights and opportunities should be provided regardless of gender; women's access to decision-making at all levels is a central issue in achieving gender equality; for achieving gender equality is important to ensure equal participation of men and women as equal actors in the economic, social and culture-processes; gender equality can be achieved through partnership between women and men on the basis of parity democracy.

Keywords: *gender, gender stereotypes, gender parity.*

Гендерное равенство как составляющая демократического развития украинского общества

О. Ю. Кашаба, И. В. Щербина

Аннотация. В статье освещается вопрос гендерной паритетности. Гендерное равенство это процесс справедливого отношения к женщинам и мужчинам; важный признак правового государства; показатель уровня развитости открытого общества; условие расцвета и развития демократии. Гендерная паритетность способствует формированию новой, современной идеологии равенства и содержит в себе такие компоненты: гендерное равенство рассматривается как интегральная часть всех политик, программ, проектов; гендерное равенство означает, что равные права и возможности должны быть обеспечены независимо от пола; центральным вопросом при достижения гендерного равенства должен быть свободный доступ женщин к принятию решений на всех уровнях; женщины и мужчины должны быть равноправными субъектами во всех сферах жизнедеятельности; гендерное равенство возможно в результате партнерства между мужчинами и женщинами на основе принципов паритетной демократии.

Ключевые слова: *гендер, гендерные стереотипы; гендерная паритетность.*

Політична система України в умовах гібридної війни (досвід 2014-2018 років)

В. О. Крутій

Інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та НАН України, Київ, Україна

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 31.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-02>

Анотація. Досліджено вплив гібридної війни на політичну систему суспільства, зокрема її інституціональну, нормативну, функціональну та комунікативну підсистеми. Доведено швидкий розвиток політичної системи України в умовах гібридної війни. Проаналізовано основні нормативно-правові акти (законодавство України та укази Президента України), сукупність яких дозволяє визначити основні тенденції трансформації політичної системи, що протистоїть загрозам і небезпекам гібридного походження. Виокремлено особливу роль Ради національної безпеки і оборони України та Воєнного кабінету Ради (елементів політичної системи), що готують та приймають оперативні рішення з нагальних питань забезпечення національної безпеки і оборони України.

Ключові слова: політична система суспільства, інституціональна підсистема, нормативна підсистема, функціональна підсистема, комунікативна підсистема, національна безпека, виклики, загрози, небезпеки, Рада національної безпеки і оборони України.

Вступ. Європейський вибір України не підлягає сумніву. Його підтримує більшість населення й насамперед – молодь. Проте Російська Федерація намагається не допустити інтеграції України в європейські структури (ЄС і НАТО). З цієї метою Росія у 2014 р. окупувала частину території України (Автономну Республіку Крим і місто Севастополь) та розв'язала воєнну агресію на Сході України. Головним інструментом впливу на Україну стала гібридна війна, яка принципово відрізняється від попередніх війн. Головна відмінність гібридної війни полягає в масштабному впливі на ключові суспільні сфери з метою їх трансформації до заданого вигляду. Реакцією сторони, яка захищається (України) є швидка адаптація політичної системи, яка має ефективно протидіяти загрозам і викликам гібридної війни.

Короткий огляд публікацій по темі. Різні аспекти розвитку політичної системи сучасного українського суспільства досліджена в працях Бабкіна В. Д., Бабкіної О. В., Горбатенка В. П., Кресіної І. О., Мацієвського Ю. В., Мироненка П. В., Михальченка М. І., Розумного М. М., Рудича Ф. М., Смолянюка В. Ф., Текаченка В. М., багатьох інших науковців. Гібридну війну в історичному та сучасному контекстах досліджують Горбулін В. П., Горовенко В. К., Дикий Є. О., Литвиненко О. В., Мандрагеля В. А., Парахонський Б. О., Прибутько П. С., Требін М. П., Яворська Г. В., інші вчені. У цих працях згадується про вплив гібридної війни на політичну систему суспільства, як і навпаки. Разом з тим, фахових досліджень, предметом яких був би безпосередній прямий і зворотний вплив гібридної війни, ініційованої Російською Федерацією, на політичну систему України – поки що недостатньо.

Мета. Окреслити зміни у політичній системі України, що відбулися після розв'язання Росією неоголошеної гібридної війни проти України. Деталізувати ці зміни у головних підсистемах, що в сукупності утворюють політичну систему суспільства як цільний комплекс, спрямований на захист держави і суспільства.

Матеріали та методи. Головними інформаційними матеріалами стали чинні нормативні акти Української держави, що відбувають феномен гібридної війни (законодавство, укази глави держави, рішення Ради національної безпеки і оборони України). Крім того, використані

енциклопедичні та довідкові видання, що доповнюють та розвивають головну тему.

Результати та їх обговорення. Розглянемо найбільш важливі зміни у політичній системі українського суспільства, що відбуваються в умовах гібридної війни. При цьому врахуємо базовий теоретичний підхід, відповідно до якого політична система складається з інституціональної, нормативної, функціональної та комунікативної підсистем.

Зміни в інституціональній підсистемі є найбільш значимими. Їх масштаб та спрямованість переконливо відбиває прискорене створення сектору безпеки і оборони України відповідно до західних демократичних стандартів. Даним сектором пропонується вважати охоплену «єдиним керівництвом і координацією сукупність органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки» [1].

Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України від 14.03.2016 р. до його складових відносить: Президента України, Раду національної безпеки і оборони України, Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Міністерство внутрішніх справ України, Національну гвардію України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну міграційну службу України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Службу безпеки України, Управління державної охорони України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державну спеціальну службу транспорту, координаційний орган з питань розвідувальної діяльності при Президенті України та розвідувальні органи України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну війсь-

ково-промислової політики [2]. Якщо врахувати, що до розвідувальних органів України законодавство відносить Службу зовнішньої розвідки України, розвідувальний орган Міністерства оборони України та розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону [3], то маємо двадцять державних структур (органів, служб), що мають фахово опікуватися проблематикою національної безпеки і оборони України.

Слід вказати на створення (відновлення) нових силових структур України, які об'єктивно класифікуються як елементи сектору безпеки і оборони та за формальними й сутнісними ознаками наближаються до західних аналогів.

У контексті створення мова йде про Національну поліцію України – «центральный орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного порядку та громадської безпеки». Її цільовим призначенням визначено: захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства; протидія злочинності, охорона громадського порядку, власності та забезпечення громадської безпеки [4]. Дискусії та законодавчий процес щодо створення Національної поліції тривали першу половину 2015 р., відбиваючи складний процес трансформації політичної системи України, зокрема її силового блоку.

Термін «створення» поширюється й на Сили спеціальних операцій Збройних Сил України. Відповідне рішення Верховна Рада України прийняла 16.06.2016 р. Дещо пізніше (03.03.2018 р.) Президент України затвердив Положення про Сили спеціальних операцій [5]. Про Сили спеціальних операцій як про окремий елемент сектора безпеки і оборони у чинному законодавстві не йдеться (значна частина інформації, що стосується Сил спеціальних операцій, є таємною). Проте вони у більшій мірі, ніж інші силові структури, відповідають вимогам гібридної війни. Зокрема, на них покладаються наступні типові завдання: рейди та сучасні бойові дії; психологічні операції (Psy-Ops); здобуття розвідувальної інформації за лінією фронту; робота «цивільної адміністрації» (залучення на свій бік населення); створення агентурних мереж; навчання іноземних армій, поліцейських і безпекових сил (так зване «примноження сили»); пошук, евакуація й доставка полонених, заручників; медична допомога; впровадження в структуру спецслужб і військових організацій з метою шпигунства або знищення людей, що представляють загрозу державі (в тому числі і на території інших держав); підготовка до переворотів, повалення режимів; виявлення, ідентифікація та визначення цілей для власних засобів ураження; антитерористичні операції.

У контексті відновлення йдеться про Національну гвардію України, парламентське рішення про створення якої було прийнято 12.03.2014 р. Відповідно до чинного законодавства, Національна гвардія України стала новим військовим формуванням з правоохоронними функціями, «що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і

законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій» [6]. У 1991-2000 рр. в Україні існувала Національна (Республіканська) гвардія. Проте її було розформовано з огляду на сукупність об'єктивних та суб'єктивних причин. Стрімке відродження Національної гвардії на початку 2014 р. стало не лише державною реакцією на анексію Криму та сепаратистські виступи на Донбасі, а й засвідчило широку народну підтримку державних збройних формувань, що протистояли агресору. Значна частина сил самооборони Майдану поповнила лави саме новоствореної гвардії [7].

До інших важливих моментів якісного удосконалення інституціональної підсистеми політичної системи українського суспільства в умовах гібридної війни слід віднести створення Міністерства інформаційної політики України, військово-цивільних адміністрацій, Воєнного кабінету Ради національної безпеки і оборони України, Національного координаційного центру кібербезпеки як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб тощо.

Таким чином, абсолютна більшість суб'єктів забезпечення національної безпеки (глава держави, парламент, уряд, центральні органи виконавчої влади, місцеві адміністрації тощо) належать до інституційної підсистеми політичної системи. Законодавчо передбачені напрями їхньої діяльності щодо забезпечення суспільства і держави, людини і громадянина визначаються як «напрями державної політики з питань національної безпеки» (Закон «Про основи національної безпеки України» 2003 р.), «основні напрями державної політики національної безпеки України» (Стратегія національної безпеки України 2015 р.) або «мета, принципи і види планування у сферах національної безпеки і оборони» (Проект Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р.).

Зміни в нормативній підсистемі політичної системи України. Тут маються на увазі насамперед пропоновані державою нові та модернізовані норми права – формально-обов'язкові правила фізичної поведінки, які мають загальний характер і встановлюються або санкціонуються державою з метою регулювання суспільних відносин та забезпечуються відповідними державними гарантіями реалізації [8].

Насамперед, до рівня нормативу піднято термін «гібридна війна». Документом, де ця війна згадується вперше, стала Доктрина інформаційної безпеки України від 25.02.2017 р. [9]. Метою Доктрини названо «уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язання нею гібридної війни».

Закон України від 18.01.2018 р. «Про особливості державної політики із забезпечення державного суве-

ренітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» не містить терміну «гібридна війна», проте розкриває механізми її ведення. Так, Закон пояснює, що «збройна агресія Російської Федерації розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил та інших силових відомств Російської Федерації, а також шляхом організації та підтримки терористичної діяльності» [10]. Як зазначено в Законі, збройні формування РФ, задіяні в гібридній війні проти України, складаються з: регулярних з'єднань і підрозділів, підпорядкованих Міністерству оборони РФ; підрозділів та спеціальних формувань, підпорядкованих іншим силовим відомствам РФ; їхніх радників, інструкторів; іррегулярних незаконних збройних формувань; озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих РФ. Відразу впадає в очі практично повна відповідність російських теоретичних постулатів з цього приводу, вироблених у ХХ ст. (хто може брати участь у гібридній війні), їх практичним втіленням ХХІ ст. (хто бере реальну участь у російсько-українському збройному протистоянні, започаткованому у 2014 р.).

До інших нормативних нововведень, які окрім морально-психологічної підтримки українського суспільства в умовах гібридної війни, є необхідними для ефективного функціонування політичної системи в умовах її продовження війни, доцільно віднести наступні.

Законом України від 15.04.2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» до державно-управлінського (суспільно-політичного обігу) введено нормативи «тимчасово окупована територія», «правовий режим тимчасово окупованої території», «захист прав і свобод людини і громадянина, культурної спадщини на тимчасово окупованій території», «незаконні органи, їх посадові та службові особи», «порядок в'їзду осіб на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї» та ін. Особливо важливим є законодавче підтвердження наступних нормативів: «тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України» та «датою початку тимчасової окупації є 20 лютого 2014 року» [11].

На основі згаданого вище Закону України від 18.01.2018 р. «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» держава та суспільство отримали можливість легітимно оперувати нормативами «агресії», «збройної агресії», «окупації», «тимчасово окупованих територій», «грубого порушення принципів та норм міжнародного права як наслідок дій Російської Федерації на території окремих районів Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя», «відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації» та ін.

Нормативними положеннями даного Закону, що визначають особливості функціонування політичної системи України в умовах гібридної війни, слід вважати наступні: «тимчасова окупація Російською Федерацією територій України, ... незалежно від її тривалості є незаконною і не створює для Російської Федерації жо-

дних територіальних прав», «діяльність збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що суперечить нормам міжнародного права, є незаконною», «відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, покладається на Російську Федерацію відповідно до принципів і норм міжнародного права».

Особливо важливим для всіх без винятку елементів політичної системи України є визначення цільових нормативів державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: «звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях та відновлення на цих територіях конституційного ладу; захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; забезпечення незалежності, єдності та територіальної цілісності України» [10].

Зміни у функціональній підсистемі політичної системи України є такими ж масштабними, як і в інших підсистемах. Проте їх можливо структурувати на підставі розмежування антитерористичної операції (АТО) та Операції Об'єднаних сил.

Антитерористична операція на сході України (АТО), яка тривала з 14.04.2014 р. до 30.04.2018 р., являла собою комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Нормативно-правовою підставою для АТО став Указ Президента України від 14.04.2014 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» [12].

Специфіка АТО полягала в тому, що її організаційним базисом був Антитерористичний центр при Службі безпеки України. Центр мав координувати дії суб'єктів, які відповідно до чинного законодавства безпосередньо здійснювали боротьбу з тероризмом (Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби України з питань надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби України, Міністерства оборони України, Державної пенітенціарної служби України), а також суб'єктів, які залучалися у разі необхідності (Міністерства закордонних справ України, Міністерства транспорту та зв'язку України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства палива та енергетики України, Міністерства промислової політики України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної фіскальної служби України тощо) [13]. Проблема координації діяльності різних органів виконавчої влади залишалась доволі гострою протягом усього терміну проведення АТО. Попри певні успіхи державних органів, залучених до АТО (часткове звільнення захоплених територій), головне завдання – звільнення всієї території України від російських військ та формувань найманців – державним органам, об'єднаним довкола Антитерористичного центру, виконати не вдалось.

Перехід до Операції Об'єднаних сил означає зміщення акцентів на користь Об'єданого штабу Збройних Сил України. Саме армія України, починаючи з 01.05.2018 р., стає основою скоординованих дій державних органів, спрямованих на звільнення тимчасово окупованих територій та відновлення територіальної цілісності України. Повсякденна діяльність Збройних Сил України та інших силових структур на Сході України може розглядатися як підготовчий етап до звільнення. Головна Операція Об'єднаних сил, проведення якої передбачається Законом про деокупацію, розпочнеться лише після відповідного Указу Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України.

Спрямованість змін у функціональній підсистемі політичної системи в умовах гібридної війни доцільно охарактеризувати і з точки зору здійсненого владою нового редагування національних інтересів України. Національні інтереси цікаві з огляду на те, що їх реалізація (захист, просування, відстоювання) поза сумнівом належить до сфери функціональної активності державних органів.

Ситуація з нормативно-правовою артикуляцією національних інтересів виглядає наступним чином. Пріоритети національних інтересів України (загальною кількістю 10), закладені в базовий Закон України 2003 р. «Про основи національної безпеки України», звучали надто абстраговано від реалій глобалізованого (конфліктного) світу й навіть розмито. Воєнно-політичні події початку XXI ст., пов'язані з гібридизацією воєнно-політичної практики впливових держав, там були відсутні. Останні пропозиції щодо оновлення законодавства з питань національної безпеки і оборони будуються не на кількісних, а якісних засадах [1]. Зокрема, до фундаментальних національних інтересів України пропонується віднести: державний суверенітет і територіальну цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. Бачимо лише три блоки інтересів, що є критично важливими для державно-політичної незалежності України.

В той же час цікавою законотворчою пропозицією слід вважати можливість конкретизації (розширення переліку) національних інтересів України на сторінках інших документів державного значення, які стануть реальністю після прийняття базового закону, що стосується національної безпеки України. Йдеться про Стратегію воєнної безпеки України, Стратегію кібербезпеки України, Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України, а також Стратегічного оборонного бюлетеня України.

Сутність змін в комунікативній підсистемі політичної системи України полягає в радикальному переформуванні міжінституційних взаємин державних органів, прямо чи опосередковано задіяних у вирішенні

завдань гібридної оборони. Насамперед слід вказати на значне посилення на початку 2014 р. політичної ролі інституту Президента України та очолюваної ним Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ). Відлік нового етапу діяльності РНБОУ слід розпочати з 01.03.2014 р., коли було підписано Указ Президента України від 02.03.2014 р. № 189 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України» [14]. В Указі, враховуючи стрімке насичення території АР Крим російськими військовослужбовцями (активного розгортання з боку РФ силової фази анексії півострова), пропонувалося створити Оперативний штаб з питань реагування на ситуацію в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі на чолі з Секретарем РНБОУ України. До Оперативного штабу пропонувалося включити представників Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, інших центральних органів виконавчої влади, Служби безпеки України, Генерального штабу Збройних Сил України, а також Генеральної прокуратури України (за згодою), Ради міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольської міської державної адміністрації. Проте ця пропозиція виявилась нереалізованою. Давалася взнаки відсутність ряду державних керівників (включно з главою держави). Крім того, діяльність державних структур на території АР Крим на той момент вже була паралізованою.

Узагальнена статистика щодо діяльності РНБОУ виглядає наступним чином. У 2014 р. на засіданнях Ради було розглянуто 18 питань, що стосуються різних аспектів протидії гібридній війні проти України; у 2015 р. – 19 питань; у 2016 р. – 14 питань; у 2017 р. – 15 питань; у 2018 р. – більше 7 питань. Найбільш інтенсивними виявились перший та другий роки українсько-російської міждержавної боротьби у форматі гібридної війни. Саме тоді були прийняті ключові рішення, що визначили і спосіб конкретних військових дій на Сході України, і спрямованість безпекових та оборонних трансформацій держави на перспективу.

У якісному плані слід відмітити наступне. На засіданнях РНБОУ приймалися рішення, що стосуються не лише елементів сектору безпеки і оборони, а й інших інститутів політичної системи, які в даний момент є необхідними задля системної протидії агресору. Іншими словами, в інституційному вимірі РНБОУ на чолі з Президентом України стала однією з головних ланок політичної системи. РНБОУ стимулювала зміни не лише в інституційній, а й нормативній, функціональній та комунікативній підсистемах політичної системи. Безпекові та оборонні питання стали невід'ємною складовою їхнього існування. При цьому привертає увагу тематична узгодженість діяльності інститутів, продукування нормативів, виконання функцій та забезпечення комунікацій різномасштабними та різнорівневими політичними структурами, заслугою чого слід вважати вплив з боку РНБОУ.

При вирішенні завдань гібридної війни РНБОУ активно взаємодіє не лише з державою, а й структурами громадянського суспільства. Свідченням цього є по-

ширення безпекової (оборонної) проблематики серед більшості суспільних верств та структур громадянського суспільства, врахування Радою нестандартних форм і способів захисту національних інтересів України, продемонстрованих добровільними батальйонами, волонтерськими організаціями, мас-медійними центрами в умовах недостатності державної протидії загрозами небезпекам гібридної війни.

Діяльність РНБОУ відбиває практично увесь спектр загроз і небезпек, що постали перед Україною в сучасних реаліях. Виходячи з цього, Рада працює не у статичному форматі мирного часу. Алгоритм її функціонування в умовах гібридної війни, не підлягаючи лінійному плануванню на кшталт «намічено-виконано», є

високодинамічним й таким, що за певних обставин потребує державно-управлінської імпровізації.

Висновки. Політична система України в умовах гібридної війни радикально змінилась насамперед у якісному плані. Її порівняння з довоєнним (мирним) аналогом є некоректним, оскільки політична система, що існувала до 2014 р., не забезпечила суверенітет України. Нові інститути, нормативи, функції, способи комунікації складників політичної системи, ініційовані після початку гібридної війни, довели життєздатність Української держави та її історичну перспективу. Це дозволяє сподіватись на виконання політичною системою більш масштабних завдань, до переліку яких входить не лише відновлення територіальної цілісності України, а й повноцінна інтеграція України в ЄС і НАТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про національну безпеку України. Проект Закону України від 28.02.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» / Указ Президента України від 14.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.
3. Про розвідувальні органи України / Закон України від 22.03.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2331-14>.
4. Про Національну поліцію / Закон України від 02.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page5>.
5. Про Положення про Сили спеціальних операцій Збройних Сил України / Указ Президента України від 03.03.2018 р. № 52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/522018-23718>.
6. Про Національну гвардію України / Закон України від 13.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page2>.
7. Гладка К. Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну / К. Гладка, Д. Громаков, В. Миронова, О. Плужник // Харків : Фоліо, 2017. – 325 с.
8. Рабінович П. М. Норма права / П. М. Рабінович // Великий енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с. – С. 533.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної
- безпеки України / Указ Президента України № 47 від 25.02.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-2137>.
10. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях / Закон України від 18.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2268>.
11. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України / Закон України від 18.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» / Указ Президента України від 14.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>.
13. Бунчук М. М. Інституційно-правові засади формування й реалізації антитерористичної політики в Україні / М. М. Бунчук // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 1. – С. 4.
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 березня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України / Указ Президента України від 02.03.2014 р. № 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/336.html>.

REFERENCES

1. On National Security of Ukraine. Draft Law of Ukraine dated February 28, 2018 [Electronic resource]. – Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531
2. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 4, 2016, "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine" / Decree of the President of Ukraine dated March 14, 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.
3. On Intelligence Authorities of Ukraine / Law of Ukraine dated March 22, 2001 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2331-14>.
4. About the National Police / Law of Ukraine dated 02.07.2015 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page5>.
5. About the Regulations on the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine / Decree of the President of Ukraine dated 03.03.2018 No. 52. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.president.gov.ua/documents/522018-23718>.
6. About the National Guard of Ukraine / Law of Ukraine dated March 13, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page2>.
7. Gladka K. Goodbye The history of the exploit of the battalions that saved the country / K. Gladka, D. Gromakov, V. Mironova, O. Pluzhnik // Kharkiv : Folio, 2017. – 325 p.
8. Rabinovich P. M. Norm of law / P. M. Rabinovich // Great Encyclopedic Dictionary / Ed. Yu.S. Shemshuchenko. – K. : Legal Opinion, 2007. – 992 p. – P. 533.
9. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016, "On the doctrine of information security of Ukraine / Decree of the President of Ukraine No. 47 dated January 25, 2017 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.
10. About the peculiarities of state policy on ensuring state sovereignty of Ukraine in temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk oblasts / Law of Ukraine dated January 18, 2018 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.

11. On ensuring the rights and freedoms of citizens and legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine / Law of Ukraine dated January 18, 2018 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
12. On the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine of April 13, 2014 "On urgent measures to overcome the terrorist threat and preserve the territorial integrity of Ukraine" / Decree of the President of Ukraine dated 14.04.2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>.
13. Bunchuk M. M. Institutional and Legal Principles of the Formation and Realization of Antiterrorist Policy in Ukraine / M. M. Bunchuk // Theory and practice of public administration. – 2016. – No. 1. – P. 4.
14. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 1, 2014 "On urgent measures to ensure the national security, sovereignty and territorial integrity of Ukraine" / Decree of the President of Ukraine dated 02.03.2014 No. 189 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/336.html>.

Political system of Ukraine in conditions of hybrid war (experience of 2014-2018)

V. A. Krutij

Abstract. The influence of the hybrid war on the political system of society, in particular its institutional, normative, functional and communicative subsystems, is investigated. The rapid development of the political system of Ukraine in the conditions of a hybrid war has been proved. The basic normative legal acts (laws of Ukraine and decrees of the President of Ukraine) are analyzed, the set of which allows to determine the main tendencies of the transformation of the political system, which is in opposition to the threats and dangers of hybrid origin. The special role of the National Security and Defense Council of Ukraine and the Military Cabinet of the Council (elements of the political system), which prepare and take operative decisions on urgent issues of ensuring national security and defense of Ukraine, are singled out.

Keywords: *political system of society, institutional subsystem, normative subsystem, functional subsystem, communicative subsystem, national security, challenges, threats, dangers, National Security and Defense Council of Ukraine.*

Политическая система Украины в условиях гибридной войны (опыт 2014-2018 годов)

В. А. Крутий

Аннотация. Исследовано влияние гибридной войны на политическую систему общества, в частности ее институциональную, нормативную, функциональную и коммуникативную подсистемы. Доказано быстрое развитие политической системы Украины в условиях гибридной войны. Проанализированы основные нормативно-правовые акты (законы Украины и указы Президента Украины), совокупность которых позволяет определить основные тенденции трансформации политической системы, противостоящей угрозам и опасностям гибридного происхождения. Выделены особая роль Совета национальной безопасности и обороны Украины и Военного кабинета Совета (элементов политической системы), готовящих и принимающих оперативные решения по текущим вопросам обеспечения национальной безопасности и обороны Украины.

Ключевые слова: *политическая система общества, институциональная подсистема, нормативная подсистема, функциональная подсистема, коммуникативная подсистема, национальная безопасность, вызовы, угрозы, опасности, Совет национальной безопасности и обороны Украины.*

SOCIAL COMMUNICATION

Субституція назви «Росія» у системі номінативних засобів ФБ-коментарів

Т. М. Андрєєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: andreevatm@ukr.net

Paper received 15.05.18; Accepted for publication 23.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-03>

Анотація. У статті розглянуто процес субституції назви «Росія», здійснюваний авторами коментарів до постів на офіційній ФБ-сторінці Президента України Петра Порошенка, визначено типи відповідних номінативних одиниць (субститутів). Це – графічні, субститути-історизми, транслітеровані, словотвірні, метонімічні, літературні, а також перифрастичні конструкції. З'ясовано їхню мотиваційну природу і функціональне навантаження (найчастіше така субституція має конотативний характер).

Ключові слова: *дериват, жанр, коментар, субститут, перифраз, okazionalizm.*

Вступ. Поява Інтернету й бурхливий розвиток пов'язаних з ним технологій відкрила шлях до виникнення такого феномена, як «віртуальна особистість». У такий спосіб людина отримала принципово нове поле для творчого самовираження. І багато в чому це самовираження знаходить свою реалізацію в мовному плані віртуальної комунікації. Усе мовне наповнення Мережі пронизане антропоцентричністю. У центр комунікативної концепції Павутини поставлено особистість, що є суб'єктом мовної діяльності, вона вступає у віртуальне спілкування, творить віртуальну реальність [2, с. 44]. Ведучи віртуальну комунікацію, кожен отримує однакові можливості для висловлення своїх поглядів, вираження своїх думок і почуттів [1]. Одним із жанрів Інтернет-комунікації виступає коментар – спонтанне невелике повідомлення, написане читачем Інтернет-тексту (статті, блогу, посту тощо чи іншого коментаря) як реакція на зміщену в ньому інформацію. Коментар – «це повідомлення, яке містить судження, пояснення, ставлення автора до певного факту. Отже, об'єктом коментування є подія, явище, факт, а причиною – бажання автора відреагувати на них» [8, с. 47]. Поширенням явищем у коментарях виступає субституція (переназивання) – заміна прямої назви експресивною. Деякі з цих номінативних засобів так і лишаються okazionalizмами, інші перетворюються на загальномовні неологізми. Частина проблематики субституції лежить у сфері перефразування (поява та функціонування перифразів), частина – у сфері неології (у тому її сегменті, коли мова йде про появу okazionalizmів для створення виражального ефекту новосформованої одиниці).

Короткий огляд публікацій з теми. Проблематика функціонування перифразів у текстах різної стильової та мовної належності розглянута в низці робіт. Аспекти дослідження цієї лінгвоодиниці доволі різноманітні: 1) загальна теорія перифраза: перифраз вивчався у світлі нових підходів і теорій (А. Будєєва); 2) контрастивна лінгвістика: на матеріалі російської та китайської мов розглядали перифрази-топоніми у порівняльному аспекті (Лю Хуа Жонг і Тай Тін Ты); 3) лексикографічна сфера: досліджувалися проблеми відображення перифрастичних сполук у словниках російської мови (Т. Битева); 4) функціональна граматики: вивчалися функціональні характеристики заперечення

в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови (Ю. Підпригора); 5) аналіз на матеріалі творів художньої літератури: розглядали семантичну структуру перифраз у творах М. Заболоцького (Л. Грехнова), перифрази у художньому мовосвіті М. Коцюбинського (Ю. Тимченко), структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспект перифразів у творах О. Гончара (О. Копусь), як стилістичний засіб зображення дійсності в сучасній малій прозі (Л. Приблуда); 6) ономастика: перифраз досліджували у власних іменах американського шоу-бізнесу (І. Байдак) тощо.

Окремо в цьому контексті варто згадати мову мас-медіа. Тут перифрази науково препарували: а) як засіб стереотипізації соціальної інформації (Л. Завгородня); б) разом з метонімічними перенесеннями в газетному тексті (В. Зайцева); в) на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття (Г. Євсєєва); г) як елемент загострення читацького сприйняття на сторінках регіональної преси Сумщини (О. Ткаченко і В. Євтушенко); г) на позначення онімної лексики в мові газети «Україна молода» за 2008 рік (В. Буда); д) як яскравий і дієвий засіб досягнення експресії в журналістських матеріалах (Г. Коваль); е) на матеріалі російськомовної преси України фразеологічні інновації – перифрази суспільно-політичного характеру, що виступають джерелом поповнення загального фразеологічного фонду мови (Л. Авраменко); є) як експресивний засіб мови газети у семантико-прагматичному аспекті (М. Сірівля); ж) семантичні перифрази Інтернет-медіа (О. Степаненко); з) синонімізацію перифрастичних конструкцій у мас-медіа у семантичному аспекті (М. Булах); и) текстову перифразу на матеріалі текстів масової комунікації та її функціонування у зв'язному дискурсі в сучасній французькій мові: (Н. Єсменська); і) виборку кампанію 2001-2002 рр. у перифразах журналу «ПНК» (Дз. Хриплива), й) перифраз у сучасному політичному дискурсі (на матеріалі електронних ЗМІ) (В. Красавіна) тощо. Кілька наших публікацій теж були присвячені створенню перифразових портретів політичних діячів в українському Інтернет-просторі.

Проблематиці okazionalizmів також приділена увага в низці праць. Так, українській okazionalizmній деривації присвятила монографію Ж. Колоїз. О. Турчак характеризувала okazionalizми як об'єкт лінг-

вістичного дослідження. М. Попова розглядала okazіоналізми як стилістичну домінанту творчості Ірени Карпи (на матеріалі роману «Фройд би плакав»). О. Стишов вивчав okazіоналізми у мові сучасних мас-медіа. Ю. Калужинська розглядала функціонально-стилістичні вияви okazіоналізмів у мові української газетної періодики. Р. Ріжко досліджувала okazіоналізми як домінанту поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття у функціональному аспекті. О. Жижома вивчала індивідуально-авторські новотвори у поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття тощо.

Мета статті – виявити номінатами, що використовуються для субституції назви «Росія» в соціальній мережі Фейсбук, дати характеристику їхній мотиваційній природі та функціональному навантаженню.

Матеріали та методи. Матеріалами для підготовки дослідження виступили коментарі до постів на офіційній ФБ-сторінці Президента України Петра Порошенка [5]. Активне різнопланове коментування засвідчує зацікавленість Інтернет-спільноти діяльністю найвищої посадової особи держави. Досягнення поставленої мети стало можливим завдяки використанню таких наукових методів: а) методу дискурс-аналізу (вивчення відповідної номінатами здійснювалося з урахуванням її зв'язків із позамовними основами спілкування); методу безпосереднього спостереження (застосовано для виявлення конкретних мовних одиниць, що мають відповідні дослідницькі параметри); описового методу (він дав змогу інвентаризувати досліджувані одиниці, класифікувати й інтерпретувати); методу прагматичного аналізу (за його допомогою зроблено певні висновки про специфіку мовленнєвої поведінки коментаторів, а також – про ті внутрішні закономірності, які визначили вибір чи створення відповідних мовних одиниць для втілення авторських інтенцій). Використання контекстологічного аналізу дало змогу встановити семантику досліджуваних одиниць у системі їхньої дистрибуції.

Результати і їхнє обговорення. Зібраний матеріал засвідчив, що в розглянутих коментарях використовуються різні варіанти номінації держави «Росія». Офіційно вона має дві назви – «Російська Федерація» та «Росія». Рівнозначність цих назв засвідчується частиною другою статті першої Конституції Російської Федерації. Обидва ці варіанти виявлено у відібраних для розгляду коментарях: **Анатолій Сидоренко** *Вони нам, а ми піднімаємо Росію торгівлею!*; **Іван Орлута** *...головного прикордонника Литвина М.М, який в 2014 р. здав східний кордон Росії...*; **Леонид Лесной** *...вся Російська Федерація канонічна територія Святого Києва!* Використовується також і аббревіатура **РФ**: **Степан Скальський** *...які привели до визнання агресії РФ...*; **Vjaceslav Ak Böri** *...а не інтереси свободи, демократії та врешті-решт простого народу РФ!!!!* Однак часто автори коментарів використовують різні типи субститути. Їх можна поділити на кілька груп.

І. Графічні субститути. Найявний матеріал дає підстави для констатації стійкої тенденції до написання згаданих назв із малої літери. У цьому виявляється зневажливе ставлення коментатора до відповідного денотата: **Oleg Mazurkov** *...це один з основних колоніальних ланцюгів залежності України від росії*; **Євген Ткаченко** *...паливо яке їдеть у росію це не відно-*

сини Україна-росія?; Eugeniy Veselskiy ...це не росія окупувала Крим, не росія завозить зброю на окупований Донбас...; Arthur Agapov Протистояння з росією закінчиться коли ворог буде переможений; Родион Супрун Абсолютний плюс, що подалі від РФ... Це ж стосується і коментарів російською мовою: Ivan Bezsmertnyi Мир будет тогда, когда вся грязная русская нечисть, пришедшая из России нас убивать, вернется домой в гробах.

Виявлено випадки, коли поряд з такою «апеллятивізацією» оніма вживається прийменник «на» замість нормативного «у/в»: **Лора Филина-Казакова** *...у себе в церквах "Мурку" співають на росії!!!* Він демонструє своєрідний протест проти небажання росіян використовувати з іменником «Україна» прийменника «в» замість більш звичного для них «на». Для сучасної російської мови це питання дискусійне. Щодо цього у відповіді Інституту російської мови ім. В. В. Виноградова РАН на запит київської газети «Правдошукач» про правила використання прийменників «в» і «на» зі словом «Україна» сказано: «У сучасній російській мові співіснують традиційна літературна норма з прийменником «на» і відносно нова, що вводиться з міркувань політкоректності на прохання України – з прийменником «в» [11].

Іншим варіантом графічної субституції є навмисне жартівливе переставляння літер: **Євгеній Артьох** *Живеш на роісі, то й живи собі... р.с. або пиши роіською, або взагалі нічого.*

ІІ. Субститути-історизми. Часто автори коментарів використовують давню назву «Московія»: **Паталія Гір** *...таким чином була заснована Московія (звідти і москалі); Roman Mykolayovych* *Ті вихречені татари служили своїй Батьківщині – Московії.* Цей варіант виявлено і в коментарі російською мовою: **Jiri Kupilik** *Пока существует Московия "Россия," страны, граничащие с ней, будут находиться в постоянной опасности.* Але і її написання теж зазнає «апеллятивізації»: **Luba Grinenco** *Так, Україна хоче повністю відірватися від московії; Марк Курт Головне, продовжити рух країни геть від московії...; Poll Berg* *Коли Київ хрестився – в московії навіть жаб не було... Володимир Дарницький* *...московія не Хрещена та не має Права до Церкви ніякого відношення.* Як відомо, «Московією» називали Велике князівство Московське та Московське царство. І навіть після того, як Московське царство перейменували на Всеросійську імперію (1721 р.), поряд з назвами «Росія» й «Російська імперія» іноземці й далі вживали слово «Московія». Такий субститут наділяє денотата певною архаїкою, відкидає в дрімучі часи «нецивілізованості».

Ще одна історична номінація – «Залісся»: **Юрій Олександрович Мусієнко** *Щоб ви разом з залісям не розповзлися по всій Україні?; Євгеній Юхниця* *З скарбів агресора залишиться – Залісся.* Так у середньовіччі називалося Волго-Окське межиріччя разом із заселеними чуждо землями. Унаслідок слов'янської колонізації фіно-угорських земель тут почала формуватися російська народність, а також відбулося піднесення Владимиро-Суздальського князівства. Використовуючи такий субститут, коментатори прагнуть заперечити слов'янський характер російської держави.

Виявлено випадки, коли коментатори використовують обнижений (і теж давній) варіант назви «Росія» – «Рассея», у чому виявляється відповідна негативна оцінка: **Надія Сагайдак** *Що расею визнають терррроррррррссстичною державою?* Це ж простежується і в коментарях російською: **Fati Shevtova** *...а врага нашего мы уже ооочень хорошо знаем и называется оно – рассея*. Використовуються й похідні прикметники від цього варіанта: **Sergii Nechytailo** *Глонасс накрився мідним тазом, тепер рассейськими аналогами можна влучити лише по Воронежу*.

Дериват «московщина» (так українці в давнину називали Росію – пор. назву праці Льонгіна Цегельського [9]) у коментарях зазнає графічної трансформації. У такий спосіб відбувається пародіювання російського «акання», коли в ненаголошених складах замість етимологічного [о] вимовляється [а] або звук, близький до [а]: **Сергій Климів** *Київ Хрестив МАСковщину, Київу її і "віднівати" ..амінь!*

III. Транслітеровані субститути. Певну популярність серед коментаторів має транслітерована англійська назва Росії – «Russia»: **Галина Пилипець** *Рашиа країна непредсказуема*; **Olexandr Kruchok** *Нехай свої заводи з Рашии забере...* Такий варіант сприймається як жартівливий, оскільки «вмикає» аллюзію на популярний комедійний серіал «Наша Russia» (стартував 2006 р.).

IV. Словотвірні субститути. Більшу конотативність несе суфіксальний дериват, утворений від транслітерованого субститута «раша»: **Ольга Жуковська** *Тільки давайте не як в рашикі!*; **Eugeniy Veselskiy** *Рашика така мерзотна країна...* Із цим варіантом виявлено випадок мовної гри в коментарі російською мовою, де він співзвучний в імені персонажа книги Е. Успенського «Крокодил Гена і його друзі» (1966 р.): **Святослав Лачужников** *...в Чебурашке интернет прикроют...*

Інший дериват-субститут має гібридний характер – «рашастан» (до транслітерованої англійської назви додано суфікс stān, що перською мовою означає «земля»): **Igor Pavlenko** *...які давно були по контробасу пропиті з рашастаном...* Наведена іронічна назва утворена за моделлю «Казахстан», «Киргизстан». Цим неологізмом коментатор жартує на тему тюркського походження Російської державності. Цікаво, що й цей субститут теж написано з малої літери.

Матеріал для творення зневажливо-жартівливого варіанта «запоребрик» (**Viktoria Korsun** *Який же злочин зробили ті, з запоребрику!*) утворено від фрази «за поребрик отойдите». Багато хто бачив кадри, коли один із донбаських терористів, що захоплювали адмінбудівлі Краматорська, вжив це незвичне для українців слово. У російській мові слово «поребрик» має два значення. Це – архітектурний термін. Так називають орнаментальну цегляну кладку, яка характеризується тим, що один ряд цегли розташовується під кутом до зовнішньої поверхні стіни. Також слово має регіональне застосування (м. Санкт-Петербург). Там «поребриком» називають міцні блоки (бортові камені, плити тощо), укладення яких відбувається у вигляді смуг, що облямовують край (борт) тротуару, дороги, газону і т. ін. [6]. Існує гіпотеза, що в Москві на бортовий камінь кажуть «бордюр», а в Петербурзі – «поребрик». Хоч є й версія, що в Донецьку теж викорис-

товують слово «поребрик» [7]. Однак для коментатора «поребрик» асоціюється з «Росією», тому й було сформовано такий дериват. Від цієї «переназви» утворено й похідний прикметник: **Олексій Гулієнко** *...запоребрикові боти одну й ту ж пісеньку співають про зраду*.

V. Метонімічні субститути. Виявлено випадки метонімізації слова «Москва», коли воно вживається у значенні «Росія»: **Vasyl Bortsov** *... як ми можемо підчинятися Москві, якщо Київ був набагато раніше створений...;* **Roman Mykolayovych** *Москва грубо порушила церковні канони*.

VI. Літературні субститути. 2016 року Google Translate переклав російською український варіант офіційної назви «Російська Федерація» як «Мордор» – тобто назвав Росію ім'ям вигаданої країни в Середзем'ї з легендаріуму Дж. Р. Р. Толкіна [3]. Це саме в Мордорі перебувають головні сили Темряви та Зла [10]. У результаті семантичної деривації назву «Мордор» коментатори перенесли на Росію. Щоправда, цей дериват, що несе виразну оцінну конотацію, використовують у деформованому вигляді: **Вячеслав Прошак** *Ти що – Мордера пошкодував?;* **Вячеслав Прошак** *Не такий Петро Олексійович, щоб такі гроші Мордеру дарувати...* Іменник «мордор» може ад'єктивуватися (і пишеться він у цьому випадку з малої): **Dmitry Kogan** *Вони крутіше мордор ТВ ляпають антидержавну пропаганду*.

VII. Перифрази. Використовують коментатори й образний потенціал перифрастичних конструкцій: **Юрій Пидгурський** *...в кривавій бійні проти орди з ядерним дрючком*. У цьому полілексемному субституті поєднано історизм та інший перифраз («ядерний дрючок» – це ядерна зброя). Словом «орда» коментатор натякає на тюркське походження російської держави, адже воно має значення «об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів; середньовічна феодальна держава в тюркських і монгольських народів, а також територія цієї держави; татарсько-турецьке військо». Водночас не варто скидати з рахунків і переносне значення цього слова – «безладний, неорганізований натовп» [4].

Ще один перифраз – «батьківщина мокшанців»: **Світлана Думка** *...зупинити агресію країни-окупанта і батьківщини мокшанців*. Як відомо, фіно-угорський народ мокши (мокшани) разом з іншою (спорідненою) етнічною групою ерзя (ерзяни) російська наука позначає псевдоетнонімом «мордва». Формуючи таке перифраз до назви «Росія», коментатор позиціонує РФ як фіно-угорське державне утворення.

VIII. Неіндивідуалізовані субститути. Решта субститутів мають неіндивідуалізований характер. Сюди належать: а) **агресор** (**Валерій Гудзенко** *Це той "агресор", з яким йде торгівля, є посольство, газ від якого беремо, на заробітки до яких їздимо?* Семантика цієї «переназви» може посилюватися іншими словами: **Протоієрей Сергій Кошелюк** *...капелани які служать країні агресору?!;* **Владимир Гринич** *...так і в наші дні, коли російський агресор напав на Україну;* б) **окупант** (**Олександр Біловчук** *А що Президент думає стосовно коридору для армії окупанта?????...*). Тут теж використовуються допоміжні слова: **Світлана Думка** *...щоби якнайшвидше зупи-*

нити агресію країни-окупанта; в) ворог (Надія Басюк ...посилає та перемогу над **ворогом**). Ця назва теж може посилюватися конкретизаторами: **Станіслав Чапов ...не здатна подолати зовнішнього ворога**.

Висновки. Отже, з метою дати оцінку, висловити ставлення, внести елементи жартівливості, автори коментарів до постів на офіційній ФБ-сторінці Президента України Петра Порошенка вживають різні субс-

титуту назви «Росія»: графічні, субституту-історизми, транслітеровані, словотвірні, метонімічні, літературні. Також використовуються й перифрастичні конструкції. Найчастіше така субституція має конотативний характер. У дослідженнях мовного аспекту Інтернет-комунікації міститься значний науковий потенціал, оскільки віртуальна комунікація перебуває на етапі становлення й потребує детального вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апетян М. К. Особенности виртуальной коммуникации / М. К. Апетян // Молодой ученый. – 2015. – № 3. – С. 939–941. – URL: <https://moluch.ru/archive/83/15418/>
2. Воробей Ю. В. Интернет-коммуникация та Интернет-коммуникант: взаємодія і взаємопородження / Ю. В. Воробей // Science and Education a New Dimension. Philology, III(16), Issue: 70, 2015. – С. 43–46.
3. Из России – в Мордор. Почему Google Translate назвал Россию пристанищем Саурана. – URL: <http://rus.delfi.lv/techlife/detali/iz-rossii-v-mordor-pochemu-google-translate-nazval-rossiyu-pristanischem-saurona.d?id=46911737>
4. Орда. – URL: <http://sum.in.ua/s/orda>
5. Петро Порошенко. – URL: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/>
6. Поребрик. – URL: <https://www.google.com/url?q=https://ru.wiktionary.org/wiki/%25D0%25BF%25D0%25BE%25D1%2580%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BA&sa=U&ved=0ahUKEwiJntrXsOzaAhWMXCwKHYazCZE>
7. Самые интересные диалекты Украины: как говорят в Харькове и Донбасе. – URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/Dialekticheskie-sloveshki-v-raznyh-ugolkah-Ukrainy-466115.html>
8. Фіялка С. Інтернет-коментарі в системі масової комунікації / С. Фіялка // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 9. – С. 47–48.
9. Цегельський Л. Русь-Україна а Московщина-Росія: історично-політична розвідка : з картою України. – Царгород, 1916. – 123 с.
10. Что такое Мордор? – URL: http://www.aif.ru/dontknows/eternal/chto_takoe_mordor
11. Шеляженко Ю. Інститут російського мови признає, що говорить "в Україні" – грамотно! – URL: <http://blog.liga.net/user/sheliashenko/article/3187>

REFERENCES

1. Apetyan M. K. Features of Virtual Communication / M. K. Apetyan // Young Scientist. – 2015. – № 3. – С. 939–941. – URL: <https://moluch.ru/archive/83/15418/>
2. Vorobey Yu. V. Internet Communication and Internet Communicator: Interaction and Intercourse / Yu. V. Vorobey // Science and Education a New Dimension. Philology, III(16), Issue: 70, 2015. – С. 43–46.
3. From Russia to Mordor. Why Google Translate has called Russia Sauron's home. – URL: <http://rus.delfi.lv/techlife/detali/iz-rossii-v-mordor-pochemu-google-translate-nazval-rossiyu-pristanischem-saurona.d?id=46911737>
4. Orda. – URL: <http://sum.in.ua/s/orda>
5. Petro Poroshenko. – URL: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/>
6. Porebrik. – URL: <https://www.google.com/url?q=https://ru.wiktionary.org/wiki/%25D0%25BF%25D0%25BE%25D1%2580%25D0%25B5%25D0%25B1%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BA&sa=U&ved=0ahUKEwiJntrXsOzaAhWMXCwKHYazCZE>
7. The most interesting dialects of Ukraine: how they talk in Kharkiv and Donbass. – URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/Dialekticheskie-sloveshki-v-raznyh-ugolkah-Ukrainy-466115.html>
8. Fiyalka S. Internet commentary in the system of mass communication / S. Fiyalka // Bulletin of the Book Chamber. – 2015. – № 9. – С. 47–48.
9. Tsegelsky L. Rus'-Ukraine and Moscowschina-Russia: historical-political intelligence: with the map of Ukraine. – Царгород, 1916. – 123 с.
10. What is Mordor? – URL: http://www.aif.ru/dontknows/eternal/chto_takoe_mordor
11. Selyazhenko Yu. The Russian Language Institute acknowledged that speaking "in Ukraine" is grammatically competent! – URL: <http://blog.liga.net/user/sheliashenko/article/3187>

The substitution of the name «Russia» in the system of nominative means of FB-comments

T. M. Andreyeva

Abstract. The article analyzes the process of the substitution of the name "Russia", carried out by the authors of the comments on posts on the official FB-page of the President of Ukraine Petro Poroshenko, identifies the types of relevant nominative units (substitutes). These are graphic, historical substitutes, transliterated, word-forming, metonymic, literary, and paraphrase constructions. Their motivational nature and functional meaning have been determined (most often such a substitute has a connotative nature).

Keywords: derivativeness, genre, commentary, substitute, periphrasis, nonce word.

Субституция названия «Россия» в системе номинативных средств ФБ-комментариев

T. M. Andreyeva

Аннотация. В статье рассмотрен процесс субституции названия «Россия», осуществляемый авторами комментариев к постам на официальной ФБ-странице Президента Украины Петра Порошенко, определены типы соответствующих номинативных единиц (субститутов). Это – графические, субституты-историзм, транслитерированные, словообразовательные, метонимические, литературные, а также перифрастические конструкции. Выявлено их мотивационную природу и функциональную нагрузку (чаще всего такая субституция имеет конотативный характер).

Ключевые слова: виртуальная коммуникация, дериват, жанр, комментарий, субститут, перифраз, окказионализм.

Трансформація медіапростору регіону в умовах зовнішньої агресії: український аспект

В. В. Бравов

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Україна
Corresponding author. E-mail: v.bradov@gmail.com

Paper received 12.04.18; Accepted for publication 21.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-04>

Анотація. У статті викладено результати дослідження особливостей трансформації інформаційного простору сходу України в умовах зовнішньої агресії з боку Росії. Визначені і функціонально охарактеризовані структурні елементи медіасфери тимчасово невідконтрольної українській владі частини Донбасу, алгоритм вироблення пропагандистського контенту, канали його розповсюдження. Автор стверджує, що на окупованій території сформовано розгалужений, добре керований інформаційно-пропагандистський комплекс, завданням якого є встановлення відповідного інформаційного порядку денного і формування у аудиторії стереотипів, які працюють на певні цілі агресора.

Ключові слова: інформаційна агресія, медіасфера, інформаційно-пропагандистський комплекс, антиукраїнська спрямованість, пропагандистський контент.

Вступ. З початком російської збройної агресії (2014 р.) інформаційний простір Донбасу виявився розколотим "лінією зіткнення" двох протилежних сил. Тут утворилися дві майже ізольовані одна від одної медіасфери, діаметрально різні за ідейно-тематичною спрямованістю контентних масивів, але однаково функціонально налаштовані на конструювання чітко визначеної, соціально значимої проблематики, генерування певних установок різним соціальним групам в питанні інтерпретації перебігу подій, формування відповідної суспільної поведінки населення по обидві сторони інформаційного і збройного протистояння. Їх функціонуванню характерне не тільки різне ідеологічне, а й відмінне організаційно-правове, фінансово-економічне (ринкове) підґрунтя діяльності. Актуальним є проведення наукових розвідок кожної з медіасфер для побудови в подальшому ефективних комунікаційних конструкцій задля забезпечення повноцінної реалізації у регіоні національних інтересів.

Короткий огляд публікацій по темі. Підґрунтям нашої наукової розвідки послужили розробки західних вчених – П. Бурдье, П. Лазарсфельда, Г. Лассвелла, В. Ліппмана, М. Маклуена, а також вітчизняних науковців і фахівців близького зарубіжжя – В. Горбуліна, В. Іванова, С. Кара-Мурзи, І. Крупського, В. Ліпкана, О. Литвиненка, Є. Магди, А. Манойло, І. Панаріна, Г. Почепцова, С. Расторгуєва, А. Чічановського та ін. Увагу до процесів, що відбуваються у інформаційно-комунікаційному полі сходу України, демонструє й сучасна наукова періодика. Значне місце приділено теоретичним аспектам гібридної та смислової війн, особливостям їх «зброї»-інструментарію, розгляду практики маніпулятивного впливу на аудиторію, ролі медіа в розповсюдженні «мови ворожнечі». В той же час, критичний огляд публікацій вказує на відсутність досліджень, безпосередньо пов'язаних з трансформаціями інформаційного простору регіону в умовах зовнішньої агресії.

Мета. На основі дослідження окремих сегментів і стану медіапростору в цілому визначити структурні, функціональні і контентні особливості його трансформації в тій частині Донбасу, яка внаслідок російської агресії тимчасово невідконтрольна Україні.

Матеріали і методи. В ході наукової розвідки аналізувалися друковані і електронні медіа, що функціонують на тимчасово невідконтрольній українській владі території Донецької області, зміни в їх ідейно-тематичній спрямованості, а також – певна інформація з «офіційних» ресурсів т. з. «ДНР». Використані методи: моніторингу, спостереження, групування розрізнених даних, узагаль-

нення, експертного аналізу, описовий.

Результати й обговорення. На невідконтрольній Україні частині Донецької області суб'єктами інформаційної діяльності, що формують медіасферу тимчасово окупованої території, виступають: а) розгалужений «державний» медіасектор т. з. «Донецької народної республіки»; б) медіагрупи громадських організацій (ГО) «Новоросія» і «Оплот Донбасу»; в) інформаційні ресурси т. з. «міністерств і відомств ДНР», фондів; г) мас-медіа Російської Федерації (РФ).

Структура «державного» сектору на кінець 2017 року об'єднувала в єдиний механізм усі основні види медіа: пресу, телебачення, радіо, інтернет-ресурси, а також інформаційну агенцію, рекламний підрозділ, поліграфічне підприємство. Їх функціонування фінансово забезпечується «бюджетом ДНР», а поточне управління здійснюється створеним "міністерством інформації республіки" («МІ ДНР»), зусилля якого зосереджені на «проведенні системної державної інформаційної політики, реалізації дозвільної і наглядової функцій, вивченні громадської думки, патріотичному вихованні молоді, моніторингу громадських настроїв в соціальних мережах і обговорень подій в республіці в українському інформаційному полі» [1]. Мас-медіа «державного» сектору діють при всебічній підтримці і безпосередній участі структур країни-агресора, висвітлення дійсності йде з антиукраїнських позицій, базується на утрированому і вульгаризованому протиставленні процесів, що відбуваються по обидва боки «лінії зіткнення».

Значну роль в забезпеченні функціонування медіасфери, в якій різні за типом активи – видавничі проекти, теле- і радіоканали, інтернет-портали – повинні доповнювати один одного, відіграють діючі медіагрупи, що формально не входять до складу «державного» сектору. Найуспішніше це вдається мас-медіа ГО «Новоросія». До їх складу входить газета «Новороссія», телеканал «Новороссія ТВ», радіостанція «Новороссія Рокс», а також такі інтернет-ресурси, як Novorossia.su та NRT24 (Novorossia today). Діяльність структури не пов'язана з ринковими принципами, вона фінансується хоча і в обхід «державного бюджету республіки», але з великою веродійністю можна стверджувати, що це відбувається з того ж самого – кремлівського – фінансового «джерела проекту». Загалом контенту мас-медіа групи властивий антиукраїнський характер, він містить пропаганду проросійського шляху розвитку регіону [2].

Над заповненням інших існуючих тематичних ніш працюють інформаційні ресурси т. з. «міністерств і ві-

домств» типу – «Боевое знамя Донбасса» (газета «міністерства оборони ДНР»), «Налоговый Советник» (видання «міністерства доходів і зборів»), «Железнодорожник Донбасса» («ДП «Донецька залізниця») тощо.

Мас-медіа РФ представлені в медіасфері окупованої частини Донбасу як друкованими виданнями, так і аудіовізуальними мас-медіа. В електронному сегменті це телеканали і радіостанції, головним чином, федеральної власності, але наявні й комерційні. Серед ТБ – «Россия 1», «Первый канал», «Россия 24», «Звезда», «НТВ», радіо – «Радио России», «Спутник», «Маяк», «Радио Комсомольская правда», «Вести», «Русское радио», «Комета» та ін.

Не дивлячись на певну структурованість медіасфери «ДНР» «за походженням», для того, щоб отримати цілісну картину, доцільно, на думку автора, розглядати її по сегментам – преса, ТБ, радіо, інтернет, обов'язково враховуючи їх взаємозв'язки.

Преса. Вона становить значну частину медіасфери «ДНР». На кінець 2017 року на окупованій території у статусі т.з. «державних» виходило 20 суспільно-політичних друкованих видань [3]. Частина з них була створена за часи окупації («Донецкое время», «Голос Республики», «Донецк Вечерний», «Боевое знамя Донбасса»), але значна кількість – 14 видань – функціонують на виробничій базі редакцій, які до агресії були зайняті випуском районних та міських комунальних видань, серед засновників яких була місцева влада. Після окупації цих територій, вони відповідно були «переорієнтовані», іноді з кардинальними змінами (у порівнянні з довоєнним складом) редакційних колективів, і підпорядковані (у тому числі й підцензурно), як вже зазначалося, «міністерству інформації ДНР». Інколи це відбувалося з кон'юнктурним коригуванням назви видань («Макеевский рабочий Донецкой Народной Республики» (м. Макіївка), «Кочегарка ДНР» (м. Горлівка)), іноді – і зовсім безцього.

Особливість формування контенту окремого номеру «державного» видання полягає в тому, що цей процес відбувається за певною схемою, стандартною для переважної більшості газет, що виходять під егідою «міністерства інформації ДНР» [3]. По-перше, неодмінною умовою є розміщення на першій шпальті номеру світлини (портрета, або репортажного фото) «глави республіки» зі звітом його прес-служби чи матеріалів «Донецкого агентства новостей – ДАН», стосовно заяв і подій, що відбулися. По-друге, особливу роль в структурі номеру відіграє «Вестник ДНР», що розповсюджується як обов'язковий вкладиш (4 шпальти А3) на кшталт «газета в газеті» у всіх «державних» виданнях. Його контент готується окремою структурою «МІ ДНР». Це дозволяє вирішити проблему низького професійного рівня наявного складу більшості співробітників редакцій місцевих газет в плані підготовки якісного пропагандистського контенту, посилення ефективності його ідеологічної складової для відповідного впливу на аудиторію. По-третє, обов'язковим є розміщення матеріалів, пов'язаних з медіапроектами «МІ ДНР», які теж готуються на замовлення і розсилаються централізовано до редакцій. Такими, наприклад, є матеріали, що йдуть під рубрикою «Білі журавлі» – розповіді про вбитих учасників незаконних збройних формувань (НЗФ). В цілому, якщо взяти за основу типове друковане видання з об'ємом одного номеру 8 шпальт, то редакції при вищенаведеному розкладі залишається тільки дві з них, щоб надати інформаційні матеріали стосовно активної діяльності вже місцевої «адміністрації».

Серед періодичних видань «ДНР» слід виокремити й ті, що працюють на окупованій території не на «маси», а на певні аудиторні прошарки. Вони не входять до «державного» сектору, але в усьому іншому мало чим відрізняються. Це – друковані органи «громадських рухів» – газети «Донецкая Республика» (видання однойменного – «правлячого» – руху, виходить накладом 100 тис. екз, найдешевша роздрібна ціна – 2 руб., крім основних випусків паралельно друкують спеціальні, з промисловим укліном у тематиці, двома форматами – А3 і А2 для розміщення на стендах діючих ще підприємств) та «Новороссия» (засновник – однойменне співтовариство, 10 тис. екз., ціна – 8 руб.), часописи «Новая Земля» (видання т.з. Ізборського клубу Новоросії), «Фактор понимания» («науково-публіцистичний часопис Зінов'євського клубу Новоросії»), «Ровесники» (журнал для підлітків, засновник БФ «Майбутнє дітей»).

Телебачення. Сегмент об'єднує 10 ТБ-каналів: «Первый республиканский», «Юнион», «Новороссия», «Оплот-ТВ», «Оплот-ТВ-2» – ті, що мовлять у Донецьку, а також – «ТВ-Сфера» (Харцизьк), «6ТВ» (Горлівка), «МТК» (Шахтарськ), «ТТВ» (Торез), «Авеста» (Комсомольське). Телепродукт, що виробляється ними, досягає своїх глядачів, головним чином, за допомогою ефіру та кабельних мереж. Через використання найвищої в Донбасі телевежі (360,5 м), яка розташована в Петровському районі окупованого обласного центру, сигнал донецьких каналів поширюється в радіусі до ста кілометрів. Максимальне охоплення міського населення центральних районів – через кабельне ТБ, а селян і жителів міських околиць – через ефірне.

На період моніторингу лідируюче положення серед інших за об'ємом власного ТБ-продукту за добу (до 45 відсотків у буденний день, і майже стільки ж – у вихідні) займав «Первый республиканский» – ТБ-канал цілодобового мовлення, що функціонує на захопленій матеріально-технічній базі Донецької обласної державної ТРК. Крім випусків новин, основні передачі – «Інформбюро», «Парламентський вісник», «Відкрита студія», «Точка зору», «Народна думка», «Освітнянський вектор», «Служба Республіці», «Народний контроль», «Спортивна Республіка» і т.п. Незаймана власними передачами частина ефіру віддається серіалам російського виробництва.

На відміну від інших телеканалів "ДНР", редакції яких у більшості випадків створювалися майже наново, макіївський канал «Юнион», на момент захоплення представниками НЗФ, функціонував на достатньо якісному рівні. Зміни торкнулися, в основному, ідеологічної складової трансльованого контенту, але технічна база, структура, професійний підхід – збереглися. Сітка мовлення каналу пропонує такі передачі: «Політкухня», «Республіка», «Три хвилини на відповідь», «Герой нашого часу», «Поверненці. Шлях додому», «В казармі», «По праву совісті», «Сало в шоколаді» та ін. Кардинальна відмінність каналу від інших електронних мас-медіа «ДНР» – у цілеспрямованій роботі з підлітковою аудиторією: на каналі ними під "чуйним керівництвом" дорослих створюється і запускається в ефір передача «Класні новини».

Ще один ТБ-канал цього сегменту – «Новороссия» – є фактично нішевим, його контент розрахований на певну аудиторію. Тут домінують авторські програми типу «Глас Народу», «Шлях Правди», «Ізборський клуб Новоросії», «Святині Донбасу», «Хроніка пікіруючого тризубця», «Патріотична позиція», «Соль Землі», «Воєнні злочини України», «Камуфляж» та ін. Видбір запозиче-

ного контенту здійснюється з урахуванням ідеологічної складової – демонструються документальні серіали «Історія Держави Російської», «Ударна сила», «Від кольчуги до броні» і т.п.

«Оплот-ТВ» і «Оплот-ТВ-2» функціонують на технічній базі колишнього муніципального каналу Донецька. Контент обох каналів формується однією редакцією і досить специфічно. Ні на сайті «Оплот-ТВ», ні в друкованих виданнях «ДНР» добова чи тижнева програма передач з якихось причин не оприлюднюється.

На функціонуванні телеканалів «ДНР» відбиваються проблеми з кваліфікованим адмініструванням проектів, обмеженості творчого й технічного ресурсів, засилля в структурах каналів другого, а то і третього кадрових «ешелонів». Професійними прорахунками і недоробками грішати і «республіканські», і «провінційні» канали. Проте, с погляду сьогодення, необхідно визнати, що з часом ситуація змінюється. На базі т.з. «філологічного факультету ДонНУ», що функціонує в окупованому Донецьку, розпочато підготовку фахівців з телебачення. Майстер-класи як для студентів, так і для практиків, дають професіонали, що приїжджають з діючих російських телеканалів, там же проходять вишкіл кадри місцевого сепаратистського ТБ [4]. Досвід "виконання поставлених завдань" напрацьовується редакціями й самостійно, через щоденну практику, на зміну мовним випадом типу "карателі" і "бандерлоги" приходять більш досконаліші маніпулятивні прийоми впливу на аудиторію.

Радіосегмент мас-медіа «ДНР» складається з 6 FM-радіостанцій, з яких 3 – «Комета–Донецьк», «Радио Республика», «Радио ТВ» – здійснюють мовлення у інформаційно-музичному форматі, а інші – «Донбасс ФМ», «Новороссиа Рокс», «Папино радио» – у музичному та музично-розважальному з додаванням випусків новин. Вони функціонують в обрамленні інших нелегітимних мовників – російських радіостанцій. Деякі з них оснащені потужними передавачами, що забезпечує поширення сигналу не тільки на населенні пункти, тимчасово непідконтрольні Україні, а їх сигнал можна впевнено приймати у радіусі 80-85 кілометрів від обласного центру.

Організаційною особливістю цього сегменту медіасфери «ДНР» є приклади поєднання радіомовників з телевізійниками, що пов'язано, насамперед, з наявною кадровою проблемою і необхідністю вирішувати питання заповнення радіоефіру «за будь-яких умов». Так працюють радіостанція «Республика» (входить у медіагрупу телеканалу «Первый республиканский») та «Радио ТВ» (у структурі телеканалу «Юнион»). Взаємодія полягає у паралельному використанні одного й того ж контенту, наприклад, трансляції у радіоефірі аудіозапису якоїсь ТБ-програми.

Протягом майже трьох років в ефірі окупованого Донецьку і прилеглих районів спостерігається кількісне збільшення сепаратистських радіостанцій і стабільна присутність близько двох десятків російських. Причиною домінування мовників з характерною для них антиукраїнською спрямованістю контенту є те, що, як вже згадувалося раніш, основні телерадіовежі, використовувані для передачі сигналу, виявилися розташованими на окупованій території.

Ще однією з технічних особливостей організації радіоефіру на тимчасово окупованій території є щільність у частотному розміщенні мовників. Це робиться з метою заповнити весь спектр верхнього діапазону УКХ – крок між частотами мовлення нерідко становить 0,5 мгц, що унеможливає появу тут ще якоїсь радіостанції, напри-

клад, української.

Стосовно російських радіостанцій, чий контент у суверенній українській і міжнародним законодавчим нормам вільно транслюється на аудиторію тимчасово окупованої території, то їх складу притаманні постійні зміни, сигнали деяких можуть неодноразово дублюватися. Наприклад, «Спутник» (проект очолюваного Д. Кисельовим державного МІА "Россия сегодня") у вересні-жовтні 2017 року на «лінії зіткнення» можна було чути одночасно аж на трьох радіочастотах.

Інтернет-ЗМК, Е-ресурси і соціальні мережі. Цей сегмент медіасфери "ДНР" найбільш численний порівняно з іншими, що й визначило необхідність зробити його умовний розподіл на декілька груп.

До першої віднесемо інтернет-ЗМК, тобто ті ресурси, що від самого початку функціонально налаштовані на професійну інформаційну діяльність. Лідуючі позиції серед них займає «Донецкое агентство новостей» («ДАН»), створене згідно з одним із перших «указів глави республіки» ще у грудні 2014 року. Його головне завдання – підвищення ефективності діяльності "державних ЗМІ" шляхом оперативного забезпечення їх матеріалами по висвітленню «державної політики та суспільного життя» на окупованій території, крім того безпосередньо сама агенція виступає потужним засобом масової інформації [5]. Виходячи з цього «ДАН» надані значні повноваження: посадовці «республіки» зобов'язані активно взаємодіяти з ним, надавати пріоритетний доступ до необхідної інформації, першочергово надсилати до агентства прес-релізи про «здобутки», надавати анонси подій, довідкові матеріали, а також брати участь у заходах його прес-центру.

Аналіз функціональної структури сайту і його контентної складової відображає практику виконання агентством покладеної на нього пропагандистської місії. Значне місце відведено матеріалам, присвяченим «онлайн-конференціям» (прямим лініям) «глави республіки» з жителями Києва, Запоріжжя, Донбасу, Одеси та «Бесарабії», Херсонської і Харківської областей. В розділі офіційної інформації – тексти святкових поздоровлень «глави», заяв і коментарів «високопосадовців ДНР». В «Прес-центрі» – повідомлення про прес-конференції та брифінги, що мають відбутися під егідою «ДАН», у новинній стрічці – щоденно від 15 до 20 повідомлень і анонсів інформаційних матеріалів, фоторепортажі. До усього виробленого контенту агентство надає вільний доступ і можливість подальшого – безкоштовного – його використання (хіба що з умовою робити посилання). Стиль подання інформаційного матеріалу, то відповідно до агентського статусу, «ДАН» намагається витримувати певну толерантну тональність повідомлень, уникати вживання надто агресивних оцінних зворотів, зокрема стосовно України та її стратегічних партнерів.

Дещо інакше (але не в плані їх антиукраїнської чи пропагандистської спрямованості) можна характеризувати сайти, «поріднені» приналежністю до однієї і тієї ж медіагрупи – Novorossia.su та NRT24 (Novorossia today) [6; 7]. Порівняльний аналіз обох ресурсів дає підстави стверджувати, що, при певній індивідуальності їх дизайну та функціональної структури, у формуванні контентної складової вони схожі як близнюки. Сайтам, заявленим як «незалежні джерела інформації», з їх проросійською спрямованістю і однозначно відвертим критиканським характером публікацій про процеси, що відбуваються в Україні, з їх відчайдушним прагненням видати ба-

жане за дійсне в плані висвітлення ситуації на тимчасово окупованій території, в реальності властиві всі ознаки пропагандистських рупорів.

Серед інформаційних ресурсів, що мають «денеєрівське коріння», у Мережі функціонують і нишові, або спеціалізовані інтернет-медіа – такі як схожі за назвою, але різні за засновництвом «Деловой Донбасс» і «Деловой портал». Крім переважання текстів економічної спрямованості, вони схожі між собою вже характерною для більшості інших аналізованих сепаратистських мережевих ресурсів декларативністю місії, авторською знеособленістю розміщуваних місцевих матеріалів та необмежено «вільним» використанням запозиченого контенту.

Певну роль серед мережевих медіа «республіки» відіграють функціонуючі в інтернеті «роботизовані» ресурси – такі, де процес формування антиукраїнського пропагандистського контенту майже стовідсотково здійснюється у відповідності до алгоритму, розписаного заздалегідь за допомогою відповідного програмування, без постійної присутності «людського фактору». Прикладом може служити сайт «Информбюро. Сводка реальных новостей»[8]. Навіть перше його відвідування вже справляє враження дії складного механізму, який в автоматичному режимі щомиті сканує певні інформаційні ресурси, що функціонують в Мережі, групує знайдені схожі за темою тексти і викладає їх на потребу користувача вже на цьому ресурсі.

До групи «офіційних» мережевих ресурсів треба віднести такі, на які покладена функція випереджаючого інформування «з перших рук» про процеси, що відбуваються в «республіці» та їх відповідного «інтерпретування». Це сайти «глави республіки», «народної ради ДНР», «Донецької народної республіки», а також т.з. «міністерств (21) і відомств (17) ДНР». Представлені й інші «державні органи» (біля 15 сайтів) типу «Верховний суд ДНР», «Генеральна прокуратура ДНР», «Центральний республіканський банк», «Фонд держмайна ДНР» тощо. Є інтернет-представництво місцевих – районних і міських – «адміністрацій» (13). В цілому кількісний склад групи нараховує більше 80 ресурсів.

Завдання представницьких сайтів проектів та «громадських рухів» – ГО «Донецька республіка» і «Вільний Донбас», «Спілки письменників ДНР», «Комітету виборців Донбасу» – демонстрування активного суспільно-політичного життя на тимчасово окупованій території і успішності реалізації в «республіці» намічених планів. Їх теж можна виділити окремою групою, вони є частиною тієї ж пропагандистської структури, яка сьогодні створена в межах медіасфери «ДНР», і виконують ролі, що на них покладені.

Заслужують виокремлення й сторінки і групові комунікаційні майданчики у соціальних мережах, створені для розповсюдження певної інформації та як платформи для ведення відповідної пропагандистської роботи. Тут широко представлені майже всі елементи побудованого на тимчасово окупованій території квазідержавного і квазісуспільного структурного утворення «ДНР». Зв'язані «денеєрівським» походженням ресурси можна зустріти в соціальних мережах не тільки загального характеру – Facebook, Twitter, VKontakte, Однокласники, а й у таких, що мають свою чітко визначену специфіку – Instagram, Pinterest чи LinkedIn. Зацікавленість у даному сегменті медіасфери вмотивовується прагненням до розширення аудиторії, до більш глибокого проникнення в різні її прошарки з метою не тільки донести першими своєю інтерпретацію перебігу подій, що відбуваються, а й під-

вищити вплив на процеси перетворення численних і різномірних соціальних груп в організовані спільноти.

Найбільшу кількість подібних платформ зафіксовано в VKontakte. Це – «Донецк | Луганск | Новороссия» (більше 325 тис. учасників) [9], «Республика Новороссия | Великая Русь» (біля 130 тис. учасників), «Донецкая республика» (більше 90 тис.), «Новороссия | ДНР | ЛНР» (більше 70 тис.), «Новороссия – Россия | Донбасс | ДНР | ЛНР» (більше 50 тис.), «Новороссия | Save Donbass People | Антимайдан» (більше як 32 тис.) та ін. Спостерігається певна динаміка зростання внутрішньої чисельності вказаних інтернет-спільнот, що можна вважати як результатом реалізації учасниками можливості бути зареєстрованими одночасно у кількох з них, так і залученням до їх лав нових «одномумців». При цьому, аналіз характеру спілкування всередині груп цієї соціальної мережі говорить за те, що тут відбувається не обмін думок чи обговорення актуальних питань, а дещо інший процес: транслювання на зібрану аудиторію безперервного потоку відповідного пропагандистського контенту.

Для соціальної мережі Facebook, у порівнянні з VKontakte, властива дещо інша картина. Відмінним є те, що тут, під час моніторингу, кількість груп зазначеної спрямованості було зафіксовано не так багато, вони тут не завжди активно функціонували і всупереч мережевим можливостям, що демонструє VK, не об'єднують тисячі учасників. Стрічки новин на цих комунікаційних майданчиках в реальності безальтернативно вміщують виключно перепости об'єднаних антиукраїнською тематикою текстів, запозичених з інших джерел. У переважній більшості подаються матеріали з російських сайтів rusvesna.ru, ria.ru, ukraina.ru, vesti.ru, а іноді – вирвані з контексту повідомлення українських медіа з відповідним авторським "супроводом". Про дискусію з якою-небудь проблемою чи широке обговорення політичних тем не йдеться.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, до особливостей трансформації медіапростору в тій частині Донбасу, яка внаслідок російської агресії опинилась непідконтрольною Україні, треба віднести наступне.

За період 2014-2017 рр. у межах тимчасово окупованої території Донецької області під патронатом РФ був сформований розгалужений, добре структурований і керований інформаційно-пропагандистський комплекс, який включає в собі усі основні комунікаційні канали – пресу, телебачення, радіо, інтернет-медіа. Саме через нього в медіасфері «ДНР» окупаційною адміністрацією встановлюється інформаційний порядок денний, інтерпретуються регіональні і загальноукраїнські події, формуються відповідні стереотипи оцінювання дійсності, визначаються тенденції у сприйнятті населенням сучасних соціально значимих протиріч і перспектив їх вирішення.

При фактичній відсутності українських мас-медіа, друковані та аудіовізуальні пропагандистські «рупори» «ДНР» монополюють "володарюють" над аудиторією тимчасово окупованої частини Донбасу, конкуруючи хіба що з російськими ЗМІ, кількість яких тут значно зросла під час агресії. Але таке суперництво за читачки та глядацькі уми має одну визначальну рису – воно відбувається між своїми, "між одномумцями".

Треба відзначити, що в умовах проведення на території регіону бойових дій, коли функціонування загалом всіх місцевих мас-медіа значною мірою ускладнилося, намітився тренд зміни медіапріоритетів. Так, радіо, від стало визначення його статусу, як «фонового» медіа, почало рух до перетворення на більш дієвий інструмент

впливу на аудиторію. І в цьому є своя логіка. Найменш вибагливе в складних воєнних умовах радіомовлення може бути найбільш доступним як на тимчасово окупованій, так і на підконтрольній Україні території Донбасу, а також—цього не треба виключати—у «сірій» зоні і на бойових позиціях з обох сторін протистояння. Проведений моніторинг реального проникнення радіосигналу стверджує це. Ймовірно, саме цим визначається увага «архітекторів ДНР» до організації радіофіру на окупованій території.

Як показав аналіз, в умовах інформаційної війни певні трансформації відбуваються й у просторі дії новітніх комунікаційних технологій. Можна стверджувати, що соціальні мережі вже не є місцем суто приватного спілкування, скоріш це вже ефективно діюча платформа для проєктів більш масштабних і більш масових по охопленню аудиторії. І в даному випадку привабливим інструментом впливу на неї, як показує моніторинг і аналіз практики, є групові майданчики, які професійно створюються вже не з комунікаційними цілями, а зовсім з іншими.

В процесі трансформації значних змін зазнав контентний масив медіапростору регіону. Пропагандистський характер функціонування мас-медіа «республіки» під-

верджує зріз їх вмісту. Для друкованих і аудіовізуальних матеріалів, що оприлюднюються тут, типовим є спотворення інформації і створення ірреальної картини дійсності з використанням фальсифікацій і підміни понять; представлення подій в Україні винятково в чорно-білому світлі; відвернення і перемикання уваги з актуальних проблем на другорядні; дискредитація опонентів і культивування позитивного образу прибічників; вживання специфічної лексики і "мови ворожнечі".

Інформаційні ресурси т. з. «ДНР» працюють над створенням «епічної картини» бурхливого громадського життя в ній, оминаючи ті факти, що свідчать про зовсім інші реалії. Про «баланс думок» при висвітленні подій, що відбуваються як на сході країни, так і в цілому в Україні, в такій ситуації говорити велими скрутно. Як для публічних, так і для закулісних організаторів медіасфери в межах тимчасово окупованої території Донбасу питання рівня об'єктивності чи додержання журналістських стандартів не суть важливі, бо завдання №1 інше – створення масованого інформаційного потоку з відповідним пропагандистським контентом і формування у аудиторії стереотипів, в яких стратегічно зацікавлена країна-агресор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подводим итоги, планируем на будущее. Сфера информации // «Вестник ДНР» [Е. ресурс] – Режим доступа: <http://gazeta-dnr.ru> – Дата доступа: 28.12.2017.
2. Газета «Новороссия» №141 від 25.05.2017 [Е. ресурс] - Режим доступа: http://novopressa.ru/uploads/141/Novorossia_n141_WEB.pdf – Дата доступа: 15.11.2017.
3. Газеты Донецкой народной республики [Е. ресурс] – Режим доступа: <http://gazeta-dnr.ru/> – Дата доступа: 07.07.2017.
4. Журналистика в ДНР: Качественная работа в условиях войны [Е. ресурс] – Режим доступа: <https://dannews.info/interview/zhumalistika-v-dnr-kachestvennaya-rabota-v-usloviyah-vojny.html> – Дата доступа: 19.02.2018.
5. О создании государственного предприятия «Донецкое агентство новостей» [Е. ресурс] – Режим доступа: <https://dan-news.info/official/o-sozdanii-gosudarstvennogo-predpriyatiya-doneckoe-agentstvo-novostej.html> – Дата доступа: 03.10.2017.
6. Інформаційне агентство Novorossia.su [Е. ресурс] – Режим доступа: <https://novorossia.su/> – Дата доступа: 05.10.2017.
7. Інформаційне агентство Novorossia today [Е. ресурс] – Режим доступа: <http://nrt24.ru/ru> – Дата доступа: 06.10.2017.
8. «Информбюро. Сводка реальных новостей» [Е. ресурс] – Режим доступа: <http://informburo.dn.ua/cgi-bin/iburo/start.cgi> – Дата доступа: 06.12.2017.
9. «Донецк | Луганск | Новороссия» [Е. ресурс] – Режим доступа: <https://vk.com/soutukraine> – Дата доступа: 02.11.2017.

REFERENCES

1. Summing up, we plan for the future. Sphere of information / Vetrnik DNR [E. source] – Reference: <http://gazeta-dnr.ru> – Accessed: 28.12.2017.
2. Newspaper «Novorossia» №141 25.05. [E. source] – Reference: http://novopressa.ru/uploads/141/Novorossia_n141_WEB.pdf – Accessed: 15.11.2017.
3. Newspapers Doneckoy narodnoy respubliki [E. source] – Reference: <http://gazeta-dnr.ru/> – Accessed: 07.07.2017.
4. Journalism in the DNR: Qualitative work in the conditions of war [E. source]–Reference: <https://dannews.info/interview/zhumalistika-v-dnr-kachestvennaya-rabota-v-usloviyah-vojny.html> – Accessed: 19.02.2018.
5. On the establishment of a state enterprise «Donetsk Agency news» [E. source] – Reference: <https://dan-news.info/official/o-sozdanii-gosudarstvennogo-predpriyatiya-doneckoe-agentstvo-novostej.html> – Accessed: 03.10.2017.
6. Information Agency Novorossia.su [E. source] – Reference: <https://novorossia.su/> – Accessed: 05.10.2017.
7. Information Agency Novorossia today [E. source] – Reference: <http://nrt24.ru/ru> – Accessed: 06.10.2017.
8. «Informburo. Svodka realnyh novostey» [E. source] – Reference: <http://informburo.dn.ua/cgi-bin/iburo/start.cgi> – Accessed: 06.12.2017.
9. «Donetsk | Lugansk | Novorossia» [E. source] – Reference: <https://vk.com/soutukraine> – Accessed: 02.11.2017.

Transformation of the region's media space in conditions of external aggression: the Ukrainian aspect

V. V. Bradov

Abstract. The article presents the results of the study of the peculiarities of the transformation of the information space of the East of Ukraine in the conditions of external aggression on the part of Russia. The structural elements of the media sphere of the part of Donbass temporarily uncontrolled by the Ukrainian government, the algorithm for producing propaganda content, and the channels for its distribution have been determined and functionally characterized. The author claims that an extensive, well-managed information and propaganda complex has been formed in the occupied territory, the task of which is to establish an appropriate information agenda and to form stereotypes that serve the aggressor's specific purposes.

Keywords: information aggression, media sphere, information and propaganda complex, anti-Ukrainian orientation, propaganda content.

Трансформація медіапространства регіону в умовах зовнішньої агресії: український аспект

V. V. Bradov

Аннотация. В статье изложены результаты исследования особенностей трансформации информационного пространства востока Украины в условиях внешней агрессии со стороны России. Определены и функционально охарактеризованы структурные элементы медиасферы временно неподконтрольной украинской власти части Донбасса, алгоритм производства пропагандистского контента, каналы его распространения. Автор утверждает, что на оккупированной территории сформирован разветвленный, хорошо управляемый информационно-пропагандистский комплекс, заданием которого является установление соответствующей информационной повестки дня и формирования у аудитории стереотипов, которые работают на определенные цели агрессора.

Ключевые слова: информационная агрессия, медиасфера, информационно-пропагандистский комплекс, антиукраинская направленность, пропагандистский контент.

The Participation of Media in Anti-Islamic Propaganda (The Cases of Theo van Gogh and Malala Yousafzai)

L. M. Horodenko, D. O. Oltarzhevsky, Y. S. Tsymbalenko*, K. O. Sokolova, F. Habibi

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism

*Corresponding author. E-mail: e.tsymbalenko@knu.ua

Paper received 07.05.18; Accepted for publication 15.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-05>

Abstract. The article reflects on the major cases of anti-Islamic activity (the murder of Theo van Gogh and Malala Yousafzai murder attempt) which includes certain kinds of participation. There were presented the stages that lead to stereotype formation which is used to manipulate the audience. There, propaganda is defined as irreversible stage. It doesn't have a model of audience's behavior but has a model of media activity. The main kinds of media participation in anti-Islamic propaganda were defined and systemised. Active participation includes of discrimination. Passive is about unreliable sources and biased information.

Keywords: anti-Islamic; propaganda; participation; social journalism.

Drastic changes are happening in modern media environment and social communication technologies are often used for managing public opinion. Everyone should be aware that there is effective anti-Islamic propaganda, consciously or unconsciously created and supported by media workers which was reflected in the media products chosen for this research paper.

Major cases of such propaganda date back to the time after September 11, 2001. Early 2000s were important points in modern history for Islam and Christianity. As it was stated in the book by Ian Buruma concerning the murder of Theo van Gogh, in the Netherlands people danced on the street when plane crashed into World Trade Center. It was the topic actively discussed in Europe as Muslims started to arrive there [1].

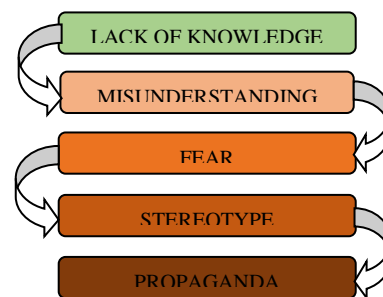
As massive Muslim migration began to bring anxiety to people in Europe and America, mass media felt like they were responsible for presenting information objectively. Instead of that, they participated in a complex process of public opinion forming which led to negative Islam image creation. Later on, this anti-Islamic media activity influenced European society which had a positive result. One of these results shows that fear of unknown changed for converting Christians to Islam and a reverse process of Muslim refusing their religion. One of the sources gives the research on this topic [2].

The major cases that were chosen for analysis in this article were the murder of Theo van Gogh by Mohammed Bouyeri (Dutch, Moroccan origin), a Dutch film director, and the attempted murder of Malala Yousafzai, a teenage Pakistani activist. Both cases had enormous impact on the world as it created an illusion that Islam is dangerous and people are not safe in their countries because of Muslims. Mass media worked so hard on proving to their audience that Muslim is a synonym of extremist.

The **aim** of this study is to reflect on two major cases of media participation in anti-Islamic propaganda and to systemise the kinds of this participation. The study needed different approaches to problem analysis. Only the collaboration of the scholars working with different aspects of social communications helped to achieve the main goal. The aspects of social communication problem approaches were social journalism and participation concept, propaganda transformations, network communication technologies (mass consciousness), public and social advertisement.

The **tasks** that were defined after the discussion: 1) to

give an overview of two major cases of Islam reflection in mass media, 2) to explain media participation and its impact on mass consciousness (public opinion and stereotype formation), 3) to explain the importance of negative participation and to systemise the kinds of participation as well as its results.

Picture 1. Stages leading to propaganda.

The **methods** that were used to solve the tasks: modeling (for making the schemes and media models), descriptive (for reviewing two major cases of anti-Islamic media activity, for presenting important media products on Islam related topics), analysis (for analysing the headlines, the words that were used in media products), systematization (for systemising the kind of media participation in anti-Islamic media activity and its results).

Back in 2013, *Kateryna Sokolova* created a scheme of one of the ways of stereotypes formation [3] which included four stages: lack of knowledge, misunderstanding, fear and stereotypes formation. The work was completed as a Bachelor's thesis and only included one way. Despite that, today has perspective of becoming the base for developing or creation of a new model, e.g. adding the fifth stage of this process – propaganda based on the created stereotype (see pic. 1).

As you can see, the stages have different colours. The colour depends on the irreversibility of the processes which happen at this stage. It is necessary to stress that this research is specifically about formation of Muslim and Islamic world stereotypes.

The first stage is lack of knowledge. It is green because it can be changed by mass media in at least two ways: when the audience doesn't have all the necessary information considering a precise topic, media can add 1) more

positive or 2) more negative facts. In the cases of Theo van Gogh and Malala Yousafzai, media were concentrated on different aspects but they were definitely adding new facts which they believed were important for final perception. *Model of audience's behaviour:* I don't know enough but I am ready to find out more.

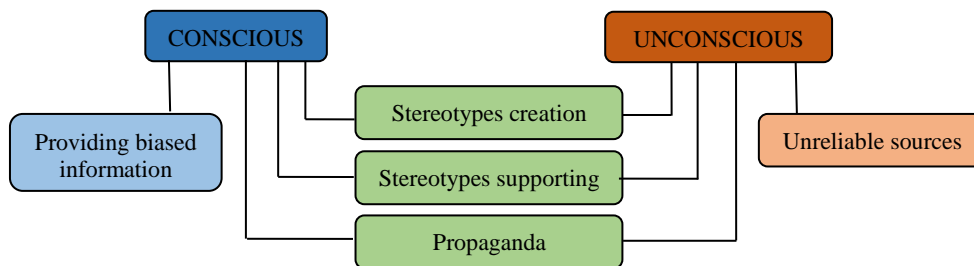
The second stage is misunderstanding. It is in bright orange colour because here exists the possibility of refusing to accept new facts presented by media. It means that the audience knows something on the given topic, this information is not enough to get a full picture of what happened but it is enough for the audience to believe that all the facts are known. This stage might lead to misunderstanding of the main aspects of any problem. *Model of audience's behaviour:* I know enough to make conclusions on this topic.

The third stage is fear. It is in deep orange colour as it is almost irreversible. Starting from the second stage, with the lack of information and refusing to accept the facts, the person starts to fear of the unknown or, even worse, of something that they believe is true. This stage is important for anti-Islamic media activity as it is often the most visible in audience's reaction. *Model of audience's behaviour:* I truly believe that I know everything and it scares me.

The fourth stage is stereotype. It is in pale brown colour as it is irreversible. The only way you can change the stereotype is creating another one. Anything that is believed to be true but is not can lead to a wrong audience's perception. The stereotypes can be ruined not by adding more facts on the topic but by presenting completely new information and by creating new images. *Model of behaviour:* If it happens in this exact situation with this exact person of this exact religion/gender/nationality, it is definitely true for other representatives of this exact religion/gender/nationality.

The last stage is propaganda. It is in deep brown colour. It is irreversible. It is a social communications technology that is used to manipulate any audience. It is mostly used to create and support negative images. In contrary to all other stage, there is no model for audience's behaviour but there is a *model of media activity:* We have both positive and negative information, we choose which one to use for our benefit.

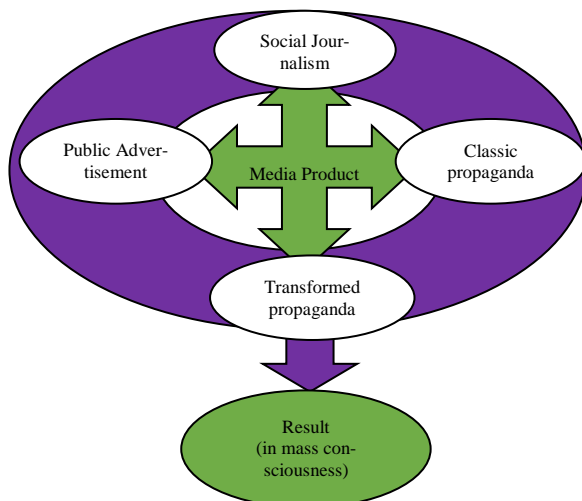
Anti-Islamic media activity can be divided into two main groups: conscious and unconscious. Each group has four kinds of activity three of which are common (see pic. 2).

Picture 2. Anti-Islamic Media Activity (green – common, blue and brown - specific).

Both conscious and unconscious anti-Islamic media activity includes stereotypes creation, stereotypes supporting and propaganda. Conscious provides biased sources (on purpose) and unconscious provides non-checked information.

Considering different approaches to the problem, the result of anti-Islamic media activity goes through a complex process using different communication technologies (see pic. 3).

Picture 3. Result of Anti-Islamic Media Activity

In the centre of the scheme there was put a media product (with anti-Islamic main message). This product can be of social journalism (social problems/Ukrainian approach), public advertisement (involving different topics important for the society), classic propaganda (which involves authorities and official organisations, provides specialised campaigns), transformed propaganda (using new media, not official, audience-oriented and supported by that audience). Transformed propaganda becomes popular in social networks. Any person can add to anti-Islamic posts. Negativity is spread faster and gets more comments [4].

As Dmytro Oltarzhvky notices his manual "Public Advertisement" [5], can be developed in the country where everything is good or everything is bad. With the beginning of Muslim migration, people lived in a constant anxiety which leads to the creation of anti-Islamic media products.

In the first major case chosen for this article, the murder was committed in response to a provocative short film "Submission" [6] made by a Dutch director Theo van Gogh in collaboration with Dutch-Somali politician Ayaan Hirsi Ali who was actively working against Islam. The short film showed how unprotected and undervalued women can be in Islamic countries.

This film is one of the examples of public advertisement as it gives us information on one of the topics important for a certain community. It cannot be perceived as a social journalism product because it doesn't offer us a solution of the social problem (violence, gender discrimination) [7].

As Yevhen Tsymbalenko and Kateryna Sokolova defined [8], participation is the work of professional journalists not only with an informative component but also with practical component which involves social problems solving.

Farzana Habibi and Kateryna Sokolova stated [9] that “media products are opinion-giving and have judgmental statements considering the appearance, political and religious belongings, and activities of the media product actors.” The conference presentation was prepared after media products analysis as well as two books – by Ian Buruma and Malala Yousafzai. The statement is true because in both situations media stressed on a religious background and appearance to manipulate the audience.

This brings us to the kinds of participation. In Anti-Islamic media activity, they can be divided into two main groups: active and passive. Active includes discrimination whereas passive includes only unreliable sources and biased information. As you can see in pic. 2, conscious anti-Islamic media activity includes biased information which is also a passive kind of participation whereas unconscious one uses unreliable sources which is also a passive kind of participation [9].

All kinds of active participation are used as mechanisms in anti-Islamic media activity (stereotypes creation, stereotypes supporting and propaganda).

All kinds of active participation are based on the appearance, religion, language, and culture. Media workers concentrate on negativities.

In Theo van Gogh’s case, “a provocateur and enfant terrible of Dutch cinema” and a killer was called “a bearded man in Arab clothing” [10]. Both a murderer and a victim of the situation were characterised in a negative way.

One of the digital gaps, analysed by Lesia Horodenko [11], is a gap of free views, statements and explanation. With the creation of the space for discussions in social networks also appears a space for transformed propaganda.

Ian Buruma stated that the murder led to an aggressive public discussion and change in the attitude of people who were already noticing a large number of Muslim immigrants in the Netherlands [1].

Most of the sources were not precise about the murder attempt of Malala Yousafzai. One of the sources mentioned “officials” and the arrests without pointing out the exact names. World media published the news, focusing on the Taliban quotes without giving the exact names of their activists. All media products accented Malala’s rights defending activity. Multiple sources called her a “teen activist”. Right after Malala was shot, there were no precise names mentioned. Media claimed that it was Taliban giving only one possible version of everything that happened. It was obvious because Taliban also stated their involvement in the murder attempt [12]. Though, at first, they haven’t specified the name of the Taliban representative.

There are six main stereotypes that are created and supported by media which were defined after analysing anti-Islamic media products:

1) people of “Arabic appearance” are believed to be criminals (from pickpocketing to murders) or extremists (they come to the other countries to blow their bombs and die for their beliefs);

2) their government supports them, financing them and helps them to act against the country where they currently live;

3) they lie to get the political shelter in other countries – they definitely committed crime and now they are chased by the authorities of their country;

4) they are all illegal migrants and they never work, they live on the money of tax payers of a hosting country;

5) they are aggressive, they will never help you, the cultural difference is significant, a woman who wears hijab will never understand a woman who doesn’t;

6) all Muslim men are violent, they torture and hit their wives, they don’t allow their wives to study, women should always stay at home and take care of children.

Using the scheme in pic. 1, it is easy to notice that most of the stereotypes from this list started from a trivial lack of knowledge. If we model a process in text it will look the following way: *I don’t know what hijab is. – Hijab is a thing that all Muslim women wear all the time, it covers all body. – I don’t want to wear hijab. What if someone makes me to? – Muslim women are put under pressure. They should wear hijab, otherwise they will be punished or killed. It is true about all Muslim countries. – Muslim countries are dangerous for women, there is no justice, Muslim men are violent.*

This is how the stage of stereotype creation is reached. The last and the most important stage (propaganda) starts when people, who truly believe in what they know, begin to use the space to free expression in new media to spread and share their thoughts with other people, who don’t have their opinion formed on this topic. In this case, the arguments are effective.

The first group of people (conscious or unconscious propagandists) use one of the most influential principle of persuasion – scarcity. This principle proves that it is not enough to show what people can get, it is important to show them what they tend to lose of they don’t get it. The same happens with anti-Islamic media products (classic or transformed, professional or amateur): propaganda doesn’t only show who Muslim people are and how they behave, it also shows what can happen to the society where there is another religion and culture.

To conclude, a murder of Theo van Gogh and Malala Yousafzai murder attempt were two major cases which were concentrating on anti-Islamic media activity proving how dangerous Islam can be. Both cases involved information about extremists. In the first case (The Netherlands), the killer was presented by media as an extremist. Both Theo van Gogh and his murderer had negative images so they were not compared by media (no hero image) whereas Malala (Pakistan/Great Britain) was already fighting for education rights at the moment of the murder attempt. When she survived, media created and support an image of hero till present day.

Participation is important for creation on anti-Islamic media products. It can be negative which is proved by the content of the analysed media products. Negative participation can be divided into two main groups active and passive.

REFERENCES

1. Ian Buruma, (2006). Murder in Amsterdam. The Death of Theo van Gogh and the Limits of Tolerance, 288.
2. Besheer Mohamed, Elizabeth Podrebarac Sciupac, (2018). url: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/26/the-share-of-americans-who-leave-islam-is-offset-by-those-who-become-muslim/> accessed 10 May 2018.
3. Kateryna Sokolova, (2013). Reflection of the World. The Brochure about Child Refugees, 36.
4. PROFILES, (2013). What spreads faster – a negative or positive tweet? url: <https://www.careerprofiles.com/blog/search-social/what-spreads-faster-a-negative-or-positive-tweet/> accessed 10 May 2018.
5. Oltarzhevsky, D. (2016). Sotsiana reclama [Public Advertisement]. Kyiv. Free Press Centre. 120.
6. Theo van Gogh, Ayaan Hirsi Ali, (2004). Submission, url: <https://www.youtube.com/watch?v=aGtQvGGY4S4&t=32s>, accessed 2 May 2018.
7. Kateryna Sokolova, (2016). The Concept of «Social» in the Modern Journalism: Social Journalism, url: https://www.academia.edu/34548759/The_Concept_of_Social_in_the_Modern_Journalism_Social_Journalism.pdf accessed 10 May 2018.
8. Tsymbalenko, Y. & Sokolova, K. (2016). The Participation Characteristics in the Scope of the Journalism Genres Transformations Online. Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences. IV(13), Issue 82, pp. 74-77.
9. Sokolova, K. & Habibi, F. (2018) Anti-Islamic Media Activity. Major Cases. Mediaprostir: problem ta vyklyky siogodenja [Media Space: Problems and Challenges]. Kyiv. pp. 99-102.
10. Film-maker killed in Islamic revenge, 2004, Telegraph, url: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/netherlands/1475758/Film-maker-killed-in-Islamic-revenge.html> accessed 2 May 2018.
11. Horodenko, L. (2012). Tsyfrovi ta informatsiyni rozryvy v merezheviy komunikatsiji [Digital & Information Divides in the Network Communication]. Informatsiynе suspilstvo [Information Society]. Kyiv. pp. 56-59.
12. Robert Mackey, Adam B. Ellick, (2012). Pakistani Girl Airlifted to Military Hospital, The New York Times, url: <https://thelede.blogs.nytimes.com/2012/10/11/pakistani-girl-airlifted-to-military-hospital/?hp> accessed 15 March 2018.

Задоволення інформаційних потреб вчених в умовах зміни системи наукової комунікації (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)

Л. В. Коновал

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, Україна

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 31.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-06>

Анотація. Стаття присвячена системі наукової комунікації та змінам у її структурі, які спричинені розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Розглядається роль бібліотеки як елемента, що викликає організаційно-функціональну перебудову сфери наукових комунікацій та зазнає змін під її впливом. Увага акцентується на системі бібліотечно-інформаційного забезпечення наукових досліджень, яка реалізована в НБУВ у вигляді комплексу електронних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: система наукової комунікації, інформаційні потреби, наукова бібліотека, інформаційні ресурси.

Вступ. Повноцінне й оперативне забезпечення суспільства новітньою науковою інформацією є необхідною передумовою інноваційного розвитку України, формування сучасного наукового світосприйняття, активізації євроінтеграційних процесів. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до змін у процесах наукової комунікації, що відобразилося у зміні її системної структури, традиційних засобів та форм обміну інформацією між науковцями та між наукою і суспільством. Все це потребує формування ефективної системи наукової комунікації, в якій визначальна роль відводиться бібліотеці. Від початку XXI ст. зміст та форми роботи наукових бібліотек із задоволення інформаційних потреб читачів зазнали суттєвих змін, які визначалися змінами у системі наукової комунікації, становленням нової парадигми у національно-культурному розвитку України та інформатизацією всього суспільного життя. Найважливішим напрямом бібліотечної діяльності в системі науки є якість інформаційного забезпечення наукових досліджень в Україні та задоволення інформаційних потреб вчених. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують можливість отримання вченими актуальної наукової інформації та використання професійних комунікацій для виробництва та поширення нового знання.

Короткий огляд публікацій. Тема наукової комунікації має давню історію, оскільки питання передачі та поширення наукової інформації у процесі створення наукового знання актуальне в будь-яку епоху. Діяльність бібліотек у системі сучасної наукової комунікації й специфіку та прояви електронних ресурсів бібліотек у техніко-технологічному просторі інформаційного суспільства розглядає Г. В. Шемаєва [9; 10]. Інтеграції інформаційно-комунікаційних та бібліотечних технологій для забезпечення формування знанневих ресурсів бібліотек, здатних задовольнити потреби користувачів у науковій, освітній та соціокультурній інформації, присвячені роботи К. В. Лобузної [4; 5; 6]. Тенденції розвитку сучасних моделей наукової комунікації й становлення та еволюцію електронного журналу як засобу наукової комунікації аналізує Т. Ярошенко [11]. Філософський аналіз взаємодії науки та суспільства, а також процеси в системі наукової комунікації, обумовлені використанням ін-

формаційних технологій, є предметом дослідження Л. В. Броннікової та О. П. Скиби [1; 7; 8].

Мета дослідження полягає у виявленні та характеристиці засобів задоволення інформаційних потреб науковців в умовах зміни системи наукової комунікації.

Матеріали та методи. У статті використано системний підхід, методи узагальнення й аналізу.

Результати і їх обговорення.

Наукова комунікація, яка є основним механізмом функціонування й розвитку науки, одним з найважливіших механізмів її зв'язку із суспільством та необхідною умовою формування й розвитку особистості вченого [3, с. 26].

У моделі наукової комунікації П. Хіллза виділено шість компонентів:

- вчений як виробник і споживач наукової інформації,
- наукове співтовариство;
- видавець;
- інформаційний продукт;
- бібліотечний працівник;
- комунікаційні технології.

У цій моделі процес наукової комунікації є результатом інтегральної та комплексної взаємодії всіх названих компонентів. Центральним пунктом моделі є вчений, без якого не може бути наукової комунікації. Вчений як виробляє, так і використовує наукову інформацію, використовуючи формальні та неформальні канали комунікації для ознайомлення з новими джерелами інформації та поширення власного доробку. Наукове співтовариство забезпечує структуру, що збирає вчених разом, і допомагає поширювати інформацію й ефективно спілкуватися. Видавець у даній моделі є агентом поширення (у даному разі він і сам може бути вченим, науковим співтовариством або комерційною організацією) Інформаційний продукт має багато форм: книги, журнали, звіти, дисертації тощо. Бібліотечний працівник традиційно будучи посередником між вченим як споживачем й інформацією, наразі змінюється під впливом комунікаційних технологій, і цей вплив поширюється на всі компоненти моделі [12].

Сучасна система наукової комунікації дозволяє інтегрувати зусилля окремих вчених і цілих колективів під час дослідження. Це не тільки сприяє підвищенню

ефективності професійної наукової діяльності, але і змінює принципи її організації. Вивчаючи комунікацію в науці, ми опосередковано пізнаємо нові якості сучасного соціуму. Розвиток наукових комунікацій ставить нові світоглядні запитання не тільки перед вченими, а й перед соціумом загалом.

Л. В. Броннікова зазначає, що «в інформаційному суспільстві має місце прагматизація, комерціалізація знання, перевага установки на інновації та утилізацію знання. Статус сучасної науки набувається перш за все у полі споживання; знання оцінюється як товар, послуга, ресурс». На думку вченої, дві групи функцій, які виконує наука, когнітивні та соціальні, зазнали суттєвих змін в інформаційному суспільстві. Пізнавальна функція науки стає в деякому розумінні вторинною, другорядною. Соціум створює запити щодо нових технологій, а не щодо пояснення феноменів; достатньо того, що наука дозволяє їх змінювати [1, с. 32].

Поява нових реалій у суспільному житті, інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій впливають на всіх учасників комунікаційного процесу й призводять до істотного ускладнення та змін у технології обміну інформацією. Зміни, що відбуваються в системі наукової комунікації, в свою чергу, викликають трансформаційні процеси в структурно-функціональній діяльності бібліотек, які у свою чергу впливають на розвиток системи наукової комунікації.

За рахунок електронного середовища формуються нові комунікаційні зв'язки: між автором і користувачем, видавцем і користувачем, бібліотекою та користувачем. Дослідники вважають, що в новій моделі наукової комунікації всі учасники комунікаційного ланцюга зберігаються і забезпечують відповідний внесок у систему: видавці залучають авторів, рецензують, видають і готують рукописи до поширення; бібліотеки акумулюють і зберігають документовані знання та задовольняють інформаційні потреби; інтернет-технології стимулюють і підсилюють можливості авторів/користувачів, видавців і бібліотек, що робить систему більш реагентною [2].

Г. Шемаєва зазначає, що на формування основних напрямів і завдань розвитку бібліотеки в системі наукової комунікації істотно впливають:

- особливості розвитку взаємозв'язків бібліотеки, наукової думки й комунікацій у наукових галузях у різні історичні періоди розвитку суспільства, їх взаємозалежність і взаємоспрямованість;
- соціально-комунікаційний потенціал бібліотек, історико-культурні традиції та інфраструктурні особливості бібліотечної діяльності в системі науки;
- інформаційні зв'язки в науковому співтоваристві, зумовлені галузевою специфікою;
- взаємозв'язки з іншими структурами системи наукової комунікації;
- стан і тенденції розвитку інформаційних ресурсів бібліотек України як активної складової сучасних комунікацій;
- застосування сучасних каналів, засобів та інструментів комунікативної взаємодії в науці;
- інтеграція та диференціація наукової діяльності;

- дистанційний характер сучасних наукових комунікацій;

- поширення електронних форм подання результатів наукових досліджень в інформаційному просторі науки й суспільства.

Розвиток бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій значною мірою залежить від активізації процесів щодо збагачення електронних ресурсів, посилення аналітичної діяльності, впровадження сучасних методів і засобів управління бібліотечними електронними ресурсами [9].

Бібліотека в системі наукової комунікації розвивається відповідно до еволюційних процесів науки та системи соціальних комунікацій суспільства як сфери структурування і сталості розвитку суспільних підсистем. Бібліотека в інформаційному суспільстві набуває ознак нового інтеграційного підсистемного елементу, який викликає організаційно-функціональну перебудову сфери наукових комунікацій. У такому разі на перехідному етапі від інформаційного суспільства до суспільства знань, бібліотека може домінувати серед інших соціально-комунікаційних підсистем на основі системного формування власних електронних ресурсів, підвищення їх потенціалу та організації доступу до зовнішніх електронних ресурсів формальної і неформальної наукової взаємодії.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського активно впроваджує досягнення інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотечно-інформаційного обслуговування, гармонійно поєднуючи традиційні паперові та електронні інформаційні ресурси. НБУВ є провідним науково-інформаційним центром України, який здійснює збирання, зберігання та поширення національного наукового доробку, інформаційне забезпечення наукових досліджень, задовольняючи інформаційні потреби індивідуальних користувачів, установ та суспільства в цілому.

Важливим елементом у системі наукової комунікації є комунікат – повідомлення, яке передається між комунікантами. Науковий документ, який може бути у вигляді опублікованих тез, тексту наукової доповіді, статті, опису винаходу, монографії, звіту про НДР, дисертації, автореферату дисертації, аналітичного огляду, реферату тощо, набуває статусу комуніката. Одним із завдань наукової бібліотеки є створення каналів комунікації, які б забезпечили якомога ширше поширення комунікатів. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського за останнє десятиліття створено цілий комплекс електронних інформаційних ресурсів, представлених на порталі Бібліотеки, який забезпечує ефективний обмін знаннями у процесі документальної комунікації. Цей комплекс включає: Електронний каталог НБУВ, реферативну базу даних «Україніка наукова», «Наукову періодику України», «Наукову електронну бібліотеку», «Цифрову бібліотеку історико-культурної спадщини» та ін. Загалом така інтеграція різноманітних політематичних інформаційних ресурсів забезпечує для користувача єдину точку доступу до національного наукового надбання.

Надзвичайно важливим інформаційним ресурсом для забезпечення функціонування системи наукової комунікації є «Наукова періодика України». Цінність

ресурсу полягає, перш за все, у зібранні саме електронних періодичних видань, які у науковій комунікації кінця ХХ – початку ХХІ ст. забезпечують таку оперативність і повноту задоволення інформаційних потреб у знаннях, якої не могло бути в друкованих журналах. Цю думку підкреслює і Т. Ярошенко, вважаючи науковий журнал «важливим джерелом у системі наукової комунікації, її найбільш успішним та вдалим засобом, першоджерелом для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду нових ідей тощо» [11, с. 18]. Переваги «Наукової періодики України» відзначає її розробник К. В. Лобузін: інтеграція наукових фахових періодичних видань України в пошуковий та аналітичний інтерфейси глобальних наукових комунікацій; можливість в оперативному режимі слідкувати за цитуванням наукових публікацій, виявляти тематично пов'язані напрями наукової діяльності та визначати коло колег, котрі активно працюють у споріднених галузях науки [6]. Таким чином, «Наукова періодика України» дозволяє задовольнити не лише інформаційні потреби вчених у пошуці необхідних джерел, але й потребу у поширенні та пропагуванні власного здобутку.

Задоволенню потреб наукового співтовариства у доступі до бази знань наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек сприяє

загальнонаціональний портал «Наука України : доступ до знань». Складаючими портала є інформаційні блоки: наукові бібліотеки, наукові ресурси бібліотек, наукові установи та науковці України. На порталі реалізована інтеграція з електронними каталогами бібліотек, «Науковою періодикою України», системою Google Академія. Інформаційний портал сприяє популяризації науки в Україні, підвищенню активності наукових досліджень та доступності наукового надбання всьому суспільству.

Висновки. Наукова бібліотека в системі наукової комунікації є унікальним цілісним об'єктом, який виконує ролі і комуніканта, який генерує нову і/або вторинну інформацію, і реципієнта, оскільки отримує та акумулює інформацію з різних джерел. Одним із завдань бібліотеки є створення каналів комунікації для забезпечення обміну інформацією між науковцями, для передачі комунікатів, яким є документована наукова інформація. Таким чином, наукова бібліотека здатна задовольнити інформаційні потреби всіх учасників процесу наукової комунікації. Подальший розвиток бібліотеки в системі наукових комунікацій має бути спрямований на посилення взаємодії з іншими соціально-комунікаційними інститутами, на впровадження бібліотечних інновацій та розширення сфери послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Броннікова Л. В. Специфіка науки і наукової комунікації в суспільстві початку ХХІ ст. / Л. В. Броннікова // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2012. – № 2. – С. 31-34. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_2_9.
2. Копанєва В. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанєва // Бібл. вісник. – 2007. – № 5. – С. 3-9.
3. Литвинова Л. Наукова комунікація як складова науки державного управління / Л. Литвинова // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – Вип. 4. – С. 26-30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10.
4. Лобузін Е. В. Інформаційний портал «Наука України: доступ к знаниям» / Е. В. Лобузін // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – Вып. 14. – С. 35-46.
5. Лобузін К. В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення / К. В. Лобузін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. № 2. – С. 34-41.
6. Лобузін К. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек / К. Лобузін // Бібл. вісник. – 2015. – № 3. – С. 18-23.
7. Скиба О. П. Наукові комунікації в інформаційну епоху / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2012. – Вип. 1. – С. 42-46. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_1_13.
8. Скиба О. П. Соціокультурний аспект сучасних наукових комунікацій / О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2013. – № 1. – С. 134-137.
9. Шемаєва Г. В. Напрями розвитку бібліотеки в системі сучасної наукової комунікації / Г. В. Шемаєва // Вісник Харківської державної академії культури. – 2012. – Вип. 35. – С. 75-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_35_9.
10. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : моногр. / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2008. – 289 с.
11. Ярошенко Т. Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібл. вісник. – 2006. – № 5. – С. 17-22.
12. Ying D. Scholarly communication and bibliometrics: I. Scholarly communication model : Literature Review / Ding Ying. 2002. – URL: https://www.researchgate.net/publication/265787363_Scholarly_communication_and_bibliometrics_Part_I_The_scholarly_communication_model_-_Literature_review

REFERENCES

1. Bronnikova, L. Specificity of science and scientific communication in society in the 21st century // Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural, 2012. № 2. P. 31-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2012_2_9.
2. Kopanieva, V. Library in the system of scientific electronic communication // Library Journal, 2007. № 5. P. 3-9.
3. Litvinova, L. Scientific Communication as a Component of the Science of Public Administration // Actual Problems of Public Administration, 2012. Is. 4. P. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2012_4_10
4. Lobuzina, E. Consumer informational portal "Science of Ukraine: Access to Knowledge" // Libraries of national academies of sciences: problems of functioning, trends of development, 2017. Is. 14. P. 35-46.
5. Lobuzina, K. Creation of integrated library space: the main problems and ways of solving // Library Science. Documentation. Informology, 2012. Is. 2. P. 34-41.

6. Lobuzina, K. Open access electronic scientific journal: semantic web-technology for libraries // *Library Journal*, 2015. № 3. P. 18-23.
7. Skyba, O. Scientific communications in the information epoch // *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural*, 2012. Is. 1. P. 42-46.
8. Skyba, O. Sociocultural aspect of modern-scientific communications // *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy, Cultural*, 2013. Is. 1. P. 134-137.
9. Shemaieva, G. Directions of development of the library in the system of modern scientific communication // *Bulletin of the Kharkov State Academy of Culture*, 2012. Is. 35. P. 75-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_35_9.
10. Shemaieva, G. Electronic resources of libraries of Ukraine in the system of scientific communication. Kharkiv, 2008. 289 p.
11. Yaroshenko, T. Scientific communications of the XXI century: electronic resources for science and education of Ukraine // *Library Journal*, 2006. Is. 5. P. 17-22.
12. Ying D. Scholarly communication and bibliometrics: I. Scholarly communication model : Literature Review / Ding Ying. 2002. – URL: https://www.researchgate.net/publication/265787363_Scholarly_communication_and_bibliometrics_Part_I_The_scholarly_communication_model_-_Literature_review

Satisfying of the information needs of scientists in the context of changing the system of scientific communication (by the example of the Vernadsky National Library of Ukraine)

L. V. Konoval

Abstract. The article is devoted to the system of scientific communication and changes in its structure, which are caused by the development of information and communication technologies. The role of the library as an element is examined, which causes organizational-functional reorganization of the sphere of scientific communications and undergoes changes under its influence. The emphasis is on the system of library and information provision of scientific research, which is realized in VNLU as a complex of electronic information resources.

Keywords: *system of scientific communication, information needs, scientific library, information resources.*

Удовлетворение информационных потребностей ученых в условиях изменения системы научной коммуникации (на примере Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского)

Л. В. Коновал

Аннотация. Статья посвящена системе научной коммуникации и изменениям в ее структуре, которые вызваны развитием информационно-коммуникационных технологий. Рассматривается роль библиотеки как элемента, который вызывает организационно-функциональную перестройку сферы научных коммуникаций и претерпевает изменения под ее влиянием. Внимание акцентируется на системе библиотечно-информационного обеспечения научных исследований, которая реализована в НБУВ в виде комплекса электронных информационных ресурсов.

Ключевые слова: *система научной коммуникации, информационные потребности, научная библиотека, информационные ресурсы.*

3D-графіка як інструмент подачі наукової інформації в науково-популярній програмі «Погода, що змінила хід історії»

М. О. Кузнецова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Corresponding author. E-mail: k.mariika@ukr.net

Paper received 07.06.18; Accepted for publication 16.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-07>

Анотація. У статті розглянуто роль 3D-графіки в науково-популярних телепрограмах. Проаналізовано вплив 3D-графіки на телеаудиторію на прикладі телепрограми «Погода, що змінила хід історії». Виявлено, що 3D-графіка є основним інструментом спрощення і подачі наукомісткої інформації в науково-популярних і документальних телепрограмах. Вона застосовується в різних за тематикою телепроектів: від суспільних і гуманітарних до природничих і технічних, – а також реалізує принцип наочності, що відіграє важливу освітню роль при перегляді науково-популярної програми глядачами.

Ключові слова: 3D-графіка, інформація, науково-популярна програма, принцип наочності, тележурналістика.

Те, яким чином подається аудиторії та чи інша інформація, є не менш важливим складником комунікації між ЗМІ та цією аудиторією, аніж сама інформація, що презентується. Це обумовлено і специфікою інформації, і тим, хто є її кінцевим споживачем, який рівень ерудиції він має, якими спеціальними та загальними знаннями він володіє тощо.

Наукова інформація за своєю природою є вузько-спеціалізованою, такою, що потребує, аби аудиторія володіла спеціальними знаннями для сприйняття цієї інформації. Враховуючи те, що аудиторія науково-популярних телепрограм – це масовий глядач, часто далекий від науки, контент науково-популярних телепрограм для глядача – це свого роду навчальний матеріал, який необхідно донести масовій аудиторії так само доступно, як, наприклад, учитель фізики пояснює школярам силу тяжіння. Відповідно, канал масової комунікації, що презентує наукову інформацію, має використовувати при виробництві медіапродукту ті інструменти, котрі трансформують складний науковий матеріал у простий і доступний широкому загалу.

Отже, метою нашого дослідження є дослідити креативно-функціональні особливості використання 3D-графіки виробниками науково-популярного телепродукту, злученої задля спрощення наукової інформації і її доступного донесення масовій аудиторії в науково-популярній програмі «Погода, що змінила хід історії».

Питанню подачі інформації доступно для масової аудиторії мовою присвячені роботи М. Кастельса, П. Підкасистого, В. Ягупова та інших дослідників.

У педагогічній практиці одним із головних засобів навчання є принцип наочності. Зокрема, науковець П. І. Підкасистий стверджує, що «наочність – універсальний засіб навчання і виховання, який відображає різноманіття конкретних явищ, предметів навколишнього світу; організує сприйняття і спостереження учням реальної дійсності; значно впливає на сенсорну сферу учня, розвиває його спостережливість, мислення, уяву; стимулює пізнавальну і творчу активність, допомагає розвитку інтересу до навчання; підвищує якість засвоєння тощо» [1].

Очевидно, що принцип наочності відіграє важливу роль в освітньому процесі. Науковці це пояснюють значенням зору в пізнанні людиною світу. Так, В. В. Ягупов зазначає, що «принцип наочності в навчанні вважається похідним від принципу доступності: чим насиченішим є унаочнення заняття, тим доступнішим буде пояснення нової теми. Сутність

цього принципу можна передати висловом: "краще один раз побачити, ніж сто разів почути". Він спирається на провідну роль зорових аналізаторів у сприйманні зовнішнього світу (адже за їхньою допомогою людина отримує від 80 до 90 відсотків інформації). Тому навчальний матеріал потрібно подавати в найбільш унаочненій формі» [2].

Принцип наочності застосовується для освітлення аудиторії не лише у стінах навчальних закладів, а й при виробництві науково-популярного телепродукту. Як використовується принцип наочності за допомогою 3D-графіки, аби наукову за змістом передачу зробити популярною за формою, ми дослідили на прикладі телепрограми «Погода, що змінила хід історії» (в оригіналі «Weather that Changed the World»). Програма вперше вийшла у США у 2013 році; в українському телепросторі транслювалася на телеканалі «Viasat History» у серпні 2017 року. Складається з 9 епізодів по 20 хвилин.

Ідея телепрограми звучить у заставці до кожної серії і полягає в демонстрації сили погоди, а також у наданні їй виняткової ролі при трактуванні подій світової історії: «Протягом тисячоліть погода відігравала одну з вирішальних ролей у долі людства. Суворі атмосферні явища визначали хід історії. Ми розповімо вам про погоду, що змінила світ» [3].

Так, наприклад, у першій серії першого сезону телепрограми описується історія, що сталася у 1937 році у США з дирижаблем «Гінденбург», котрий за лічені хвилини до посадки і за кілька метрів від землі спалахнув і згорів за 34 секунди, залишивши після себе металевий каркас, та забрав 36 життів пасажирів і членів екіпажу повітряного лайнера.

Історія про крах найбільшого у світі дирижабля «Гінденбург» набула широкого розголосу та неодноразово висвітлювалась у ЗМІ, окрім того, про катастрофу «Гінденбургу» було знято однойменні документальні фільми режисерами Робертом Уайзом у 1975 році та Філіпом Кадельбахом у 2011 році. Науковці встановили, що дійсно причиною катастрофи стали складні погодні умови, – це спричинило ланцюг «випадковостей», котрі й вилилися в результаті у трагічну подію. Тож стверджувати, що програма «Погода, що змінила хід історії» зробила прорив у виявленні причин катастрофи, недоцільно. Тим не менш, у програмі було унаочнено та детально розібрано з наукової точки зору, яким саме чином відбулася катастрофа.

Спершу ми бачимо у відповідній серії програми історика Дена Гросмана, котрий розповідає загальні відомості про трагедію, а також зазначає, що вона значною мірою вплинула на подальший розвиток авіапромисловості. Далі демонструються коментарі очевидців та тих, хто вижив у дирижаблі, а також відбувається закадровий опис подій, що супроводжується архівними кадрами. Це та інформація, яка не потребує від глядача спеціальних знань із тієї чи іншої науки і тому легко сприймається. Ці дані були представлені у форматі закадрової розповіді, коментарів істориків, працівників аеродрому, записів радіожурналіста, котрий висвітлював подію у прямому ефірі, із залученням переважно історичних описових кадрів.

Надалі, коли йдеться про природні явища та те, як із ними взаємодіє дирижабль у повітрі, ці джерела інформації відходять на другий план, натомість автори долучають групу експертів, коментарі яких виходять за межі загальнодоступної інформації і є наукомісткими. Так, наприклад, коли метеоролог Ерік Фішер пояснює перше погодне явище, котре спричинило фатальну розв'язку, у кадрі ми бачимо намальовану за допомогою комп'ютерних технологій 3D-модель частини Землі, показаної ніби з висоти польоту дирижабля, де відбувається знайома усім гроза, природа якої не надто зрозуміла широкому загалу. Поки диктор за кадром пояснює, що першопричина грози полягає в зіткненні холодного й теплового фронтів, котре змушує тепле повітря піднятися у верхні шари атмосфери (це спричинює появу грози), у кадрі ми бачимо 3D-анімацію взаємодії зустрічних вітрів, що допомагає засвоїти надану інформацію.

Зупинимось детальніше на визначенні тривимірної графіки: «3D-графіка або тривимірна графіка – це один із розділів комп'ютерної графіки, комплекс прийомів і інструментів, які дозволяють створити об'ємні об'єкти за допомогою форми і кольору. Від двомірних зображень вона відрізняється тим, що це побудова геометричної проекції тривимірної моделі сцени (віртуального простору) на площину, що робиться за допомогою спеціалізованих програм. Отримана модель може відповідати об'єктам реального світу (наприклад, будівлі, людині, автомобілю, астероїду) або бути цілком абстрактною (проекція чотиривимірного фрактала)» [4].

За нашими спостереженнями, 3D-графіка є одним із основних інструментів унаочнення наукової інформації в телепрограмі «Погода, що змінила хід історії». У тій чи іншій формі 3D-графіка була використана ледь не в кожній серії програми при поясненні наукових явищ.

Тривимірна графіка все частіше використовується в різних жанрах телевізійної журналістики. У новинах ми можемо побачити об'ємні діаграми, на яких, наприклад, демонструються дані статистики; у документальних проектах і науково-популярних програмах тривимірна графіка часто є ледь не головним інструментом донесення інформації до глядача. Можна з упевненістю казати, що «графічний дизайн, мепінг і інтерактивна графіка – найважливіші елементи журналістської практики трансляції тих чи інших даних аудиторії» [5].

Широке використання 3D-графіки в журналістиці, зокрема в науково-популярних телепрограмах, обумовлено ростом популярності застосування 3D в усюм світі. 3D-графіка сьогодні використовується ледь не в кожній сфері життя – як у повсякденні звичайного користувача комп'ютера, так і у сферах бізнесу, науки

тощо. Так, «популярним способом застосування 3D-графіки у сфері наукових досліджень є створення системи моделювання погоди: вона дозволяє наочно побачити високі і низькі області тиску, опади, повітряні потоки і інші параметри моделювання. Єдиний можливий недолік тривимірної анімації в науковій галузі – це необхідність використання складних систем, гігабайтів даних і високий рівень програмування» [6]. Використання 3D-графіки як телевізійниками при виробництві науково-популярних телепрограм (зокрема, «Погода, що змінила хід історії»), так і науковцями при реалізації, наприклад, метеорологічних досліджень, дає нам привід стверджувати, що 3D-графіка – популярний та ефективний інструмент унаочнення наукових явищ.

Історія комп'ютерної графіки розпочалась у 60-х роках минулого сторіччя: «Одним із батьків комп'ютерної графіки фахівці називають Івана Сазерленда, який, будучи аспірантом, написав програму Sketchpad, яка дозволяла створювати простенькі тривимірні об'єкти. Після захисту дисертації на тему "Наука комп'ютерної графіки" Іван і доктор Девід Еванс (David Evans) відкривають в університеті міста Юти першу кафедру комп'ютерної графіки. Молоді та амбіційні друзі-колеги ставлять перед собою мету залучити талановитих вчених-ентузіастів для розробки перспективної галузі високих технологій. Серед студентів виявився і Ед Катмулл (Ed Catmull), нині технічний директор корпорації Pixar. Саме Ед Катмулл вперше змодельовував об'єкт. Як предмет для моделювання виступила кисть його власної руки» [7].

Відзначимо, що повноцінний процес створення 3D-продукту включає в себе кілька етапів: моделювання, текстурування, освітлення, анімацію, динамічну симуляцію та рендеринг [8]. Однак отримати 3D-продукт можна й оминаючи деякі етапи. Все залежить від того, яку мету переслідує творець. Так, на етапі моделювання ми отримуємо 3D-модель, тобто «об'ємне цифрове зображення необхідного об'єкта, як реального, так і вигаданого» [9]. На етапі анімації ми отримуємо 3D-анімацію – 3D-модель, що переміщується і трансформується у просторі і часі [10]. На етапі динамічної симуляції ми отримуємо 3D-модель з динамічною симуляцією, тобто таку, у якій розраховано «взаємодію її твердих і м'яких частинок з модельованими силами гравітації, вітру, виштовхування тощо» [8].

У телепрограмі «Погода, що змінила хід історії» було продемонстровано 3D-модель, 3D-модель з динамічною симуляцією, а також 3D-анімацію.

Відзначимо, що на сьогодні 3D-графіка активно використовується в комп'ютерних іграх, у кінематографії й на телебаченні. Зокрема, згідно з нашим аналізом науково-популярних і документальних телепроектів, тривимірна графіка використовується і у програмах, що популяризують суспільні й гуманітарні науки, і у тих, що розповідають про природничі та технічні науки. В історичній програмі «Приховані таємниці вікторіанської епохи» (в оригіналі «Hidden Killers of the Victorian Age»; Великобританія, 2013; виходила в Україні у липні 2017 року на телеканалі «Viasat History») проводиться експеримент зі сходами – сучасними та тими, що за фізичними характеристиками відповідають сходам вікторіанської епохи. Експеримент полягає у фіксації позиції тіла відносно сходів за допомогою датчиків руху, розміщених на ведучій програмі Сюзанні Ліпском. Глядач бачить порівняльну 3D-анімацію руху

ведучої сходами, де чітко видно різницю положення тіла та наскільки незручним і неприродним воно є. Це демонструється як закадрове обґрунтування того, що сходи тих часів «вбивали» людей, адже були дуже незручними й небезпечними.

У телепрограмах історичної, зокрема воєнної, тематики тривимірні графіки часто використовуються для показу руху військ на своєрідних 3D-картах. Також 3D-карти використовуються й у програмах природничої тематики, зокрема в аналізованій – «Погода, що змінила хід історії». Так, у 4 серії 1 сезону карти унаочнювали траєкторію руху корабля «Титанік» в океані назустріч айсбергу; у 8 серії 1 сезону – переміщення армії Наполеона Бонапарта Російською імперією; у 1 серії 1 сезону – рух дирижабля небом з Німеччини до США і так далі. Це у вищезазначених прикладах було необхідно для унаочнення зіткнення людей зі стихією. У програмі «Історія далекого минулого» (в оригіналі «Deep Time History», США, 2016; виходила в Україні на телеканалі «Viasat History» у жовтні 2017 року) на 3D-карті відображено, які тварини у якій частині світу мешкали в різні часи. Така популярність 3D-карт обумовлена, вірогідно, бажанням авторів телепроектів спростити матеріал до, можна сказати, рівня шкільних атласів і контурних карт, простих для розуміння і гарного засвоєння матеріалу.

Повертаючись до сюжету про дирижабль «Гінденбург» (1 серія 1 сезону), варто сказати, що левова частка даних, презентованих метеорологом, була унаочнена за допомогою продуктів тривимірної графіки та за допомогою проведення самим метеорологом експериментів. Так, подальша розповідь про грозу і її наслідки, а саме, про те, що вона спричинила різку зміну напрямку вітру, що унеможливило приземлення дирижабля з першої спроби, супроводжувалося 3D-моделлю із динамічною симуляцією руху вітрів відносно дирижабля. Для того, аби глядач розумів обставини, за яких повітряному судну довелося робити зайві рухи в небі, що спричинило подальші проблеми, метеоролог демонструє на зменшеній радіокерованій моделі дирижабля, що відбувається з повітряним судном під впливом раптової зміни напрямку вітру. Експеримент демонструє, що вітер 2 м/с дезорієнтує зменшену радіокеровану модель дирижабля. Відповідно, з реальним повітряним лайнером ситуація ще складніша під впливом у рази сильнішого потоку вітру.

Далі автори проекту використовують тривимірну графіку для зображення особливостей конструкції дирижабля. За допомогою графіки відображено, як під впливом різкого повороту, який довелося зробити капітанові Максусу Прусу через зміну напрямку вітру для посадки дирижабля, відірвався один зі сталевих тросів у каркасі судна, і пошкодив один із шістнадцяти газових балонів. Далі ми знову бачимо у кадрі метеоролога, котрий на повітряній кулі на 30-метровій висоті розповідає, що спалах на дирижаблі спричинила одна іскра. Вона виникла в результаті того, що зовнішня оболонка судна «наелектризувалася», проходячи крізь грозу, тоді як внутрішній каркас був заземлений. Це, розповідає метеоролог, не становить загрози в повітрі; однак почався дощ – саме тоді, коли з дирижабля були спущені посадочні троси. Далі ми знову бачимо тривимірну графіку, котра унаочнює, як мокрі від дощу троси, котрі проводять електрику, торкаються землі, чим посилюють різницю потенціалів оболонки й каркаса

дирижабля, і як між ними невідворотно виникає іскра, від чого спалахує водень, що витік із балона. Подана інформація апелює до спеціальних знань із механіки та повітроплавання, фізики та метеорології. Вона не є легкозасвоєною, тож використання тривимірної графіки та експериментів допомагає глядачеві зрозуміти наукові явища.

Відзначимо, що далеко не завжди 3D-графіка допомагає зрозуміти природу тих чи інших наукових фактів. Як було доведено раніше, в «тележурналістиці існує практика використання наукового експерименту як фундаментального елементу виробництва якісного науково-популярного телепродукту» [11, С. 90], оскільки «експериментальний формат у науково-популярній телепрограмі не тільки привертає глядацьку увагу, а й є для глядача методом отримання знань і досвіду з тих наукових дисциплін, котрі були для нього недосяжними з певних причин» [11, С. 90]. Особливо доцільно використовувати експеримент як інструмент унаочнення, коли мова йде про точні чи природничі науки [11, С. 90].

Очевидно, автори програми здогадувалися про це і, щоб уже напевно у глядача не залишалось питань із приводу того, як все ж таки виникла та фатальна іскра, знову долучили експертів, котрі провели в кадрі експеримент зі зменшеною моделлю дирижабля. Спеціаліст із вибухонебезпечних речовин розказав у кадрі про модель: з яких матеріалів вона зроблена і які характеристики відповідають характеристикам реального дирижабля, після чого за допомогою генератора запалювання і водневого балону продемонстрував, як відбувається вибух і за лічені секунди, так само як і «Гінденбург», зменшена копія дирижабля згорає.

Закінчивши наукомістку частину, автори повертають нас до питання «Як саме погода у даному випадку змінила світ?», адже саме ця ідея є ключовою у програмі. Тож ми знов бачимо історика Дена Гросмана, котрий розповідає, як змінилась авіапромисловість: почалися наукові дослідження впливу грози на повітряні судна, дирижаблі більше не вважалися найбільш безпечним і швидким транспортом і були вилучені з маршрутів пасажирських перевезень, натомість авіація рушила вперед і в обіг поступово почали входити пасажирські літаки.

Варто відзначити, що ця серія, будучи пілотною у програмі, задала загальну модель побудови кожного випуску програми. Так, у шостій серії першого сезону, присвяченій історії про вибух шатла «Челенджер» у 1986 році у США, так само використали коментарі експертів з питання аерокосмічної галузі, зокрема і тих, хто мав відношення до запуску шатла, який вибухнув через 20 секунд після запуску. Серед них – директор операції «Шатл» Боб Сіек, метеоролог Джон Нес, інженер Роджер Божелі та інші. Так само у випуску використовується тривимірні графіки із зображенням планети, руху циклонів і вітрів, які спричинили сильне охолодження ущільнювального кільця на шатлі, котре мало ізолювати деякі його частини від вихлопного газу, а охолодження спровокувало втрату еластичності кільця і, відповідно, розгерметизацію після зльоту, а це, у свою чергу, спричинило вибух. Аналогічним чином автори застосовують тривимірну графіку в решті епізодів програми.

Отже, при дослідженні науково-популярної телепро-

грами «Погода, що змінила світ» на предмет використання у ній 3D-графіки було встановлено, що тривимірна графіка (представлена у програмі у вигляді 3D-моделей, 3D-карт, 3D-анімації, 3D-моделей з динамічними симуляціями) реалізує принцип наочності, що відіграє важливу освітню роль при перегляді науково-популярної програми.

Використання 3D-графіки є способом спрощення наукомісткої інформації в науково-популярних і документальних телепрограмах. Вона універсально використовується в найрізноманітніших за тематикою телепроектах і охоплює науки від суспільних і гуманітарних до природничих і технічних.

Серед інших інструментів донесення наукової інформації до глядачів у програмі «Погода, що змінила хід історії» можна виокремити: залучення експертів з питання (метеорологів, інженерів, керівників операцій

NASA, спеціалістів із вибухонебезпечних речовин тощо), а також експериментальне доведення тверджень, за допомогою якого глядач може на власні очі побачити, як відбуваються ті чи інші природні явища, технічні процеси та як взаємодіють стихія і технології на (найчастіше) зменшених моделях, що дублюють ключові характеристики й умови реальної події.

За спостереженням, використання тривимірної графіки задля подачі наукової інформації у вигляді доступної і легкозасвоєваної масовій аудиторії не завжди є ефективним, оскільки деякі наукові явища надто важко пояснити за допомогою тривимірної графіки. У таких випадках виробники телепродукту використовують експерименти, що відбуваються у кадрі, завдяки чому глядач легше сприймає і засвоює специфічну інформацію з, найчастіше, природничих і технічних наук.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пидкасистый П. И. Педагогика : учебное пособие / под ред. П. И. Пидкасистого. – М., 2008. – 680 с.
2. Ягупов В. В. Педагогика : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
3. Погода, изменившая ход истории [Э. ресурс]. – Режим доступа: http://kadu.ru/video/473651-Pogoda_izmenivshaya_hod_istorii-1_sezon_1_seriya_Crash_of_the_Hindenburg.
4. 3D-графика – что это такое [Э. ресурс]. – Режим доступа: <http://cpu3d.com/>.
5. Кастельс М. Будущее журналистики: сетевая журналистика [Э. ресурс] / М. Кастельс, М. Паркс, Б. Хаак, 2012. – Режим доступа: http://cultlook.org/future_journalism.
6. 3D-графика и наука [Э. ресурс]. – Режим доступа: <http://cpu3d.com/>.
7. История компьютерной графики [Э. ресурс]. – Режим доступа: <http://cpu3d.com/>.
8. Яшановский С. И. 3D-анимация [Э. ресурс] / С. И. Яшановский. – Дата публикации: 04.03.2014. – Режим доступа: <http://whatisanimation.ru/3d.html>.
9. 3D-модель – что она представляет собой [Э. ресурс]. – Режим доступа: <https://3ddevice.com.ua/faq-voprosy-i-otvety-o-3d-printerakh/3d-model/>.
10. Ильин Ю. А. 3D-анимация – как это делается [Э. ресурс] / Ю. А. Ильин. – Дата публикации: 20.07.2009. – Режим доступа: <http://www.mir3d.ru/learning/963/>.
11. Kuznetsova M. Scientific experiment in popular science program "Mythbusters": function, specificity of presentation / M. Kuznetsova // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія: Соціальні комунікації. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – Вип. 10. – С. 90.

REFERENCES

1. Pidkasisty P. I. Pedagogy: a textbook / ed. P. I. Pidkasisty. – M., 2008. – 680 p.
2. Yagupov V. V. Pedagogy: a textbook / V. V. Yagupov. – K.: Libid, 2002. – 560 p.
3. The Weather that Changed the World [E. source]. – Access mode: http://kadu.ru/video/473651-Pogoda_izmenivshaya_hod_istorii-1_sezon_1_seriya_Crash_of_the_Hindenburg.
4. 3D-graphics – What is That [E. source]. – Access mode: <http://cpu3d.com/>.
5. Castells M. The Future of Journalism: Network Journalism [E. source] / M. Castells, M. Parks, B. Naak, 2012. – Access mode: http://cultlook.org/future_journalism.
6. 3D-graphics and Science [E. source]. – Access mode: <http://cpu3d.com/>.
7. History of Computer Graphics [E. source]. – Access mode: <http://cpu3d.com/>.
8. Yashanovsky S. I. 3D-animation [E. source] / S. I. Yashanovsky. – Date of publication: 04.03.2014. – Access mode: <http://whatisanimation.ru/3d.html>.
9. 3D-model – What It Is [E. source]. – Access mode: <https://3ddevice.com.ua/faq-voprosy-i-otvety-o-3d-printerakh/3d-model/>.
10. Ilyin A. A. 3D-animation – How It Is Made [E. source] / A. A. Ilyin. – Date of publication: 20.07.2009. – Access mode: <http://www.mir3d.ru/learning/963/>.
11. Kuznetsova M. Scientific Experiment in the Popular Science Program "Mythbusters": Function, Specificity of Presentation / M. Kuznetsova // Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. – Series: Social Communications. – K.: KNU of V. N. Karazin, 2017. - Rel. 10. – 86-90 p.

3D graphics as a tool for filing scientific information in the popular science program «Weather that Changed the World»

M. A. Kuznetsova

Abstract. The article considers the role of 3D-graphics in popular science programs. The influence of 3D-graphics on a TV audience is analyzed on the example of the TV program "Weather that Changed the World". We have found that 3D graphics is the main tool for simplifying and providing high-tech information in popular science and documentary television programs. It is used in various thematic projects of television projects: from social and humanitarian to natural and technical. It implements the principle of visibility, which plays an important educational role for the audience of the popular science programs.

Keywords: 3D graphics, information, popular science program, visibility, tv-journalism.

3D-графика как инструмент подачи научной информации в научно-популярной программе «Погода, которая изменила ход истории»

M. A. Кузнецова

Аннотация. В статье рассмотрена роль 3D-графики в научно-популярных телепрограммах. Проанализировано влияние 3D-графики на телеаудиторию на примере телепрограммы «Погода, изменившая ход истории». Выявлено, что 3D-графика является основным инструментом упрощения и подачи наукоемкой информации в научно-популярных и документальных телепрограммах. Она применяется в различных по тематике телепроектах от общественных и гуманитарных до естественных и технических, – а также реализует принцип наглядности, который играет важную образовательную роль при просмотре научно-популярной программы зрителями.

Ключевые слова: 3D-графика, информация, научно-популярная программа, принцип наглядности, тележурналистика.

Технологічна реалізація об'єктно-тематичного доступу до бібліотечних електронних ресурсів

І. П. Перенесієнко

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, Україна

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 02.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-08>

Анотація. У статті розглянуто технологічні аспекти наукового представлення бібліотечних електронних ресурсів. Обґрунтовано важливість та актуальність системності об'єктно-тематичної організації інформації для сучасної аудиторії. Узагальнено особливості інтеграції бібліотечних електронних ресурсів. На прикладі низки діючих бібліотечних проєктів та профільних нормативно-методичних документів репрезентовано реалізацію потенціалу технологічних рішень у процесі об'єктно-тематичного розкриття змісту документів.

Ключові слова: електронні бібліотеки, семантичний веб, організація знання, індексування.

Вступ. Поява терміну *електронна бібліотека* зумовлена потребою фіксації нових реалій інформаційно-комунікаційних технологій – розповсюдження локальних та широкосмугових комп'ютерних мереж, прискорення швидкості передачі даних, зростання гіпертекстового середовища та збільшення доступності баз даних. У 1989 р. Т. Бернерс-Лі запропонував глобальний проєкт, котрий передбачав публікацію гіпертекстових документів, пов'язаних між собою посиланнями. Протягом 1991–1993 рр. він створив перший сервер, гіпертекстовий браузер та сайт. Ці технології заклали основу Всесвітньої павутини, аудиторія котрої у 2017 р., згідно даними Internet World Stats, склала 51.7%. З огляду на стрімку зміну інформаційного середовища та природи наукової комунікації і переорієнтації читачів на електронні формати документів, бібліотеки постали перед завданням розробки технологій об'єктно-тематичного доступу до електронних ресурсів власного генерування.

Стислий огляд публікацій за темою. Технологічні аспекти реалізації доступу до бібліотечних електронних ресурсів розглядали низка науковців (О. Б. Антопольський, С. Ф. Бакан, Н. В. Вараксіна, М. Віллер (M. Willer), К. Вільямсон (C. Williamson), О. М. Волохін, Т. А. Калюжная, М. Криницька (M. Krynicka), О. Л. Лаврик, П. М. Лапо, В. П. Леонов, К. В. Лобузін, О. Ю. Мар'їна, Р. С. Мотульський, Л. В. Найханова, Б. Пайм (B. Paim), Н. П. Пасмор, Я. Пацек (J. Pasek), Г. В. Шемаєва та ін.). Наразі ця проблема вважається однією з ключових у вивченні розвитку семантичного веб. Не зважаючи на значну дослідницьку увагу, без належного висвітлення залишається чимало питань – зокрема, реалізація об'єктно-тематичного доступу.

Метою статті є вивчення та узагальнення прикладів технологічної реалізації об'єктно-тематичного доступу до бібліотечних електронних ресурсів, покликаних сприяти інтеграції документів.

Матеріалом дослідження є профільні нормативно-методичні документи Функціональні вимоги до бібліографічних записів (Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR), Міжнародний ідентифікатор стандартних найменувань (International Standard Name Identifier, ISNI), Віртуальний міжнародний авторитетний файл (Virtual International Authority File, VIAF), «Ключові проблеми розвитку колекцій елект-

ронних ресурсів» («Key issues for e-resource collection development: a guide for libraries»), а також європейська електронна бібліотека Європіана (Europeana), нідерландський проєкт Delpher та електронна бібліотека «Україніка» НБУВ.

Результати та їх обговорення. Для користувача участь бібліотекарів у функціонуванні електронної бібліотеки менш помітна, ніж у традиційній. Проте низка проєктів припинили існування через відсутність заходів з організації доступу до документів. Їхні автори припускали, що для електронної бібліотеки достатньо оцифрувати документи та розмістити їх у веб-мережі.

Хоча процеси технологічної інформаційної адаптації бібліотек розвиваються більше тридцять років, формування суспільства глобального знання в умовах активного використання та створення інновацій в останні роки вимагає нового рівня семантичного узагальнення інформаційних послуг, освоєння нових технологій, в першу чергу, пов'язаних з обробкою, наданням доступу і виявленням нових знань [5, С.471].

Наразі доречно говорити про низку прикладів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій до бібліотечної практики: електронні видання; поява нових технологій обслуговування та самообслуговування; віртуальна довідка, електронна доставка документів, онлайнове замовлення документів та ін.; створення електронних колекцій та бібліотек традиційними бібліотеками.

Головні завдання електронних бібліотек у свою чергу полягають у: веденні онтологічної бази знань, для чого необхідно розробити відповідні програмні інструменти; анутованні електронних ресурсів; веденні ієрархії каталогів, яка має на меті створення спеціальних словників для розподілу ресурсів за типами, видами та особливостями; забезпеченні можливості переходу між елементами опису електронних документів; сприянні нових технологій точному та повному пошуку документів [9, С.38].

Семантичний веб реалізує пошук за допомогою одного діалогового вікна – сучасні користувачі звикли до евристичної моделі пошукової системи Google, тож віддають перевагу подібним технологіям. Читачі при цьому часто навіть не розуміють, до якого джерела звертаються: чи це каталог, бібліографія, електронна бібліотека, архіви чи зовнішні пошукові систе-

ми; з одного місця чи відразу кількох отримано ці дані. Для них головне – швидкий доступ до інформації [12, С.5].

Поняття «контрольована точка доступу», згідно з FRBR, демонструє спрямованість на відображення зокрема об'єктно-тематичної складової. Організувати тематичний доступ до всіх ресурсів неможливо – навіть найрозвиненіші інформаційно-пошукові системи світу охоплюють у своїх індексах не більш ніж 30–40% наявних ресурсів. Необхідний для подолання проблеми консенсус власників систем подібного типу міг би забезпечити індексування «вертикальних» фрагментів мережі та якісну навігацію, проте цього наразі не відбувається – ефективними залишаються лише вузькотематичні каталоги та пошукові системи [4, С.23].

При побудові певної концептуальної моделі об'єктно-тематичного доступу до електронного ресурсу ключовим є рішення про визначення об'єктів та їхніх атрибутів. Розробники FRBR бачили суттєву перевагу в позначенні персоналій та організацій як окремих об'єктів, які могли б бути пов'язані з іншими, не включеними до відповідної моделі.

Практичний потенціал такої інформації можна простежити на прикладі ISNI та VIAF. Предметні рубрики, що відповідають персоналіям чи установам, повинні не лише розв'язувати питання тематичної організації локальної колекції. Вони мають потенціал сприяти налагодженню технологічної сумісності останніх з міжнародними авторитетними файлами – міжнародні ідентифікатори надають можливість продовжити пошук в каталогах інших бібліотек світу [6].

Стандарт ISNI регламентує унікальну ідентифікацію автора в вигляді номера. Ідентифікатор важливий для уніфікації представлення імен авторів, подолання невизначеності пошуку. Ця технологія відіграє значну роль у процесах зміни та розвитку сучасної наукової комунікації – на сьогодні вона об'єднує понад 9.8 мільйонів ідентифікаторів. Вирішується проблема неоднозначності назв та імен, мовних відмінностей. Наприклад, «William Shakespear» і «William Shakespeare» є альтернативними визначеннями однієї особи, тому належать до одного унікального ISNI [11]. Завдяки розв'язанню подібних проблем ISNI, ідентифікатори виступають у ролі сполучної ланки між різними інформаційними сегментами, та так само як критичним компонентом пов'язаних даних та семантичного веб.

VIAF є віртуальним каталогом міжнародного нормативного контролю під загальною егідою OCLC. Кожен запис отримує унікальний номер, містить набір первинних записів, посилається на оригінальні джерела. Дані перебувають у вільному доступі і можуть бути використані для досліджень і обміну ними. Типами записів є «Назви організацій», «Географічні назви», «Особи», «Твори», «Вирази», «Прийняті форми імені», «Гочна форма форма заголовків», «Заголовки» [14]. Наприклад, за запитом «НБУВ» у полі «Назви організацій» VIAF містить назви: «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського», «Національна академія наук України», «НБУВ, Інститут рукопису», «НБУВ, Інститут архівознавства», «НБУВ, Інститут біографічних досліджень» тощо.

Бібліотека Конгресу США підтримує серверний протокол Z39.50, створений для застосування у міжбібліотечних пошукових каталогах, та який часто включають до автоматизованих інформаційних систем. Для інтеграції бібліотечних каталогів у репозиторії відкритого доступу в Бібліотеці Конгресу США розроблено протокол SRU/SRW, який дає змогу здійснювати пошук інформації як на бібліотечних серверах Z39.50, так і в репозитаріях підтримуваних протоколом OAI-PMH. Таке технологічне рішення забезпечує можливість інтегрувати власні інформаційні ресурси в сучасній інформаційній сервісі відкритого доступу не змінюючи бібліотечну технологію, де реалізується можливість створення єдиного вікна доступу незалежно від того, який протокол обміну даними підтримує АБІС конкретної національної бібліотеки [7, С.133]. З погляду тематичного доступу інтеграція метаданих передбачає наявність таких уніфікованих даних, як стандартизовані предметні рубрики та систематичні індекси (наприклад, Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу США, індекси УДК).

Відповідно до керівництва «Ключові проблеми розвитку колекцій електронних ресурсів», процес технологічної організації електронних ресурсів має забезпечувати: а) функціональність пошуку та видачі результатів, наприклад, усечення, перегляд, історія пошуку, транслітерація; б) експорт та завантаження, наприклад: друк, відправлення електронною поштою, завантаження на комп'ютер чи інший електронний пристрій; в) можливості сортування та ранжирування результатів пошуку, наприклад, за автором, заголовком, датою, релевантністю, фасетами і т.д.; г) інтуїтивну зрозумілість інтерфейсу, матеріальні навігації, допоміжні тексти на навчальні матеріали; д) інтеграція; е) надійність та доступність – наприклад, мінімальний час очікування, режим доступу 24/7 [3, С.12–13].

Більше 10 мільйонів текстових сторінок доступні в Інтернеті завдяки платформі Delpher, проекту Королівської бібліотеки Нідерландів. Електронна бібліотека має на меті об'єднати установи, дотичні до збереження історико-культурної спадщини Нідерландів: «Перевага платформи Delpher полягає в тому, що ви можете вести перехресний пошук у всіх голландських бібліотеках та установах-зберігачах культурної спадщини на одному онлайн-порталі» [10]. Тематичну організацію електронних колекцій технологічно здійснено на базі каталогу основного фонду, у самих колекціях є лише невеликий список предметних рубрик для оперативної роботи читачів. Кожну тематичну електронну колекцію організовано шляхом об'єднання бібліографічних записів відповідної тематики з уже діючого каталогу основного фонду. Наприклад, при виборі першої у списку колекції «Ахтерберг Герріт», гіперпосилання скеровує читачів до головного каталогу. Виняток з технології представлення документів у Delpher є лише стародруки та книжкові пам'ятки. Тематичний доступ до цієї колекції у вигляді предметних рубрик здійснено на окремому сайті «Medieval illuminated manuscripts».

Одним з ефективних способів подолання проблем, що виникають через специфічні характеристики описів документів, є просте запозичення даних у різних постачальників. Тематичні збірки колекції Європани,

наприклад, –набори фільтрів. Обираючи елементи на основі предмета, дисципліни та інших критеріїв, користувач може узгоджувати та спрямовувати пошук. Незважаючи на простоту механізму, він виявився надзвичайно ефективним – статистичні показники свідчать, що відвідувачі об'єктно-тематичних колекцій переглядають більше сторінок та довше залишаються на кожній із них.

З погляду технічної інфраструктури, архітектура Європіани побудована навколо пошукової платформи. Можливості останньої включають повнотекстовий та фасетний пошук, індексування у реальному часі, динамічну кластеризацію, інтеграцію з базами даних, можливості обробки складних форматів, розподілений пошук та реплікацію індексу. Крім того, в системі адаптовано плагін BM25 для визначення релевантності документів пошуковому запиту, що використовується для ранжування документів. Використання машинного навчання покращує пошукові результати на 24,1% в порівнянні з незбалансованим пошуком [13].

Модель інтегрованого веб-простору передбачає глобальну уніфікацію структур даних та організацію кількох взаємозалежних централізованих реєстрів. Формуючи середовище на рівні даних, необхідно чітко визначити соціальний потенціал взаємодії з тими чи іншими проектами і на цій основі передбачити необхідні технологічні компоненти для побудови каналів ефективної співпраці [2, С.165–166].

Електронні бібліотеки вирішують проблеми невеликої кількості примірників чи збереження книжкового фонду. Це надає можливість відновлення втраченого чи пошкодженого видання, дозволяє отримувати інформацію незалежно від часу та місця перебування, а також виконувати операції з електронними документами, які виходять за межі простого читання тексту чи перегляду зображення. Попри прагматичну природу своєї появи, електронним бібліотекам вдалося влитися у розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Певною мірою вони стали їхньою квінтесенцією – «концентрованою формою утвердження електронних технологій у бібліотечній сфері» [7, С.60].

Мета проекту НБУВ електронна бібліотека «Україніка» – акумулювати в електронному форматі твори –

незалежно від мови та місця видання – про українців, територію України та про всі народи, які жили або живуть на ній. Для наукової організації тематичного доступу у електронній бібліотеці «Україніка» застосовано певну структурну модель. Принциповим є впровадження єдиної системи упорядкування знань на основі наукового довідково-пошукового апарату. Основні поняття представлені галузі знань супроводжено іконографічною та довідково-енциклопедичною інформацією, що надає змогу визначити для кожного ресурсу його тематичні, територіальні, часові й інтелектуальні атрибути. Все це створює для дослідників умови ефективного пошуку джерел наукової інформації [1].

Надалі передбачається створення єдиної інформаційної системи із засобами розподіленого пошуку в електронних ресурсах україніка. Веб-ресурси українознавчої тематики будуть представлені як окремим блоком (інтернет-навігатор з питань українознавства), так і систематизовані разом із іншими цифровими об'єктами, відповідно до тематичного наповнення [9].

Висновки. Підсумовуючи аналіз технологічної реалізації об'єктно-тематичної організації бібліотечних електронних ресурсів, можна сказати наступне. З одного боку, функції традиційних та електронних бібліотек подібні – формування фонду, його зберігання, опис джерел, наукова систематизація, обслуговування читачів. З іншого, електронний документ з реалізованими зв'язками не зовсім тотожний паперовому відповіднику – це вже інший об'єкт, що має інтерактивні можливості. Виникає відмінна від практики традиційних бібліотек потреба забезпечення взаємоузгодженої системи посилення, результатом реалізації якої стає електронний об'єкт як елемент організованого сховища електронного контенту. Сучасні технології створюють умови для забезпечення уніфікованого тематичного представлення об'єднаних територіально розподілених ресурсів. Найявний досвід демонструє, що головним пріоритетом є не нагромадження фондів, а політика отримання метайнформації – інформації про інформацію в електронній формі та сумісність форматів машиночитаних бібліографічних описів у нових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровіна Л. А., Лобузін К. В., Попик В.І. Історія та розвиток поняття «Україніка» як національного ресурсу документальної пам'яті [Електронний ресурс] // Україніка – електронна бібліотека. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRAINICA&P21DBN=UKRLIB>.
2. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горвий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К.: НБУВ, 2011. 232 с.
3. Ключевые проблемы развития коллекций электронных ресурсов: руководство для библиотек; Междунар. федерация библиотечных ассоциаций и учреждений. Секция по комплектованию и развитию коллекций, Рос. библиотечная ассоциация. – Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2012. 52 с.
4. Ландэ Д. В. Поиск знаний в Internet. Профессиональная работа / пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 272 с.
5. Лобузін К. В. Библиотечные технологии организации знаний в электронной научно-образовательной среде // Образовательные технологии и общество. 2014. Т. 17. № 1. С. 469–486.
6. Лобузін К. В. Авторитетний файл імен осіб – розширення можливостей пошуку в електронному каталозі НБУВ [Електронний ресурс] // 2018. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3919>.
7. Лобузін К. В. Технології організації знань у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. 252 с.
8. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] // «Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація», 2018. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>.

9. Хоай Л., Тузовский А. Ф. Использование онтологии в электронных библиотеках // Известия Томского политехнического университета, 2012. Т. 320. № 5. С. 36–42.
10. Delpher.nl – Dutch cultural heritage at your fingertips [Electronic resource] // The European library. Connecting knowledge. URL: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/newsitem/3900>.
11. International Standard Name Identifier (ISO 27729) [Electronic resource] // 2012. URL: <http://www.isni.org/>.
12. Pacek J., Krynicka M. «Are you trying to kill me ?» – the national bibliography asks Internet [Electronic resource] URL: <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-pacek-en.pdf>.
13. Petras V. Europeana – a Search Engine for Digitised Cultural Heritage Material / V Petras, T. Hill, J. Stiller, M. Gäde [Electronic resource] // Datenbank-Spektrum. 2017. 17(1). P. 41–46. URL: <https://doi.org/10.1007/s13222-016-0238-1>.
14. VIAF: Виртуальный международный авторитетный файл [Electronic resource] // URL: <https://viaf.org/>.

REFERENCES

1. Dubrovina L. A., Lobuzina K. V., Popyk V. I. Istoriia ta rozvytok poniattia «Ukrainiky» yak natsionalnoho resursu dokumentalnoi pamiaty [Elektronnyi resurs] // Ukrainika – elektronna biblioteka. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRAINICA&P21DBN=UKRLIB>.
2. Intehratsiia Ukrainy u svitove spivtovarystvo v konteksti rozvytku biblioteknykh informatsiinykh tekhnolohii [O. S. Onyshchenko, L. A. Dubrovina, V. M. Horovy ta in.]; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. K.: NBUV, 2011. 232 s.
3. Key issues for e-resource collection development: a guide for libraries; Mezhdunar. federaciya bibl. asociacij i uchrezhdenij. Sekciya po komplektovaniyu i razvitiyu kollekcij, Ros. bibl. assoc. – Sankt-Peterburg: Rossijskaya nacionalnaya biblioteka, 2012. 52 s.
4. Lande D. V. Poisk znaniy v Internet. Professionalnaya rabota / per. s angl. M.: Izdatelskij dom «Vilyams», 2005. – 272 c.
5. Lobuzina E. V. Biblioteknyye tehnologii organizacii znaniy v elektronnoj nauchno-obrazovatelnoj srede // Obrazovatelnye tehnologii i obshestvo. 2014. T. 17. № 1. S. 469–486.
6. Lobuzina K. V. Avtorytetnyi fail imen osib – rozshyrennia mozhlyvostei poshuku v elektronnomu katalogi NBUV [Elektronnyi resurs] // 2018. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3919>.
7. Lobuzina K. Tekhnolohii orhanizatsii znannievkykh resursiv u bibliotekno-informatsiini diialnosti: monohrafiia; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – K., 2012. 252 s.
8. Lobuzina K. V. Fundamentalna elektronna biblioteka «Ukrainika»: tekhnolohichna orhanizatsiia ta osnovni pryntsyipy upravlinnia informatsiinykh resursamy [Elektronnyi resurs] // «Mizhnarodna naukova konferentsiia «Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia», 2018. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>.
9. Hoaj L., Tuzovskij A. F. Ispolzovanie ontologii v elektronnykh bibliotekah // Izvestiya Tomskogo politehnicheskogo universiteta, 2012. T. 320. № 5. S. 36–42.

Technological realization of object-thematic access to library electronic resources

I. P. Perenesienko

Abstract. The article deals with the technological aspects of the scientific presentation of library electronic resources. The importance and relevance of the systematization of the object-thematic organization of information for a modern audience are substantiated. Features of integration of library electronic resources are generalized. On the example of a number of existing library projects and profile normative and methodological documents, the implementation of the potential of technological solutions in the process of object-thematic disclosure of the contents of documents.

Keywords: *electronic library, semantic web, knowledge organization, indexing.*

Технологическая реализация объектно-тематического доступа к библиотечным электронным ресурсам

И. П. Перенесиенко

Аннотация. В статье рассмотрены технологические аспекты научного представления библиотечных электронных ресурсов. Обоснованы важность и актуальность системности объектно-тематической организации информации для современной аудитории. Обобщены особенности интеграции библиотечных электронных ресурсов. На примере ряда действующих библиотечных проектов и профильных нормативно-методических документов представлена реализация потенциала технологических решений в процессе объектно-тематического раскрытия содержания документов.

Ключевые слова: *электронные библиотеки, семантический веб, организация знаний, индексирование.*

Свобода слова в Україні

Т. О. Приступенко

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Paper received 16.03.18; Accepted for publication 25.03.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-09>

Анотація. Обґрунтовано важливість дотримання свободи слова для сучасного українського суспільства. Досліджено зміни стану свободи слова в Україні за оцінками міжнародних рейтингів та українського Інституту масової інформації. Розглянуто зміну форм проявів порушень свободи слова у 2013-2017 рр.. Доведено доцільність реалізації заходів інформаційної безпеки з обмеження діяльності російських ЗМІ та їх відповідність міжнародному і національному законодавству щодо свободи слова.

Ключові слова: свобода слова, засоби масової інформації, медіа, журналістська діяльність, порушення свободи слова.

Вступ. Обраний Україною шлях євроінтеграції та розвитку демократії передбачає забезпечення надійних гарантій та фактичну реалізацію прав і свобод громадян в політичній, економічній, громадській, соціальній, культурній сферах. Ознакою демократичних країн є додержання прав людини та забезпечення їх пріоритету над правами держави, а одним з невід'ємних елементів демократичного суспільства є право на свободу слова, що гарантується ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція) [8], ст. 34 Конституції України [9] та низкою інших міжнародних та національних нормативно-правових актів. Питання реального дотримання свободи слова є вкрай актуальними, особливо в існуючих умовах трансформації українського суспільства на шляху до формування справедливої та цивілізованої європейської держави.

Короткий огляд публікацій. Проблема забезпечення свободи слова є комплексною та багатогранною, вивчається значною кількістю науковців з урахуванням правового, політичного, філологічного, історичного, філософського контекстів. Так, вивченню особливостей правового регулювання свободи слова та дотримання міжнародного законодавства у відносинах влади та засобів масової інформації присвячені роботи В. І. Павликівського [10], проблематика свободи слова та роботи медіа є сферою наукових інтересів Т.В. Романенко [15], вплив політичних процесів на свободу слова розглядається О.О. Заславською [6], Ю.В. Бондарем [4] та ін. Дослідження порушень свободи слова регулярно проводяться міжнародними та національними громадськими організаціями (ОБСС [14], Freedom House [17], «Репортери без кордонів», Українська Гельсінська спілка з прав людини – УГСПЛ [11, 16], Інститут масової інформації [1, 2, 3] тощо).

Метою даного дослідження виступає аналіз сучасного стану свободи слова та забезпечення права на свободу слова у діяльності українських засобів масової інформації.

Матеріали та методи. Матеріалами вивчення проблематики свободи слова в Україні виступають аналітичні огляди та звіти міжнародних і українських неурядових правозахисних організацій, монографії, навчальні посібники, статті у періодичній літературі та пресі. Дослідження було проведене із застосуванням загальнологічних методів і прийомів пізнання (аналі-

зу, синтезу, узагальнення, індукції, дедукції, системного підходу).

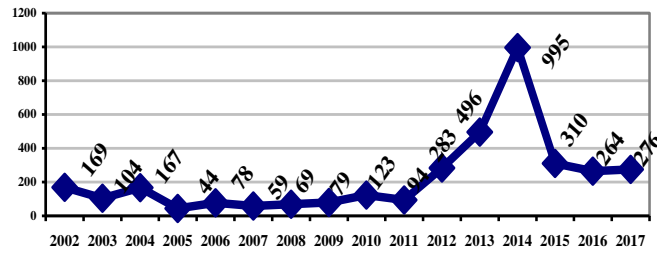
Результати та їх обговорення. Свобода слова виступає основним принципом діяльності засобів масової інформації (ЗМІ) та є компонентом в системі забезпечення громадського контролю над діяльністю владних органів. Відповідно, однією з ключових гарантій свободи слова є свобода преси, яка із розвитком нових засобів комунікації трансформувалася у свободу масової інформації [12]. Оскільки переважна більшість українських медіа є власністю певних промислово-фінансових або політичних груп, постійно існує загроза втрати притаманних ЗМІ функцій посередника між владою і суспільством, перетворення їх на знаряддя політичного впливу та маніпулювання, що не відповідає засадам демократичного суспільства.

Відповідно до Рейтингу свободи преси, який формується міжнародною неурядовою правозахисною організацією Freedom House (FH), у 2009-2013 та 2015-2017 рр. українські медіа переважно мали статус «частково вільних», а у 2014 р. були віднесені до категорії «невільних» [17]. Саме 2014 р. було визнано FH «найгіршим періодом в українській історії з часу здобуття незалежності в 1991 році» [5] - протягом року в країні було зафіксовано 7 убивств журналістів [3]. Для порівняння, в Іраку того ж року відбулося 8 убивств журналістів.

За рейтингом «Репортерів без кордонів» у 2009-2010 рр. позиція України погіршилася з 89 до 131 місця (зі 180 можливих). Причиною було проведення В. Януковичем з моменту обрання його президентом у лютому 2010 р. політики обмеження свободи преси (розбіжності з оцінками FH пояснюються різницею в методології). Наступні два роки характеризувалися посиленням позиції України до 116 місця. У буремні 2013-2015 рр. збільшилася кількість порушень свободи слова в Україні, що відобразилося зниженням до 129 місця в рейтингу. Підвищення позицій у 2016-2017 рр. обумовлене зменшенням кількості нападів та інших проявів фізичної агресії щодо журналістів, однак істотними проблемами лишаються тиск на редакторів з боку власників, корупція та «кумівство» [7].

Для моніторингу та захисту свободи слова групою українських та міжнародних журналістів у 1995р. було створено Інститут масової інформації (ІМІ) – неприбуткову, недержавну громадську організацію. З 2002 р. в рамках дослідження «Барометр свободи слова» ІМІ щомісячно друкує звіти щодо зафіксованих

загроз та порушень свободи слова (результати агрегування за роками представлено на рис. 1).

Рисунк 1. Кількість порушень свободи слова в Україні, зафіксовані ІМІ у 2002-2017 рр.
Джерело: складено автором за матеріалами [1, 2, 3]

До Євромайдану зростання кількості порушень свободи слова зазвичай фіксувалося в періоди передвиборчих кампаній (президентські вибори 2004 р. та 2010 р., парламентські вибори 2012 р.).

Події революції гідності, анексія Криму та початок збройного конфлікту на Сході України сприяли істотному збільшенню загроз журналістській діяльності та тиску на ЗМІ, що стало причиною рекордного зростання кількості порушень свободи слова у 2013-2014 рр.

Хоча у 2015-2017 рр. кількість зафіксованих ІМІ порушень свободи слова знизилася в порівнянні з попередніми роками, проте все ще спостерігається значне перевищення рівня 2003-2011 рр. Як слушно зазначає В. І. Павликівський, «незважаючи на те, що Україна є учасником практично всіх міжнародних систем контролю за дотриманням свободи слова, слід констатувати недостатню їх ефективність» [10, с. 207].

Формами фактичних проявів порушень свободи слова виступають: перешкоджання законній діяльності журналістів, обмеження доступу до інформації, цензура, погрози, побиття, напади та вбивства представників ЗМІ, кібер-атаки, пошкодження майна, тиск юридичного, політичного, економічного характеру та інші незаконні дії (напади на офіси редакцій, обшуки, арешти та затримання, недопуск іноземних журналістів тощо).

Досліджуючи особливості проявів порушень свободи слова в Україні за останні п'ять років (див. табл. 1), слід зауважити значне зростання кількості фактів побиття та нападів на представників преси у 2013-2014 р., що пов'язане з подіями Євромайдану та початком збройного конфлікту на Сході України. Також в цей період ЗМІ зіткнулись з новим викликом – безпрецедентною кількістю ДDoC-атак та кібер-злочинів, які до 2013 р. взагалі не рахувалися як окрема категорія [1].

Істотне збільшення проявів цензури у 2014 р. пов'язане із активізацією протидії російській пропаганді. Наступний 2015 р. загалом характеризувався зменшенням кількості зафіксованих порушень свободи слова, однак радикалізація українського суспільства призвела до збільшення фізичної агресії проти журналістів, критично налаштованих щодо української влади, АТО, ВСУ та добровольчого руху (в ролі агресорів виступали «представники українських добровольчих батальйонів, громадські активісти, особи з особливим уявленням щодо справедливості» [11, с. 56]).

У 2016-2017 рр. зменшується рівень проявів фізичної агресії щодо представників медіа, натомість посилюються політичний та юридичний тиск на ЗМІ та журналістів, більш частими стають факти обмеження доступу до публічної інформації. Основними формами проявів порушення свободи слова лишаються перешкоджання журналістській діяльності.

Таблиця 1 – Порушення свободи слова в Україні у 2013-2017 рр.

Види порушень	2013	2014	2015	2016	2017
Перешкоджання	130	150	100	108	89
Доступ до інформації	13	14	33	30	41
Цензура	63	146	12	7	0
Погрози	35	98	36	43	37
Побиття та напади на представників ЗМІ	101	286	58	30	29
Вбивства журналістів	0	7	2	1	0
Кібер-атаки	49	69	17	11	15
Пошкодження майна	0	63	0	4	13
Юридичний тиск	30	12	3	4	12
Політичний тиск	33	39	5	3	10
Економічний тиск	13	10	9	4	0
Інші прояви	29	101	35	19	30
Разом	496	995	310	264	276

Джерело: складено автором за матеріалами [1, 2, 3]

Стосовно суб'єктів агресії та порушників свободи слова в Україні, то протягом 2013-2014 рр. ними переважно були працівники правоохоронних органів та представники місцевих органів влади. У 2015-2017 рр. ситуація змінилася – переважати стали приватні особи (151 випадок або майже 55%).

В контексті реалізації заходів інформаційної безпеки (відключення російських телеканалів та блокування доступу до ряду інтернет-ресурсів, заборони російським журналістам працювати на території України тощо) і створення у 2015 р. Міністерства у справах інформаційної політики певні представники ОБСЄ висловлювали занепокоєння щодо обмежень свободи слова в Україні [14]. Аналізуючи такі коментарі, доцільно звернутися до міжнародного законодавства та підкреслити дуальний характер ст. 10 Конвенції [8], в якій перераховується низка конкретних випадків, коли втручання держави в журналістську діяльність і обмеження свободи слова є цілком виправданими (за умови передбачення національним законодавством та необхідністю в демократичному суспільстві) [13, с. 137]. Національне законодавство (в першу чергу – ч.3 ст. 34 Конституції України [9]), як і ст. 10 Конвенції [8], фіксує можливість законодавчого

обмеження права на свободу слова в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку. Таким чином, із врахуванням інформаційної війни та проявів антиукраїнської пропаганди в роботі окремих медіа, реалізацію обмежувальних заходів в рамках зміцнення інформаційної безпеки України щодо російських ЗМІ та інтернет-ресурсів можна вважати доцільною.

Аналогічні висновки представлені і в результатах дослідження УГСПЛ [16], відповідно до яких Міністерство інформаційної політики не є інструментом тиску на журналістів, а його діяльність у 2015-2017 рр. не мала істотних негативних наслідків для прав людини. Водночас, експертами УГСПЛ наголошується необхідність «подальшого активного моніторингу роботи Міністерства на предмет дотримання прав людини, оскільки архітектура інформаційної безпеки лише вибудовується і є ризик виконання Міністерством функцій, що будуть їти всупереч свободі слова» [16, с. 79].

Безумовно, питання національної безпеки в умовах інформаційної війни обумовлюють введення низки обмежень свободи слова, однак реалізація такої державної політики в Україні повинна здійснюватися правовими методами з метою захисту основ конституційного ладу, демократії, прав та законних інтересів

громадян, із врахуванням міжнародних стандартів в сфері свободи слова, права на істину, етичних принципів роботи мас-медіа, в тому числі – в сфері протидії мові ворожнечі.

Висновки. Таким чином, незважаючи на поступальний рух до європейської спільноти та розвиток демократичних цінностей, в Україні фіксуються численні порушення свободи слова та прав журналістів, основними проявами яких є перешкоджання журналістській діяльності, погрози, побиття та напади на журналістів, обмеження доступу до інформації. Тенденцією 2016-2017 рр. виступає зміна вектору проявів порушень свободи слова в Україні – на фоні зниження рівня фізичної агресії зростають обмеження доступу до публічної інформації, посилюється політичний та юридичний тиск на ЗМІ та журналістів.

В умовах наявної інформаційної війни та збройного конфлікту особливо слід наголосити і на необхідності формування професійних стандартів роботи медіа, дотримання працівниками ЗМІ журналістської етики, об'єктивності та неупередженості при висвітленні подій. Важливим також виступає детальне розслідування та запобігання політичному тиску на журналістів і ЗМІ, що є неприпустимим в демократичному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барометр свободи слова. 2013 став найгіршим для свободи слова в Україні за останні 11 років. Результати досліджень Інституту масової інформації. 16.01.2014. <http://imi.org.ua/news/2013-stav-naygirshim-dlya-svobodislova-v-ukrajini-za-ostanni-11-rokiv/>
2. Барометр свободи слова. Свобода слова в Україні у 2012 році. Короткий звіт до Всесвітнього дня свободи преси. 03.05.2013. <http://imi.org.ua/articles/svoboda-slova-v-ukrajini-u-2012-rotsi-korotkiy-zvit-do-vsivitnogo-dnya-svobodipresi/>
3. Барометр свободи слова. У 2017 році в Україні зафіксовано 274 порушення свободи слова — ІМІ. 29.12.2017. <http://imi.org.ua/news/u-2017-rotsi-v-ukrajini-zafiksivano-274-porushennya-svobody-slova-imi/>
4. Бондар Ю. В. Свобода слова: книга і політика / Ю. В. Бондар. К.: [б. в.], 2011. 111 с.
5. Дисюк О. Право на голос: Історія свободи слова в Україні. 10.12.2015. <https://ua.112.ua/statji/pravo-na-holos-istoriia-svobody-slova-v-ukrajini-277826.html>
6. Заславська О. О. Засоби масової інформації як інструмент моделювання політичної свідомості у виборчій кампанії (на матеріалах президентських і парламентських виборів 2004-2006 рр.): дис. . канд. політ. наук: 23.00.03 / Заславська О. О.; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. К., 2008. 243 с.
7. Інфографіка: Рейтинг свободи слова. Україна між Бразилією і Гвінеєю. Матеріали інформаційного агентства ЛІГАБізнесІнформ. 27.04.2017. http://www.liga.net/infografica/330677_reyting-svobody-slova-ukraina-mezhdu-braziliey-i-gvineey.htm
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97). http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004
9. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (в редакції від 30.09.2016). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
10. Павликівський В. І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // Вісник Асоціації кримінального права України. 2014. №2 (3). С. 197-207.
11. Приглушені голоси: право на свободу слова в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, М. Г. Статкевич; за заг. ред. А. П. Бушенка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., КИТ, 2015. 60 с.
12. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації : навч. посібник / Т. О. Приступенко. К. : Знання, 2011. 351 с.
13. Приступенко Т.О. ЗМІ та влада: право на інформацію / Т.О. Приступенко // Культура народів Причорномор'я. 2007. № 101. С. 134-142/
14. Пропаганда и свобода массовой информации. Памятная записка Бюро Представителя ОБСЕ по вопросам свободы СМИ. Вена, 2015 <http://www.osce.org/ru/fom/219726?download=true>
15. Романенко Т. В. Свобода слова в недійному просторі сучасної України // Молодий вчений. 2016. №12 (40). С. 275-278.
16. Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка/ Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., 2017. 85 с.
17. Freedom House. Freedom of the Press. <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/>

REFERENCES

1. Barometer of freedom of speech. 2013 has become worst for freedom of speech in Ukraine over the past 11 years. Research results of the Institute of Mass Information. 16.01.2014. <http://imi.org.ua/news/2013-stav-naygirshim-dlya-svobodislova-v-ukrajini-za-ostanni-11-rokiv/>
2. Barometer of freedom of speech. Freedom of speech in Ukraine in 2012. Brief report to the World Press Freedom

- Day. 03.05.2013. <http://imi.org.ua/articles/svoboda-slova-v-ukrajini-u-2012-rotsi-korotkiy-zvit-do-vsesvitnogo-dnya-svobodipresi/>
3. Barometer of freedom of speech. In 2017, Ukraine recorded 274 violations of freedom of speech – IMM. 29.12.2017. <http://imi.org.ua/news/u-2017-rotsi-v-ukrajini-zafiksovano-274-porushennya-svobody-slova-imi/>
 4. Bondar Yu. V. Freedom of speech: book and politics / Yu. V. Bondar. K.: [b. v.], 2011. 111 c.
 5. Dysyuk O. The Right to the Voice: The History of Freedom of Speech in Ukraine. 10.12.2015. <https://ua.112.ua/statji/pravona-holos-istoriia-svobody-slova-v-ukraini-277826.html>
 6. Zaslavska O. O. Mass media as an instrument for modeling political consciousness in an election campaign (on materials of presidential and parliamentary elections 2004-2006): diss. . Cand. flight. Sciences: 23.00.03 / Zaslavskaya O. O. ; Kyiv National University. Taras Shevchenko. Institute of Journalism. K., 2008. 243 c.
 7. Infographics: Freedom of expression rating. Ukraine between Brazil and Guinea. Materials of the information agency LIGABusinessInform. 27.04.2017. http://www.liga.net/infografica/330677_reyting-svobody-slova-ukraina-mezhdu-braziliey-i-gvineey.htm
 8. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ratified by the Law No. 475/97-BP of 17.07.97). http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004
 9. The Constitution of Ukraine. Law dated June 28, 1996 No. 254к / 96-BP (as amended from 09.30.2016). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вп>
 10. Pavlykivsky V. I. World standards of freedom of speech and their significance for improvement of criminal legislation of Ukraine // Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine. 2014. №2 (3). P. 197-207.
 11. Mute voices: the right to freedom of speech in conditions of armed conflict in the east of Ukraine / O. A. Bida, A. B. Blaga, O. A. Martynenko, M. G. Statkevich; per community Ed. A.P. Buschenko / Ukrainian Helsinki Human Rights Union. K., KIT, 2015. 60 p.
 12. Pristupenko T.O. Theory of Journalism: Ethical and Legal Principles of Mass Media Activity: Teaching. manual / T. O. Pristupenko. K. Znannya, 2011. 351 p.
 13. Pristupenko T.O. Media and power: the right to information / T.O. Pristupenko // Culture of the peoples of the Black Sea region. 2007. № 101. P. 134-142
 14. Propaganda and freedom of mass information. Memorandum of the Office of the OSCE Representative on Freedom of the Media. Vein, 2015 <http://www.osce.org/ru/fom/219726?download=true>
 15. Romanenko T.V. Freedom of speech in media space of modern Ukraine // «Young Scientist» • № 12.1 (40) • december, 2016. P. 275-278.
 16. Freedom of speech in conditions of information warfare and armed conflict / A.B. Blaga, O.A. Martynenko, B.S. Moses, R.V. Shooters; general editions O.A. Martynenko / Ukrainian Helsinki Human Rights Union. K., 2017. 85 p.
 17. Freedom House. Freedom of the Press. <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/>

Freedom of speech in Ukraine

T. O. Prystupenko

Abstract. The urgency of observance of freedom of speech for modern Ukrainian society is grounded. The changes in the state of freedom of speech in Ukraine are estimated by international ratings and the Ukrainian Institute of Mass Information. The changes in manifestations of violations of freedom of speech in 2013-2017 are considered. The expediency of implementing information security measures to limit the activities of Russian media and their compliance with international and national legislation on freedom of speech was proved.

Keywords: *freedom of speech, mass media, media, journalistic activity, violations of freedom of speech.*

Свобода слова в Украине

T. O. Приступенко

Аннотация. Обоснована актуальность соблюдения свободы слова для современного украинского общества. Исследованы изменения состояния свободы слова в Украине по оценкам международных рейтингов и украинского Института массовой информации. Рассмотрены изменения проявлений нарушений свободы слова в 2013-2017 гг. Доказана целесообразность реализации мероприятий информационной безопасности по ограничению деятельности российских СМИ и их соответствие международному и национальному законодательству о свободе слова.

Ключевые слова: *свобода слова, средства массовой информации, медиа, журналистская деятельность, нарушения свободы слова.*

Синергетична взаємодія ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу

І. С. Пуцята

Національний університет «Львівська політехніка»
Corresponding author. E-mail: Iryna.S.Putsiata@lpnu.ua

Paper received 24.03.18; Accepted for publication 01.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-10>

Анотація. У статті здійснено аналіз взаємодії ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу. Особливу увагу приділено основним композиційним ознакам, типовим учасникам, хронотопу і цінності. Саме композиційні особливості виділяють ток-шоу серед інших видів дискурсу і визначають його вплив на формування світогляду. Автор розглядає, яким чином і якою мірою основні учасники шоу відповідальні за розгортання діалогічного дискурсу.

Ключові слова: ток-шоу, медіаіндустрія, ЗМІ, медіаринок, телевізійна журналістика.

Нове століття зі стрімким злетом прогресивних технологій і появою сучасних професій трансформувало основи медіаіндустрії, поставило нові питання, пред'явило нові вимоги до мас-медіа, в тому числі до системи законодавства в галузі ЗМІ, професійної етики, психології журналістської творчості. На початку третього тисячоліття спілкування людей, опосередковане технічними системами, набуває масовий характер. Телебачення породжує символічну реальність, яка, «переступивши» через екран, стає фактом суб'єктивної реальності людини і створює комунікативну ситуацію – «поруч, але не разом». За допомогою мови зорових образів воно робить людину учасником подій, що відбуваються на іншому кінці планети, породжуючи феномен «достовірності» зображення.

У сучасних умовах, коли від числа реальних глядачів залежать доходи телестудій, виникла конкурентна боротьба за їх увагу. Для залучення аудиторії телеканали намагаються включати в сітку мовлення найбільш популярні, що мають успіх у глядача, програми. А значить, від творців передачі потрібно не просто високий рівень професійної майстерності, але й абсолютно новий підхід до професії телевізійного журналіста, особливо до її творчої складової.

Телевізійна журналістика «виходить» на масову аудиторію великою сукупністю різних за типом і жанру програм. Одним із найрейтинговіших і затребуваних на сьогоднішній день жанрів є ток-шоу. Цей жанр активно розвивається як на центральних, так і на місцевих телеканалах. Його відмінна риса – видовищність, яка досяжна тільки при наявності багатого творчого потенціалу колективу програми.

Інтерес до ток-шоу не випадковий: у цих програм є свої сильні сторони і потенційні можливості. Саме ток-шоу дозволяє моделювати ситуації, спільно переживати їх, заручаючись підтримкою віртуального колективу, і проговорювати допустимі лінії поведінки, що заповнює брак авторитетних суджень і вказівок.

Політичні ток-шоу є предметом постійної уваги як зарубіжних (С. Поцелуєв, Н. Больц, О. Козлова, Б. Геблер, Е. Толсон, Е. Гмизіна, Й. Нойфелд, А. Ельтер, Д. Бондарев), так і вітчизняних дослідників (Ю. Голоднікова, О. Шерман, О. Довженко, Н. Санакоєва, Д. Клімуш, І. Поліщук, О. Порфімович, Г. Почепцов). До вивчення питання синергетики в журналістиці підхо-

дили такі вчені: Є. Прохоров, І. Дьоміна, І. Блауберг. Проте у працях науковців не звертається увага на взаємодію ведучого та гостя в студії під час трансляції політичного ток-шоу, що і становить актуальність нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати синергетичну взаємодію ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу. Відповідно до мети необхідно вирішити наступні завдання: провести аналіз взаємодії ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу; визначити основні композиційні ознаки, типових учасників, хронотоп і цінності ток-шоу; проаналізувати, яким чином і якою мірою основні учасники ток-шоу відповідальні за розгортання діалогічного дискурсу.

Термін «синергетика» (від грец. – сприяння, співробітництво) використовував Г. Хакен. Вона вивчає будь-які самоорганізуючі системи, що складаються з багатьох підсистем [10].

Медійні дослідження і в наші дні продовжують знаходити собі опору в роботах доктора філологічних наук, професора Є. П. Прохорова. Він вже досить тривалий час використовував системний підхід, а потім і синергетику у своїй творчості, один з перших став розглядати журналістику як системний об'єкт. Досить згадати для цього найперші випуски його книги «Введення в теорію журналістики», що мали добрий десяток перевидань [1]. Системно-синергетичний підхід містить у собі цілий ряд вимог. Одна з головних – необхідність виявлення цілісності системного об'єкта.

Є. П. Прохоров багато зробив для того, щоб цілісність журналістики проявилася в повній мірі. Для цього він активно використовував поняття: «масова інформаційна діяльність», «масова інформація», «масова комунікація». Суб'єктами цієї практики, на його думку, повинні виступати творці і споживачі масового продукту, що мають представницький характер по відношенню до різних видів соціальної діяльності – духовно-теоретичної (наука, культура), духовно-практичної (управління, освіта, виховання), практичної (виробництво, звернення, споживання). Цілісність системи передбачає участь усіх її частин в створенні єдиного інтегрального результату взаємодії всіх компонентів системи.

Телевізійне шоу – невід'ємний феномен сучасного суспільства. Сьогодні тільки в США транслюється

більш сотні ток-шоу, хоча цей жанр передач з'явився лише у 1967 р. Тим більше дивно, що їх дискурс досі в цілому залишався невивченим, в той час як у багатьох країнах телешоу відіграють велику роль у формуванні світогляду значної кількості людей, включаючи дітей [4].

Ток-шоу (від англ. «talkshow» – розмовне шоу) – вид телепередачі, в якому один або кілька запрошених учасників ведуть обговорення запропонованих ведучим тем, із залученням глядачів у студії і біля телеекранів за допомогою запитань із залу, телефонних дзвінків. Ток-шоу – розмовний жанр, сучасний аналог теледискусії, адресований «не всім, але кожному» [7].

Кожне політичне ток-шоу повинно знаходити рівновагу між розвагою і просвітництвом публіки, щоб глядач отримував інформацію досить несподівану, щоб бути цікавою, проте не настільки дивно, щоб народжувати непорозуміння і руйнувати спілкування. Взаємно «працюючи на імідж», учасники телешоу одночасно мають інформувати публіку про політичні проблеми. В ідеалі ток-шоу повинно знаходити баланс у формулюванні своїх повідомлень, що відсилаються, щонайменше, відразу двом адресатам, які для політики мають різну значущість. При цьому в центрі комунікативного інтересу (демократичного) стоять виборці. І тільки потім – його безпосередні суперники і опоненти дебатів. На основі постулату достовірності, політики діють найбільш суверенним чином тоді, коли вони уявляють свої тези спокійно, об'єктивно, але не нудно.

Аналогічним чином, вдале політичне ток-шоу завжди є рівновагою між владою і компетенцією, що реалізується в ньому. Ці два начала, в залежності від їх дозування, істотно визначають діалогові ролі, а також стратегії управління бесідою. Було б вельми цікаво в позитивному ключі розглянути, які типові стратегії управління політичними діалогами, ким і в яких ситуаціях реалізуються, які поєднання влади і професійності вони припускають [11].

Розглянемо тепер, яким чином і якою мірою основні учасники шоу відповідальні за розгортання діалогічного дискурсу. Ернест Люттих, аналізуючи псевдоаргументацію в рамках західнонімецького ток-шоу 80-х рр. «Freitagnacht» («Увечері в п'ятницю»), – одного з перших європейських ток-шоу в стилі інфотейммент – наступним чином описує його структуру. «Є внутрішнє коло, що включає дискутуючих суперників, з якими попередньо узгоджується тема дискусії, і з якими редакція програми цю тему ретельно готує. Тема повинна бути максимально суперечливою; вона підтримується і обрамлюється зовнішнім колом, яке складається із запрошених гостей (експертів) у телестудії, що супроводжують супротивників. Ці люди в потрібний час «активуються» і втягуються у внутрішнє коло. Більш велике зовнішнє коло утворює інша публіка в студії. Індивідуальні учасники цієї групи можуть також пропонувати свої коментарі. Четверте комунікативне коло, зрештою, формується публікою телеглядачів, які теж можуть брати участь у ток-шоу, а саме, за допомогою телефонних дзвінків. Коментарі, запитання або заперечення з цього комунікативного кола збирає редакція програми, тематично сортується

і надаються модератору. Він використовує їх у відповідний момент в якості імпульсу, щоб підняти якесь питання або зробити додавання, направляючи таким чином хіт розмови» [2, с. 12].

В ідеалі, як ми відзначали вище, ведучий телешоу має вести бесіду так, щоб вона не сильно відхилялася від теми, щоб кожен з учасників розмови зміг розкритися, позначити свою позицію, щоб напруженість полеміки не виходила за рамки комунікативно-етичних норм. При цьому модератор повинен зберігати певну дистанцію до подій і до позицій, що виголошуються, а це важкий і відповідальний момент для ведучого політичного ток-шоу. Адже з одного боку, він уникає простої ідентифікації «господаря» програми з офіційною точкою зору «партії і уряду», а з іншого – модератор не повинен деградувати до простого статиста висловлюваних у ході дискусії думок. Але все це – в ідеалі. Насправді ж ведучий часто займає так звану «протекціоністську стратегію» по відношенню до одного або декількох учасників шоу-розмови.

Протекціонізм полягає тут в тому, що модератор дає учасникам шоу можливість представити себе у вигідному світлі, в тому числі за рахунок предметного розгляду політичних проблем чи елементарної логіки. На відміну від провідних традиційних новинних і аналітичних програм, ведучий ток-шоу безпосередньо не зацікавлений в тому, щоб – як істинний «пес демократії» – «рознюхати» проблему, «докопатися до істини» і когось «викрити». Ні, модератор робить у телешоу «комунікативний бізнес», одночасно розважаючи публіку. Таким чином, для автора ток-шоу спочатку діє жанрове обмеження на розгортання посправжньому предметного і критичного обговорення політичних проблем [3].

Публіка телепрограми заохочує діалогічну дискусію, насамперед, своєю складною структурою, яка спочатку враховується при веденні шоу-розмов. Ми вже зазначили вище комунікативні кола, на які розбиваються глядачі телевізійної бесіди. Звичайно, будь-яка інформація завжди сприймається по-різному, різними і численними аудиторіями, тим більше, в діахронічній перспективі. Але не будь-яке послання свідомо формулюється з урахуванням відразу декількох «публік».

Серйозний політик, як правило, краще прораховує сприйняття своїх заяв, якщо він робить їх у монологічній формі. Правда, за невизначеністю його повідомлень і тут можуть ховатися різні семантичні та прагматичні чинники (наприклад, властивості ідеологічної мови або небажання висловлюватися відверто по делікатному питанню), але в будь-якому випадку тут немає того комунікативно складного адресата, який ми маємо у випадку політичних ток-шоу. При цьому не слід забувати, що ступінь комунікативної участі різних сегментів (кіл) публіки телешоу не пропорційна їх значущості для ведучого та його гостей-політиків. Хоча аудиторія, тобто гості в студії і телеглядачі, приймають мінімальну участь у політичній дискусії, вони є головними адресатами послань, які формулюються на студійному подіумі [5, с. 22].

Що ж стосується безпосередніх і активних учасників телевізійних шоу-розмов, то їх роль у виробництві

діалогічного дискурсу визначається не тільки їх артистичною майстерністю, але також їх участю в підготовці і обговоренні сценарію майбутнього спектаклю. Головна відповідальність за шоу випадає на учасників внутрішнього кола – експертів або знаменитостей, які зустрічаються один з одним перед зйомкою і з якими ведучий проводить попередні переговори. В результаті, усі гості мають можливість дізнатися, перед записом програми, позиції інших учасників передачі, задати їм питання по темі матеріалів, що їм видають перед ефіром.

Одним з найпопулярніших політичних ток-шоу в Україні є «Свобода слова», що виходить на телеканалі «ICTV». Характерною його особливістю є внутрішня взаємодія ведучого з героями і гостями студії і глядачами, які беруть участь у зйомках програми. Ця взаємодія полягає в тому, що після того, як В. Карп'як надає слово черговому герою (зазвичай це розповідь-сповідь з особистого життя), спочатку він задає питання йому, уточнюючи якісь моменти, ведучи нитку розмови у потрібному, як ведучому передачі, напрямку.

Потім В. Карп'як звертається до аудиторії із заздалегідь підготовленим питанням, або просто надає можливість глядачам висловитися з поставленої проблеми. Подібний психологічний прийом приваблює і утримує увагу телеглядачів.

«Тримати» великі групи людей у студії під час ток-шоу – складне завдання. Від ведучого вимагається вміння «вибудувати» характери, темпераменти, пристрасті в єдине видовище – це особливий дар, який теоретики навіть порівнюють іронічно з професією масовика-вистівника, тільки, так би мовити, вищого класу. Телевізійна бесіда з'єднує засоби журналістики і сценічні прийоми. І кожен з його учасників, яка б не була його службова функція всередині програми, одночасно є персонажем із заданої йому авторами шоу роллю.

Починається ток-шоу «Свобода слова» незмінно з інтерв'ю. Так, В. Карп'як використовує паралельно як відкриті, так і закриті питання, але відкриті питання він зазвичай звертає в зал, тобто не конкретній людині, а всім одразу. Це відноситься і до експертів: ведучий задає питання безадресно, відповіді на нього може будь-хто. Відкриті питання носять загальний характер і тягнуть за собою відповіді, не обмежені ні формою, ні змістом. Тобто право вибирати, що сказати, як розставити акценти і на яких подробицях зупинитися залишається за інтерв'ююваним.

Закриті ж питання потребують точних стверджувальних або заперечних відповідей. Ведучий використовує їх, коли треба отримати жорстку, пряму реакцію співрозмовника. Їх легко ставити і на них неважко

відповідати, при цьому у автора є можливість повністю контролювати хід бесіди. Саме такі питання переважають у ток-шоу «Свобода слова»: «Ви вважає, що прийняття такого закону покращить ситуацію?», «Ви чули про що говорив Ваш опонент?». Безсумнівно, розмова в програмі завжди насичена, цікава й інтелектуальна. Ведучий демонструє підготовленість до інтерв'ю, і якщо тон бесіди на початку передачі може бути дещо сумним (все залежить від обраної теми), то завершує свою роботу В. Кулик незмінно на оптимістичній ноті.

Таким чином, зазначені нами вище ознаки співучасті зірок передачі в її проектуванні (відповідно, ознаки їх співавторства) є насправді загальнопоширеною практикою в організації ток-шоу, в тому числі політичних, як би це не здавалося дивним наївному глядачу (виборцю). Ми бачимо, що ток-шоу «Свобода слова» – дійсно «розмовне подання», що складається за схемою «питання – відповідь», це не інтерв'ю в чистому вигляді, а бесіда або діалог, поштовхом для якої служать зусилля, артистизм, вміння слухати і питання ведучого В. Карп'яка. Тут журналіст не просто виявляється посередником у передачі інформації, а виступає фактично на рівних зі своїм співрозмовником у процесі спільної творчості.

У ток-шоу «Свобода слова» є і ознаки дискусії. Так як в студії, як правило, знаходиться відразу кілька учасників (герої, експерти, гості), то неминуче виникають розбіжності з приводу тієї чи іншої проблеми, особливо якщо ця проблема суспільно-значуща. Оскільки дискусія найчастіше транслюється без відеоряду, видовищність залежить від професіоналізму ведучого у виборі учасників, підготовці проблеми, вміння імпровізувати по ходу бесіди. В. Карп'як блискуче справляється з цим завданням.

Синергетичний підхід до проблеми взаємодії журналіста з героєм телепередачі структурує традиційні процеси телевізійної комунікації, виявляє їх закономірності, може стати основою подальшого розвитку методів взаємодії тележурналіста з героями його творів. Таким чином, стаття має актуальну наукову і практичну значимість, набуваючи в рамках формування інформаційного суспільства особливого значення для соціального і духовного життя людини.

При цьому поглиблений аналіз взаємодії тележурналіста з героєм досить скромний, у вітчизняній і зарубіжній літературі відсутній брак спеціалізованих робіт, присвячених зазначеній проблематиці, що зумовило вибір теми статті для дослідження. Тож питання синергетики у проекції на телевізійну творчість є перспективним напрямом подальших наукових пошуків, адже у межах статті висвітлено лише певний аспект проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурмака М. В. Технологія створення контактної телевізійної програми в контексті українського телебачення : автореф. дис. На здобуття наук. Ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.01.08 / М. В. Бурмака. – Київ, 2003. – 17с.
2. Гоян В. Типові та жанрові особливості інформаційної телепрограми / В. Гоян. – Київ: В-цтво КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – 52с.
3. Кісін В. Режисура як мистецтво та професія / В. Кісін. – Київ: НО Центр "АЕЛС-технологія", 1998. – 103с.
4. Кондратьєва Н.Е., Мордовина Л.В. Ток-шоу как жанр современной массовой культуры [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.analiculturolog.ru>
5. Косюк О.М. Розважальна функція електронних ЗМІ: світовий контекст та національні особливості: дис. ... кандидата філологічних наук : 10.01.08 / Оксана Михайлівна Косюк. – К., 2006. – 178 с.

6. Могилевская Э. Ток-шоу как жанр ТВ: происхождение, разновидности, приемы манипулирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.relga.ru>
7. Недопитанський М.І. Телевізійне ток-шоу: секрети популярності та виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.journ.univ.kiev.ua>
8. Салюк Т. Готовимся проводить ток-шоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.adic.org.ua>
9. Томак М. «Барьер» для ток-шоу. Особенности украинской адаптации американских форматов [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.day.kiev.ua>
10. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М.: Мир, 1980. – 406 с.
11. Цибулько К. Ток-шоу як об'єкт телекритики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.franko.lviv.ua>

REFERENCES

1. Burmaka M. V. (2003) Technology of creating a contact television program in the context of Ukrainian television. The dissertation author's abstract for obtaining sciences candidate Degree in Philology: specialty 10.01.08. 17. Kiev. (in Ukrainian).
2. Goian V. (2001) Typical and genre features of the TV informational program. 52. Kiev. (in Ukrainian).
3. Kisin V. (1998) Directed as art and profession. 103. Kiev. (in Ukrainian).
4. Kondratieva N.E., Mordovina L.V. Talk shows as a genre of modern mass culture. Retrieved from: <http://www.analiculturolog.ru>. (in Russian).
5. Kosyuk O.M. (2006) Entertainment function of electronic media: world context and national peculiarities. Dissertation of the candidate of philological sciences: 10.01.08. 178. Kiev. (in Ukrainian).
6. Mogilevskaaya E. Talk shows like TV genre: origin, variety, techniques of manipulation. Retrieved from: <http://www.relga.ru>. (in Russian).
7. Nedopytanskyi M. I. Television talk show: secrets of popularity and production. Retrieved from: <http://www.journ.univ.kiev.ua>. (in Ukrainian).
8. Salyuk T. We are going to hold a talk show. Retrieved from: <http://www.adic.org.ua>. (in Russian).
9. Tomac M. "Barrier" for a talk show. Features of Ukrainian adaptation of American formats. Retrieved from: <http://www.day.kiev.ua>. (in Russian).
10. Hacken G. (1980) Synergetics. 406. Moscow. (in Russian).
11. Tsybulko K. A talk show as an object of television criticism. Retrieved from: <http://www.franko.lviv.ua>. (in Ukrainian).

Synergistic interaction between the presenter and the guest in the studio on an example of the political talk shows

I. S. Putzyata

Abstract. The article analyzes the interaction between the presenter and the guest in the studio on an example of political talk shows. Less careful attention, as needed, will be paid to other actors and segments of television communication, which are directly related to the ethical and professional aspect of the process of interaction between a TV journalist and a hero. Particular attention is paid to the main compositional features, typical participants, chronotopes and values. It is the compositional features that distinguish the talk show among other types of discourse and determine its influence on the formation of the worldview. The author examines how and to what extent the main participants of the show are responsible for the development of dialogical discourse.

Keywords: talk show, media industry, mass - media, media markets, television journalism.

Синергетическое взаимодействие ведущего и гостя в студии на примере политических ток-шоу

И. Пуцята

Аннотация. В статье осуществлен анализ взаимодействия ведущего и гостя в студии на примере политических ток-шоу. Особое внимание уделено основным композиционным признакам, типичным участникам, хронотопа и ценности. Именно композиционные особенности выделяют ток-шоу среди других видов дискурса и определяют его влияние на формирование мировоззрения. Автор рассматривает, каким образом и в какой мере основные участники шоу ответственные за развертывание диалогического дискурса.

Ключевые слова: ток-шоу, медиаиндустрия, СМИ, медиарынок, телевизионная журналистика.

SOCIAL SCIENCES

Аналіз дискурсу міжнародних рейтингів університетів в межах офіційного освітнього дискурсу України крізь призму підходу Н. Феркло

Н. Д. Чікішев

Кафедра політичної соціології, соціологічний факультет Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Харків, Україна.

Corresponding author. E-mail: n.d.chikishev@gmail.com

Paper received 25.05.18; Accepted for publication 03.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-11>

Анотація. Стаття присвячена аналізу дискурсу міжнародних рейтингів університетів в українському освітньому дискурсі. За методом тривіневого критичного дискурс-аналізу Н. Феркло були проаналізовані публікації, пов'язані з міжнародними рейтингами університетів, на сайті Міністерства освіти і науки, на офіційному сайті порталу «Вища освіта». За результатами дослідження зроблено висновок про те, що офіційному освітньому дискурсу України притаманна апологетична риторика стосовно рейтингових методик; застосування рейтингів університетів сприяє відтворенню академічної нерівності між академічних «ядром» та «периферією».

Ключові слова: академічна нерівність, академічний капіталізм, глобалізація, неолибералізм, світ-система.

Вступ. Використання міжнародних рейтингів успішності університетів розглядається як даність, а не як проблема, хоча крім вибудовування ієрархії успішності університетів (всупереч декларованому в рейтингових методиках принципу конкуренції, їхні списки представлені практично незмінними лідерами і аутсайдерами), вони завдають також непрямого та замаскованого впливу на освітнє середовище. Зокрема, до такого впливу належить проникнення дискурсу ринку в дискурс освіти, що проявляється у впровадженні моделі самоокупності функціонування університетів, зменшення / збільшення фінансування в залежності від положення в рейтингу. При цьому рейтинги отримують все більш широкі розповсюдження, а відмова від їх використання є все менш реальною. Крім того, у зв'язку з остаточним затвердженням як державного курсу України курсу євроінтеграції участь в рейтингах стала по суті однією зі складових державної освітньої політики.

Стислий огляд публікацій за темою. Безпосередньо проблематиці застосування міжнародних та національних рейтингів університетів присвячені роботи таких авторів, як П. Гібс (дослідження маркетизації освіти); К. Больсман та С. Амслер (дослідження трансформації освіти в умовах глобалізації); В. Н. Еспеланд та М. Заудер (дослідження інтеріоризації рейтингових методик академічною спільнотою); Л. Ваквант та С. Мергінсон (дослідження особливостей дискурсу рейтингів); В. Буріс (дослідження валідності індикаторів рейтингових методик).

Матеріали та методи. В якості методу аналізу був обраний тривіневий варіант дискурс-аналізу Нормана Феркло. Вибір обумовлений тим, що підхід автора орієнтований на вивчення дискурсу в умовах сучасної специфіки глобалізації [27, с. 6]. Проявами якої, є в тому числі і комодифікація раніше позаринкових сфер (в тому числі і сфери освіти), що пояснюється проникненням ринкового дискурсу (зокрема проявом якого є дискурс рейтингів методик) в дискурс освіти. Специфіка ж полягає в масштабах цієї тенденції в умовах глобалізації: комодифікація, будучи породженням капіталізму не може обмежуватися кордонами держав. Капіталізм (в тому числі і академічний) постійно здійснює експансію, прагнучи розширити межі своєї монополії. Для опису

механізму контролю соціально неоднорідних товариств (прикладом яких є в т.ч. суспільства всередині «світо-економік», «світ-систем», «світових систем») Н. Феркло, як і теоретики світ-системного аналізу використовує вчення про гегемонію А. Грамші, адаптувавши його під специфіку дослідження дискурсу та екстраполював на нього концепцію діалектичної природи дискурсу (дискурс - продукт соціальної реальності, а соціальна реальність в свою чергу обумовлена впливом дискурсу) [28, с. 128-130]. Концепція виробництва знання М. Фуко і подальша реалізація влади через дискурс так само стала однією з основ методики автора [27, с. 5] З діалектичної моделі дискурсу слідує основний посил про невяні зв'язки дискурсу з інтересами певних соціальних груп, що закладений в методику автора [27, с. 38]. Саме поняття дискурсу Н.Феркло розділяє на три складових: текст, дискурсивні практики і соціальні практики. Всі три складових досліджуються в комплексі. Текст існує в рамках соціальної реальності, тому невіддільний від неї і транслюється за допомогою дискурсивної практики [27, с. 94] Проблема ситуація полягає в тому, що дискурс рейтингів формує хибне уявлення про критерії ефективності в сфері науки и освіти, легітимізує створену нерівність и формує ілюзію, що освіта може бути інструментом подолання економічної нерівності.

Мета статті – вивчити прояви нерівностей в рамках освітнього дискурсу. Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) провести тривіневий критичний дискурс-аналіз публікацій, що передбачає: а) аналіз текстової складової; б) аналіз дискурсивних практик; с) аналіз соціальних практик, що впливають на дискурс, та зворотного впливу дискурсу на соціальні практики. 2) Виявити висловлювання, що легітимують нерівність.

Об'єкт дослідження – публікації, пов'язані з міжнародними рейтингами університетів на сайті Міністерства освіти і науки, на офіційному сайті порталу «Вища освіта» за період 2017 року. (Через обмеження обсягом статті, в подальшому буде наведена лише частина прикладів із матеріалів публікацій, проаналізованих під час дослідження, загалом же було проаналізовано 22 статті, що присвячені темі міжнародних та національних рейтингів університетів на вищезгаданих Інтернет-ресурсах) Ана-

ліз орієнтований на вивчення офіційного освітнього дискурсу України. Найчіткіше він відображений в профільних виданнях і в офіційних ЗМІ Міністерства освіти і науки України. Предмет аналізу – офіційний освітній дискурс України. Були запропоновані наступні гіпотези дослідження: 1) Освітньому дискурсу властива натуралізація рейтингових методик; 2) Дискурс рейтингів легітимізує академічну нерівність. Всього було виділено п'ять емпіричних індикаторів: спрощене розуміння рейтингів як еквівалента якості; натуралізація нерівності; проголошення Досягнення позиції у рейтингу як само мети; апеляція до престижу рейтингів; обмеження розгляду недосконалості рейтингів виключно критикою конкретних методологій.

Здійснення критичного дискурс-аналізу за методом Н.Феркло передбачає розгляд трьох компонентів дискурсу: соціально-практичного, дискурсивно-практичного та текстового.

Соціально-практичний компонент офіційного освітнього дискурсу. Сьогодні галузь освіти та науки, як і інші галузі зазнає трансформацій під впливом тотальної глобалізації. В зв'язку з цим, соціальний контекст є досить суперечливим: з одного боку глобалізація відкриває нові можливості академічної мобільності та співпраці (на цьому аспекті зазвичай і зацентровано увагу) з іншого ж пов'язана із процесами стандартизації та уніфікації (проявом чого є, зокрема, і рейтингові методики оцінювання), а головне – має асиметричний характер, наслідком чого стають соціальні нерівності. Розмиття національних суверенітетів та посилення впливу транснаціональних еліт сприяє зміцненню нерівностей в галузі освіти. Зв'язок між текстовим та дискурсивно-практичним компонентами полягає у відповідності текстових репрезентацій нерівностей соціальній дійсності. Тож в даному соціальному контексті офіційний освітній дискурс представляє інтереси академічної «еліти» та закріплює відносини нерівності між академічним «ядром» та «периферією».

Дискурсивно-практичний компонент. В цілому дискурс, що продукує Міністерство освіти та науки, можна схарактеризувати як переважно неоліберальний. Це, в свою чергу, проявляється в домінуванні рис, що притаманні ринковому дискурсу (схвалення індивідуалізованої конкуренції між університетами, розгляд освіти як послуги та її оцінка в категоріях «престижу» та «бренду», самого процесу освіти як практики споживання, а дослідницької та навчальної діяльності університетів як підприємництва).

Текстовий компонент. Загалом, публікаціям українського офіційного освітнього дискурсу що стосуються рейтингових методик в освіті притаманний розгляд академічної нерівності як природного явища та застосування категорій на зразок «еліта». Рейтинги розглядаються як безальтернативна методика оцінювання, до них застосовуються такі прикметники як «незалежний», «найпопулярніший» і т.п. Це, звісно, позитивує рейтингову систему як таку та закріплює за нею статус такої, що не підлягає ані скептичній критиці, ані дискусії взагалі.

Крім того, такий прийом застосовується для подальшого посилення на їхній авторитет з метою обґрунтування об'єктивності певних даних. Лідерство ж у рейтингах розглядається як визнаний критерій якості та відображення змістовних характеристик. Більш детальний

аналіз текстового компоненту із конкретними прикладами представлений далі.

В таблиці 1 (дивіться нижче) ми, по-перше, можемо бачити приклад того, як із посиланням на Шанхайський рейтинг здійснюється натуралізація нерівності шляхом застосування позитивної стигми, по-друге, увага приділена виключно методології розрахунку рейтингу, до того ж без будь яких зауважень щодо неї. Складається враження, що, окрім методології, в рейтингу нема нічого такого, що можна було б розкривати, описувати більш докладно чи, тим більше, дискутувати.

Таблиця 1. Результати аналізу публікацій №1

№	Текст	Інтерпретація
1	«Академічний рейтинг університетів світу (ARWU) включає в себе основні вищі навчальні заклади ... (1) [3].	1) Натуралізація нерівності із застосуванням стигматизації.
2	...ранжирувані відповідно до формули, яка враховує: число випускників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премії (10%), число співробітників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премії (20%), кількість часто цитованих дослідників в 21 категорії (20%), статті, опубліковані в журналах Nature або науки (20%), індекси цитування для природничих і гуманітарних наук Інституту наукової інформації (20%), число студентів і викладачів цього університету (10%) (1).» [3].	1) Аналіз рейтингів виключно з точки зору питань методології

Таблиця 2. Результати аналізу публікацій №2

№	Текст	Інтерпретація
1	«Українські вищі не потрапили до ТОП-500 рейтингу з фізичних наук від THE» (1). [4].	1) проголошення досягнення позиції у рейтингу як само мети
2	«... Кращими виявились (1) Американські університети: Принстонський університет, Гарвардський університет та Оксфордський університет, які і отримали три перші позиції в рейтингу (2).» [4].	1) спрощене розуміння рейтингів як еквівалента якості 2) Натуралізація нерівності із посиланням на дані рейтинг

У таблиці 2 ми можемо бачити, як недосягнення позиції у рейтингу протиставляється якісним характеристикам університетів-лідерів. Крім того, в подальшому із посиланням на лідерські позиції у рейтингу декларується, що зазначені університети є кращими, до того ж, місце у рейтингу висвітлюється як логічний наслідок якості університету через що (висвітлення будь чого, як чогось, що є природним та не підлягає сумніву) і реалізується легітимація нерівності.

Треба звернути увагу й на те, що в якості маніпулятивного інструменту використовується маркер «топ», тобто певної вершини (див. п. 1. табл. 2). Його маніпулятивність полягає у тому, що між «топ-10» та «топ-500» не просто є різниця, а полягає принципова прірва. Але це зовсім не заважає, тим не менше, подавати потрапляння до будь-якого «топу» як безумовне досягнення, а не потрапляння (також до будь-якого «топу») – як показник низької якості освіти в тому чи іншому університеті. Цей маніпулятивний прийом не є винаходом суто освітнього дискурсу, він запозичений ним з дискурсів маркетингу та електоральної політики, що також свідчить про системність проблеми, що вирішується в нашій роботі.

Таблиця 3 яскраво демонструє, як вже існуюча академічна нерівність стає передумовою для нових різновидів нерівності: показники рейтингів ототожнюються із якісними характеристиками та в подальшому виступають основою для надання певного статусу.

Таблиця 3. Результати аналізу публікацій №3

№	Текст	Інтерпретація
1	«Уряд визначив критерії надання вищого статусу національних (1)...Преміальними критеріями визначені місце в міжнародних та незалежних рейтингах (2), наявність іноземних та міжнародних акредитацій, кількість працівників, яким протягом останніх 10 років було присвоєно почесні звання України, кількість випускників, яким протягом останніх 10 років було присвоєно почесні звання України». [5].	1) Спрощене розуміння рейтингів як еквівалента якості 2) Натуралізація нерівності через рейтинги шляхом їх використання як критерію для надання статусу

Зауважимо, що цей «симптом» є одним з найтривожніших: простий факт, що позиція в рейтингу є лише сполученням формальних характеристик і не вказує на якісну властивість, є абсолютно не очевидним для зануреної до рейтингового дискурсу свідомості. В цьому сенсі рейтинговий дискурс є повноцінним елементом дискурсу маркетингового, який спрямований на блокування самостійних процесів мислення завдяки використанню штампів, шаблонів та стереотипів.

Таблиця 4. Результати аналізу публікацій №4

№	Текст	Інтерпретація
1	« Найпопулярнішими в науковому світі є Web of Science та Scopus, які стали не просто базами наукових видань і публікацій, а інформаційними платформами, які мають багато додаткових корисних аналітичних сервісів. Це дійсно потрібні науковцям якісні ресурси пошуку та аналізу інформації...» [6]	1) Апеляція до престижу та авторитету наукометричних баз, які є одними з індикаторів рейтингів
2	«Щоб відібрати ВНЗ та установи, Міністерство провело конкурс. Критеріїв відбору було три: кількість наукових та науково-педагогічних працівників (характеризує масштаб закладу); обсяг залучених фінансових ресурсів на наукові дослідження і розробки (найбільш узагальнено характеризує активність і мотивацію до наукової діяльності колективу закладу); кількість наукових публікацій в Scopus та Web of Science (певною мірою характеризує якість наукових результатів у зрозумілому для світового наукового товариства форматі). Сума балів, одержаних за цими критеріями, визначила загальний рейтинг закладу із максимальною оцінкою у 30 балів. Тим закладам, що одержали 15 балів і більше, а таких було 29, – надано доступ до обох баз даних. 74 ВНЗ одержали доступ до однієї з двох баз.» [6].	2) Натуралізація нерівності, яка в конкретно цьому випадку проявляється у доступі до певної інформації
3	«Додатково загадані компанії упорядкують в базах профілі українських вишів та наукових установ, що дозволить певною мірою підвищити їх рейтинги та видимість на світовій науковій карті. » [6].	1) Проголошення досягнення позиції у рейтингу як «самомети»

Таблиця 4 демонструє, як до наукометричних баз застосовуються прикметники у найвищих ступенях порівняння, крім того, як визначний критерій зазначається їх популярність. Окремо слід відзначити критерії, що були

обрані міністерством освіти для визначення претендентів на отримання доступу до наукометричних баз: частково вони відтворюють модель вже існуючих міжнародних рейтингів, але ключова особливість полягає в тому, що за такими критеріями відбору перевага буде у існуючих академічних лідерів, що тільки посилить нерівність (в даному випадку у доступі до інформації), а не сприятиме її подоланню. Те, що наукометричні бази сприймаються та зображуються в офіційному дискурсі абсолютно некритично, є дуже показовим. Адже це – яскравий симптом тих же процесів, що відбувалися у вітчизняній освіті із самого отримання Україною незалежності: симптом механічного, бездумного запозичення зарубіжних зразків, що маркуються як ідеальні. Згадаймо Болонський процес, до котрого українську вищу освіту приєднували в «незворотній» спосіб. Сьогодні про нього серйозно вже не говорять, але на його місце прийшли рейтинги і наукометричні бази. Крім того, прямо артикулюється мета діяльності – підвищення позицій у рейтингах. Саме як мета, а не як інструмент подальшого розвитку або хоча б конкуренції.

У таблиці 5, посилання на авторитет рейтингу використане у зв'язку з оприлюдненням іншого рейтингу, заснованого на показниках наукометричних баз, які є індикаторами міжнародних рейтингів. Надалі ж застосоване посилання на взаємозв'язок із результатами міжнародних рейтингів з метою підтвердження валідності результатів.

Фактично цей приклад не просто відтворює наявну нерівність центру й периферії, але просто зводить абсолютно весь науковий простір до простору тих кордонів й перерних точок, що зафіксовані університетами-авторами рейтингів. Інші університети навіть вже не є периферією за такого стану: вони просто відсутні в науковому просторі як такому. Такий механізм «вилучення з дійсності» також є дуже ефективним в процесі формування та закріплення нерівностей, і веде до створення вже не просто ієрархічної структури нерівностей, а до фіксації точки відліку, з одного боку до якої розташовано тих, хто має підстави декларувати своє існування («я в рейтингу, отже, я існую»), а з іншого тих, хто виключений з існування. Застосування подібних механізмів є властивим вже не стільки капіталістичній логіці, скільки рабовласницькій: згадаймо, що в багатьох давньогрецьких полісах раб просто не вважався за людину. Звісно, це є дуже не строга аналогія, але звернемо увагу, що йдеться про аналогію саме структур мислення, а не аналогію між рабами та периферійними університетами.

Таблиця 5. Результати аналізу публікацій № 5

№	Текст	Інтерпретація
1	«Відповідний рейтинг оприлюднила Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Нещодавно рейтинг від мережі URAN, складений за індексом Гірша в базі даних Scopus (1), теж визначив високі позиції СумДУ.	1) Спрощене розуміння рейтингів як еквівалента якості
2	Ці результати корелюються зі значними показниками університету в рейтингах QS World University Rankings, Webometrics, 4ICU, U-Multirank, SCImago та даними наукометричної бази SCOPUS (2), що свідчить про наукову відкритість університету та авторитетності робіт його вчених у світовому науково-освітньому просторі.»[6].	1) апеляція до престижу та авторитету рейтингів

Висновки. Серед проаналізованого масиву текстів не було виявлено згадки рейтингів в критичному контексті. Контексти згадки представлені таким набором: заняття або втрата позиції в рейтингу, при цьому по відношенню до рейтингів найчастіше вживаються прикметники в найвищих формах порівняння («найкращі», «найпопулярніші», «найпрестижніші»). В такий спосіб відбувається позитивна стигматизація як самих рейтингових методик, так і лідерів рейтингових списків. Крім того, в проаналізованих публікаціях наявні приклади декларування підвищення позицій у рейтингах як безпосередньої мети діяльності університету. Серед можливих вад рейтингів зазначаються лише їх інструментарій, що являє собою спробу звести можливу критику виключно до методологічної складової. Досягнення та втрата позицій у рейтингу розглядається як дихотомія «успіх vs пораз-

ка», через що відбувається ототожнення кількісних показників рейтингів із змістовними характеристиками освітньої діяльності. Сукупність зазначених особливостей офіційного освітнього дискурсу дає підстави для визнання гіпотези щодо натуралізації рейтингових методик підтвердженою. Отже: 1) освітньому дискурсу властива натуралізація рейтингових методик; 2) дискурс рейтингів легітимізує академічну нерівність. Також у проаналізованих текстах наявні висловлювання, що постулюють традиційність лідерських позицій певних ВНЗ, номінують їх як «найкращі» на основі позицій у рейтингах, окреслюють пул «еліти» та «лідерів» освіти, чим намагаються довести об'єктивний та природний характер академічної нерівності, виходячи з цього, другу гіпотезу щодо легітимізації академічної нерівності через дискурс рейтингів також можна вважати підтвердженою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / Norman Fairclough. – London and New York: Routledge, 2013. – 591 p.
2. Fairclough N. Discourse and Social Change / Norman Fairclough. – Cambridge: Polity Press, 1994. – 259 p.
3. Шанхайський університет Цзяо Туні опублікував щорічний рейтинг університетів світу [Електронний ресурс] // Вища освіта. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://vnz.org.ua/novyny/codiyi/4373-shanhajskij-universytet-tszjao-tuni-ocublikuvav-schorichnij-rejtyng-universytetiv-svitu>.
4. Українські виші не потрапили до ТОП-500 рейтингу з фізичних наук від THE [Електронний ресурс] // Вища освіта. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10386-ukrayinski-vyshi-ne-contracyly-do-toc-500-rejtyngu-z-fizychnyh-nauk-vid-the>.
5. Вітчизняним вишам доведеться підтверджувати статус національного кожні 7 років, - рішення Уряду [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://vnz.org.ua/novyny/codiyi/10381-vitchyznjanyim-vysham-dovedetsja-cidtverdzhuvaty-status-natsionalnogo-kozhni-7-rokiv-rishennja-urjadu>
6. Понад 100 українських вишів та наукових установ МОН отримали доступ до Scopus та Web of Science [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10346-conad-100-ukrayinskyh-vyshiv-ta-naukovyh-ustanov-mon-otrymaly-dostuc-do-scopus-ta-web-of-science>.
7. Наукова діяльність – пріоритет СумДУ [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-oblastej-2015-05-08-naukova-diyalnist-%E2%80%9393>

REFERENCES

3. Shanghai University of Jiao Tunis published an annual ranking of world universities [Electronic resource] // Higher Education. - 2013. - Resource access mode: <http://vnz.org.ua/novyny/codiyi/4373-shanhajskij-universytet-tszjao-tuni-ocublikuvav-schorichnij-rejtyng-universytetiv-svitu>.
4. Ukrainian universities did not get to the TOP-500 rating on physical sciences from THE [Electronic resource] // Higher education. - 2017. - Mode of access: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10386-ukrayinski-vyshi-ne-contracyly-do-toc-500-rejtyngu-z-fizychnyh-nauk-vid-the>.
5. Homeland universities will have to confirm the status of the national every seven years, the Government's decision [Electronic resource]. - 2017. - Mode of access: <http://vnz.org.ua/novyny/codiyi/10381-vitchyznjanyim-vysham-dovedetsja-cidtverdzhuvaty-status-natsionalnogo-kozhni-7-rokiv-rishennja-urjadu>
6. More than 100 Ukrainian universities and research institutions of the Ministry of Education and Science have access to Scopus and Web of Science [Electronic resource] // Ministry of Education and Science of Ukraine. - 2017. - Mode of access: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10346-conad-100-ukrayinskyh-vyshiv-ta-naukovyh-ustanov-mon-otrymaly-dostuc-do-scopus-ta-web-of-science>
7. Scientific activity - the priority of the SSU [Electronic resource] // Ministry of Education and Science of Ukraine. - 2015. - Mode of access: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-oblastej-2015-05-08-naukova-diyalnist-%E2%80%9393>

Анализ дискурса международных рейтингов университетов в рамках официального образовательного дискурса Украины сквозь призму подхода Н. Феркло

Н. Д. Чикишев

Аннотация. Статья посвящена анализу дискурса международных рейтингов университетов в украинском образовательном дискурсе. По методу трехуровневого критического дискурса анализа Н. Феркло были проанализированы публикации, связанные с международными рейтингами университетов, на сайте Министерства образования и науки, на официальном сайте портала «Высшее образование». По результатам исследования сделан вывод о том, что официальному образовательному дискурсу Украины при-суца апологетическая риторика относительно рейтинговых методик применение рейтингов университетов способствует воспроизводству академического неравенства между академических «ядром» и «периферией».

Ключевые слова: академическое неравенство, академический капитализм, глобализация, неолиберализм, мир-система.

The analysis of the discourse of international university rankings in case of the official Ukrainian educational discourse according to the method of N. Fairclough

N. D. Chikishev

Abstract. The article is devoted to the analysis of the discourse of international university rankings in the Ukrainian discourse of education. According to the N. Fairclough 's method of the three-level critical discourse of analysis, publications related to the international university rankings on the website of the Ministry of Education and Science and on the official website of the portal "Higher Education" were analyzed. According to the results of the research the main conclusions are: the official Ukraine educational discourse is characterized by apologetic rhetoric about rankings; the using of university rankings supports the reproduction of academic inequalities between academic "core" and "periphery".

Keywords: academic inequality, academic capitalism, globalization, neoliberalism, the world-system.

Проблеми стану здоров'я різних груп населення та шляхи їх вирішення

Т. О. Лоза, М. В. Лях

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, м. Суми, Україна
Corresponding author. E-mail: t_loza2013@ukr.net

Paper received 16.02.18; Accepted for publication 25.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-12>

Анотація. Мета – визначити проблеми та фактори, які впливають на стан здоров'я різних груп населення. Досліджені деякі аспекти цієї проблеми як: особистісно - індивідуальне прагнення до здоров'я; громадська значимість стану здоров'я кожного індивіду та населення в цілому; формування дієвих систем забезпечення здоров'я (зміцнення, збереження, відновлення); самопідготовка та державна підтримка тих, хто буде займатись вирішенням проблем здоров'я. Визначені чотири основні режими рухової активності: оздоровчий, тренувальний, режим підтримки спортивного довголіття, щадящий (реабілітаційний). Доведено оздоровче значення рухової активності різних груп населення на всіх етапах життя людини та необхідність впровадження оздоровчого тренування для покращення їх здоров'я. Отримані результати дослідження слід використовувати як базову основу для складання оздоровчих тренувальних програм для забезпечення ефективного вирішення завдань фізичного виховання різних груп населення з урахуванням стану здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, різні групи населення, рухова активність, оздоровче тренування.

Вступ. Одним із найважливіших станів людини є здоров'я. Доведено, що здоров'я завжди історично вважалось однією з найважливіших життєвих цінностей і завжди стояла проблема забезпечення його високого рівня [12]. Воно підґрунтя його життєдіяльності, матеріального благополуччя, трудової активності, творчих успіхів, довголіття. Здоров'я людини відзеркалює рівень життя та потенційний добробут держави, безпосередньо впливає на продуктивність праці, економіку, обороноздатність, моральний клімат у суспільстві, настрій людей. Рівень здоров'я залежить, у свою чергу, від соціально-економічних та гігієно-екологічних умов, харчування, відпочинку, умов життя, рівня культури, освіти, стану охорони здоров'я та медичної науки та у багатьох чому – від ступіню рухової активності людини [13].

При цьому треба мати на увазі, що здоров'я – це комплексне соціально-біологічне поняття. Мається багато визначень його. Найважливішим показником здоров'я є адаптаційні можливості організму, які, у свою чергу підлягають тренувальному удосконаленню. Здорова людина – це перш за все та, яка адекватно, без хворобливих проявів пристосовується до підвищених вимог оточуючого середовища і може у нових умовах повноцінно виконувати свої біологічні та соціальні функції. При цьому треба розуміти, це потребує специфічної цілеспрямованої діяльності самої людини [9].

Проблеми зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей та молоді є одним із головних завдань українського суспільства, що визначено в таких державних документах як: «Указ Президента України» від 09.02.2016 року №42/2016 – була прийнята національна стратегія з оздоровчої рухової активності на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація».

Дослідження проведено у відповідності до плану науково – дослідної роботи СумДПУ імені А. С. Макаренка, Міністерства освіти і науки України на 2015-2020 р.р. за темою: «Теоретичне і методичні основи фізкультурної освіти різних груп населення», затвердженої відділом реєстрації Українського інституту науково-технічної інформації в м. Київ (номер державної реєстрації 0116U000900).

Огляд публікацій. Вивчаючи стан здоров'я насе-

лення у індустріально розвинених державах світу Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виділила так звані „фактори ризику”, тобто причини, які спонукають розвиток різних захворювань. Серед них основне значення мають: високий темп сучасного життя, нервово перенапруження та стреси, черезмірне незбалансоване харчування і пов'язане з цим ожиріння; забруднення навколишнього середовища, алкоголізм, куріння, наркоманія, поява нових хвороботворних факторів: радіація, промислові та транспортні відходи, зараження продуктів харчування, нові збудники хвороб, нарешті, значне зниження рухливої активності людини [7]. Аналіз літератури показав, що зараз серцево-судинними хворобами хворіє майже чверть населення землі, смертність від них складає майже 50% всіх випадків. Збільшується смертність серед чоловіків працездатного віку, на частину інфаркту міокарду у порівняно молодих людей припадає вже більше 10%. Такі зміни в аорті та кронарних судинах серця спостерігаються навіть в віці 10-15 років, а іноді і при народженні [1]. Збільшилась кількість фізіологічно незрілих новонароджених, дітей з спадковими хворобами, розумовими та фізичними дефектами.

Тому, найважливішою соціальною задачею сьогодні треба визнати оздоровлення населення, посилення мір первинної (попередження захворювань) та вторинної (попередження загострювань, послаблення організму) профілактики. При цьому треба враховувати, що приблизно половина факторів, які визначають стан здоров'я сучасної людини, відносяться до образу життя.

Мета – визначити проблеми та фактори, які впливають на стан здоров'я різних груп населення.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел та узагальнення багаторічного досвіду роботи у цьому напрямку.

Результати та їх обговорення. В останні роки продовжується тенденція до зниження середньої тривалості життя чоловіків і жінок в Україні, яка на 10-15 років нижча, ніж у США, Японії, Франції та інших економічно розвинених країнах. На основі спеціально проведеного спостереження експерти “Фонду Свободи” зробили прогноз: до 2050 року населення України, при теперішніх темпах зниження, може скороти-

тися на 17 мільйонів і скласти 32 мільйони [10]. Тому, демографічна ситуація України представляє серйозну небезпеку, що веде до різкого послаблення політичної, економічної та оборонної безпеки.

За даними МОЗ України близько 90% дітей мають відхилення в стані здоров'я, понад 59% - незадовільну фізичну підготовленість [14]. Рухова активність сучасної людини нашої держави явно недостатня. Приблизно 20-50% населення ведуть малорухомий спосіб життя, ще 20-30% мають недостатні для різнобічного фізичного розвитку та підтримки здоров'я фізичні навантаження. Регулярно займаються оздоровчими фізичними вправами та спортом лише невелика кількість населення [10]. Закордонні фахівці називають фізичну бездіяльність провідним фактором ризику розвитку хвороб [16].

Стратегічна мета національної системи виховання учнівської та студентської молоді потребує формування морального, психічного і соматичного здоров'я, осмисленої потреби у фізичному вдосконаленні, формуванні внутрішньої мотивації для самостійних занять фізичною культурою і спортом, оволодіння знаннями та вміннями здорового способу життя вже у початковій школі [7].

Серед основних факторів перш за все треба назвати недолік рухової активності. Норма рухової активності – поняття умовне і дуже особисте. Це – об'єм рухів, якій найбільш задовольняє потреби організму, в тому числі: зміцнює здоров'я, підвищує гармонійний розвиток, дає гарне самопочуття, високу працездатність та життєву активність [15].

Рухи – це біологічна потреба організму, природній регулятор та стимулятор життєспроможності. В процесі антропогенезу наш організм формується у постійному русі, але у сучасних умовах частина м'язових напружень в режимі життя людини зменшилась до 10%, що особливо небезпечно на тлі нервово-психічних напружень та збільшенні розумового навантаження, необхідного величезного потоку різноманітної технічної інформації. Енерговитрати людини різко зменшились і, по даних ВООЗ, знаходяться в більшості випадків, на грані необхідного для підтримки життєдіяльності. Заповнити цей дефіцит можуть тільки регулярні заняття фізичними вправами.

Багаточисельними роботами вітчизняних та зарубіжних лікарів та науковців доказано, що фізично треновані люди рідше хворіють, хвороби у них течуть легше, менш тривало, з меншою кількістю подразнень та днів загублення працездатності. У них знижена частота серцево-судинних захворювань, інвалідація та смертність від них, підвищена стійкість до застудних та інфекційних хвороб, кисневому боргу, перегріву та переохолодженню, перевтомлюванню; зменшується частота дефектів фізичного розвитку дітей, повільно протікають процеси старіння [1,2,10,11].

Оздоровчий ефект фізичних вправ ґрунтується на міцному взаємозв'язку працюючих м'язів з нервовою системою, обміном речовин, внутрішніми органами [5].

В стані м'язового спокою серце, легені та інші життєвоважливі органи працюють більш економічно: помірні навантаження здійснюються при меншому напруженні функціональних систем, а при великих навантаженнях тренований організм здатний до біль-

шої мобілізації своїх резервних можливостей і тому до меншої перевтоми, і швидкому відновленню. Важливо мати на увазі і психологічну розгрузку, з якою пов'язано проведення оздоровчого тренування. В наслідок оздоровчих міроприємств підвищуються захисні функції організму, його імунитет, підвищується його фізична та розумова працездатність, довжина активного стану [3]. Причому, недостаток рухів (так звана гіподинамія) викликає зворотню дію: погіршується діяльність організму, знижується його опір хворобам та втомі, підвищується небезпека впливу інших „факторів ризику” сучасного життя та швидко погіршується у цілому фізичний та психічний стан людини.

Оздоровче значення рухової активності необхідно для усіх етапів життя людини. Дефіцит рухів особливо небезпечний у період росту і формування організму. Це тим більше важливо мати на увазі, так як значна частина сучасних дошкільнят, школярів і студентів мають різні хронічні захворювання, а фізичний розвиток їх часто не відповідає віковим нормам. У той же час регулярні рухи стимулюють зріст, сприяють гармонійному розвитку м'язів, внутрішніх органів і нервової системи, попереджують порушення постави та плоскоступість, підвищує працездатність та поглинання учбового матеріалу [2]. Педагогічні спостереження засвідчують, що тривале сидіння школярів за партою, а часто і невірна при цьому постава, супроводжується великим статичним навантаженням на певні групи м'язів, застоєм крові в органах малого тазу та нижніх кінцівок. Низький нахил над партою (столом) стискає внутрішні органи, ускладнює роботу серця, погіршує кровотік та харчування мозку. Тільки спрямовані фізичні вправи можуть виправити та подолати таку негативну дію. Ті школярі, які регулярно займаються фізичними вправами, в порівнянні з фізично пасивними дітьми, мають кращі показники фізичного розвитку, природи його, менше хворіють, вони легше переносять труднощі статевого розвитку, у них менше притаманна віку збудливість та вища стійкість нервової системи. Прорахунки в фізичному вихованні дітей в подальшому важко вирівнюються, а іноді і зовсім не долаються, тому що дитячий вік найбільш сприятливий для розвитку рухових функцій та фізичних якостей, набуття важливих навичок та вмінь. В першу чергу у цей час закладаються підвалини майбутнього здоров'я, працездатності та довголіття людини. При цьому треба враховувати, що заняття тільки на уроках фізичної культури задовольняють потреби у русі школярів на 40-60% і тому необхідні додаткові заняття оздоровчого спрямування в позаурочний час та здоровий спосіб життя.

Літній людині фізкультурні заняття необхідні для попереджування захворювань, додання їм наслідків та знищення накопичуваних у організмі недоліків, розширення функціональних можливостей, підвищення фізичної підготовленості та життєвого тону, покращення психологічної стійкості та працездатності. Це зовсім не виключає, і навпаки, потребує удосконалення рухових можливостей, підтримка їх на високому рівні для покращення життєспроможності. Причому, це відноситься не тільки до людей розумової праці, але і тих, що займаються фізичною працею, і не тільки важкою, а і будь-якою – для переключення на інший характер діяльності і навіть для розвантажу-

вання постійно працюючих груп м'язів. У прикломному віці фізичні вправи сприяють попередженню притаманних віку хвороб, збереженню життєво важливих вмінь і навичок, уповільненню вікового зниження працеспроможності. Багатьма науковими працями показано, що можна успішно протидіяти передчасному старінню вдало підібраними фізичними вправами [5,7,8,].

В цілому, маючи на увазі різні стани здоров'я різних груп населення, можна виділити чотири основні режими:

– *оздоровчий* – для здорових і практично здорових людей (тобто, тих, хто не має суттєвих відхилень у здоров'ї та фізичному розвитку), які хочуть відновити здоров'я та підвищити фізичну підготовленість, а також тих, які мають послаблене здоров'я.

Завдання використання такого режиму – ліквідувати остатні явища захворювання та дефекту тілобудови, зміцнити здоров'я, довести стан функціональних систем до фізіологічної норми, підвищити опір організму негативній дії оточуючого середовища, підняти життєвий тонус, набути прикладні рухові навички;

– *тренувальний* – для здорових людей з несуттєвими відхиленнями у стані здоров'я при достатньому руховому досвіді та фізичній підготовленості до фізичних навантажень, а також тих, хто займався спортом, але у теперішній час мусить знизити навантаження або переключитись на інший характер спеціалізованої діяльності. Метою застосування цього режиму є розширення (збереження) функційних можливостей, підвищення надійності організму, підтримка або розвиток фізичних якостей, досягнення індивідуально можливих спортивних результатів. Для вирішення поставлених завдань застосовуються різні види спорту, засоби загальної фізичної підготовки і спеціалізовані тренування;

– *режим підтримки спортивного довголіття* – для людей, які займалися спортом вищих досягнень і продовжують спортивну діяльність з участю у змаганнях більш низького, ніж раніше, рангу або тренувальну роботу – з метою збереження набутих раніше специфічних рухових вмінь та навичок і за рахунок цього – високий рівень стану рухової активності та здоров'я;

– *щадячий* (реабілітаційний) режим – для людей хворих або тих, хто знаходиться в період видужування, а також тих, хто має суттєві відхилення в стані функціональних систем. Тут застосовується головним

чином лікувальна гімнастика. Але для тих, хто видужує після травм, сповна можливо і допустимо застосування суміжних режимів оздоровчої дії з доволі значними навантаженнями локального і навіть (там, де це можливо) загального характеру.

Таким чином, основні засоби зміцнення та збереження здоров'я – це оздоровче тренування.

Оздоровче тренування – це щоденні заходи, які сприяють гармонізації та вдосконаленню психофізичних процесів організму людини і охоплюють широкий спектр заходів: оптимальний руховий режим, складання раціонального харчування, загартування, психорегуляцію та ін.

На відміну від спортивного, оздоровче тренування спрямоване на відновлення та збереження здоров'я, що є запорукою активного довголіття. Тому, оздоровче тренування передбачає, перш за все, розвиток фізичних якостей для оптимального пристосування людини до умов життя.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Проблеми збереження фізичного і морального здоров'я різних груп населення була і залишається актуальною. На основі публікацій, у яких викладена думка науковців, ми можемо стверджувати, що негативна тенденція, яка характеризує погіршення здоров'я і фізичну підготовленість молоді прогресує. Тому, проблеми модернізації системи фізичного виховання для різних груп населення набуває державного значення. Проведені наукові дослідження дозволили сформулювати наступне поняття здоров'я: «Здоров'я – це психофізичний стан людини, який характеризується відсутністю патологічних змін і станом достатнім для повноцінної біосоціальної адаптації та збереження фізичної та психологічної працеспроможності в умовах природного середовища життєдіяльності».

Аналіз та узагальнення даних наукової та науково-методичної літератури сприяв визначенню факторів і їх взаємозв'язків, для досягнення мети оздоровлення різних груп населення.

Результати дослідження можуть бути використані як базова основа складання оздоровчих програм для забезпечення ефективного рішення завдань покращення стану здоров'я для різних груп населення. У подальшому буде складена оздоровча програма для учнів початкової школи козацьких класів на основі використання засобів турисько-екологічної діяльності в позаурочний час.

ЛІТЕРАТУРА

- Амосов Н. М. Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоровья // Человек и общество, 2002. 464 с.
- Бар-Ор О., Т. Роуланд. Двигательная активность и здоровье детей физиологических основ до практического применения, 2009. 527 с.
- Белов В. И. Энциклопедия здоровья, 1993. 400 с.
- Булич Э. Г., И. В. Муравов. Здоровье человека, 2003. 424 с.
- Верблюдов І. Б., Лоза Т.О., Чередищенко С. В. Організація і методика оздоровчої фізичної культури, 2011. 244 с.
- Задманов А. С. Тайная мудрость человеческого организма // Глубинная медицина, 1999. 327 с.
- Іващенко Л. Я., Благій О. Л. Фізичне виховання дорослого населення. Теорія і методика фізичного виховання: за ред. Т. Ю. Круцевич, 2017, Т 2, С. 264-310.
- Іващенко Л. Я., Благій О. Л. Фізичне виховання дорослого населення. Теорія і методика фізичного виховання: за ред. Т. Ю. Круцевич, 2017. Т.1, С. 9-28.
- Канішевський С. М. Науково-методичні та організаційні основи фізичного самовдосконалення студентства, 1997. 270 с.
- Круцевич Т. Ю., Платонов В. М. Основи теорії адаптації та закономірності її використання у фізичному вихованні. Теорія і методика фізичного виховання: за ред. Т. Ю. Круцевич, 2008. Т 1, С.127-150.
- Круцевич Т. Ю., Пангелова Н.Є. Сучасні тенденції щодо організації фізичного виховання у ВНЗ // Спортивний вісник Придніпров'я, 2016. 3, С. 109-114.
- Лоза Т. О., Лях М. В. Погляди видатних педагогів минулого на фізичне виховання дітей та їх взаємозв'язок з сучасністю // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету, 2017. II (147), С. 72-75.
- Платонов В. Н. Сохранение и укрепление здоровья людей – приоритетное направление современного здравоохранения. // Спортивная медицина, 2008. 2, С. 3-14.
- Ткачук С. Рухова активність і збереження здоров'я дітей

у процесі фізичного виховання. // Теорія і методика фізичного виховання, 2008. 1, С. 69-71.
 15. Хоули Э., Френкс Б. Д. Руководство инструктора оздоровительного фитнеса, 2004, С. 28.

16. World Health Organization Global recommendations on physical activity for health. – Geneva Switzerland World Health Organization, 2010.

REFERENCES

1. Amosov N.M. Encyclopedia of Amosov. Algorithm of health // Man and Society, 2002. 464 p.
 2. Bar-Or O., T. Rowland. Motor activity and children's health of physiological bases prior to practical application, 2009. 527 p.
 3. Belov V. I. Encyclopedia of Health, 1993.400 p.
 4. Bulich E. G, I.V. The Muravov. Human Health, 2003. 424 p.
 5. Verebuly I. B., Loza T.O., Cherednichenko SV Organization and method of physical fitness, 2011. 244 p.
 6. A. Zadmanov. Secret wisdom of the human body // Deep medicine, 1999. 327 p.
 7. Ivashchenko L.Ya., Blagoy O.L. Physical education of the adult population. Theory and Methods of Physical Education, ed. T.Yu. Krusevich, 2017, T 2, P. 264-310.
 8. Ivashchenko L.Ya., Blagoy O.L. Physical capture of the adult population. Theory and Methods of Physical Education, ed. T.Yu. Krusevich, 2017. T.1 P. 9-28.
 9. Kanishevsky S.M. Scientific, Methodological and Organizational Foundations of the Physical Self-Improvement of the Student, 1997. 270 p.
 10. Krusevich T. Yu., Platonov V. M. Fundamentals of the theory of adaptation and regularities of its use in physical education. Theory and methods of physical education: ed. T.Yu. Krusevich, 2008, Vol. 1, P.127-150.
 11. Krusevich T.Yu., Pangelev N. E. Modern Trends in the Organization of Physical Education in Higher Educational Establishments // Sportivnyi vestnik Pridniprovy'a, 2016. 3, P. 109-114.
 12. Loza T.O., Lyakh M.V. The views of the outstanding pedagogues of the past on the physical education of children and their interrelation with the present // Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University, 2017. II (147), P. 72-75.
 13. Platonov V.N. Preservation and strengthening of people's health is a priority for modern healthcare. Sports medicine. // 2008. 2, P. 3-14.
 14. Kkachuk S. Rukhova activity and preservation of children's health in the process of physical education. // Theory and Methods of Physical Education, 2008. 1, P.69-71.
 15. E. Houley, B.D. Franks. The instructor of the fitness fitness instructor, 2004, P. 28.
 16. World Health Organization Global recommendations on physical activity for health. – Geneva Switzerland World Health Organization, 2010.

Problems of health status of different population groups and ways of their solution

T. A. Loza., M. V. Liakh

Abstract. The goal is to study the problems and factors that affect the health status of different population groups. Analysis of the literature made it possible to identify certain aspects of this problem: personal individual desire for health; the social significance of the state of health of each individual and of the entire population as a whole; the creation of new operational health systems (strengthening, preservation and rehabilitation); self – training and public support for all who will deal with health problems with different groups of the population. Health-improving significance of motor activity at all stages of human life and the necessity to introduce health-improving training to improve health are proving. The conducted researches are allowed to formulate such a definition of the concept of health: "Health is a psychophysical state of a person that is characterized by the absence of pathological changes and a functional state sufficient for full biosocial adaptation and preservation of physical and psychological performance in conditions of the natural environment of life". The use of physical culture means to optimize this entire state will be largely connected with the use of individual health-improving training programs and powerful motivational psycho-social attitudes to the strengthening and preservation of health. Four main modes of motor activity (health, training, support of sports longevity, sparing – rehabilitation for different health conditions of the person are defined. Factors are identified, systematized and summarized, and their interrelation is shown, which determines the possibility and reliability of achieving the goal of recovery. The obtained results of the research can be used as a basic basis in the compilation of health-improving training programs to ensure the effective solution of physical education problems with different influenza of the population.

Keywords: health, different groups of the population, motor activity, health training.

Проблемы состояния здоровья разных групп населения и пути их решения

Т. А. Лоза, М. В. Лях

Аннотация. Цель – изучить проблемы и факторы которые влияют на состояние здоровья разных групп населения. Анализ литературы позволил определить некоторые аспекты этой проблемы: личностное индивидуальное стремление к здоровью; общественное значение состояния здоровья каждого индивида и всего населения в целом; создание новых действующих систем, обеспечивающих здоровье (укрепление, сохранение и восстановление); самоподготовка и государственная поддержка всех, кто будет заниматься проблемами здоровья с разными группами населения. Доведено оздоровительное значение двигательной активности на всех этапах жизни человека и необходимость внедрения оздоровительной тренировки для улучшения состояния здоровья. Проведенные исследования позволили сформулировать такое определение понятия здоровья: «Здоровье это психофизическое состояние человека которое, характеризуется отсутствием патологических изменений и функциональным состоянием достаточным для полноценной биосоциальной адаптации и сохранения физической и психологической работоспособности в условиях природной среды жизнедеятельности». Использование средств физической культуры для оптимизации всего этого состояния в значительной степени будет связано с использованием индивидуальных оздоровительно тренировочных программ и мощных мотивационных психолого-социальных установок на укрепление и сохранение здоровья. Определены четыре основных режима двигательной активности (оздоровительный, тренировочный, режим поддержки спортивного долголетия, щадящий – реабилитационный) для разных состояний здоровья человека. Обозначены, систематизированы и обобщены факторы, а также показана их взаимосвязь, которая определяет возможность и надежность достижения цели оздоровления. Полученные результаты исследования могут быть использованы как базовая основа в составлении оздоровительных тренировочных программ для обеспечения эффективного решения задач физического воспитания с разными группами населения.

Ключевые слова: здоровье, разные группы населения, двигательная активность, оздоровительная тренировка.

Теоретико-практичні засади організації та здійснення нагляду за дотриманням вимог безпечності та якості харчових продуктів

О. В. Запотоцька

Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торгово-економічного університету
Corresponding author. E-mail: 2992999@ukr.net

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 31.05.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-13>

Анотація. В даній науковій статті здійснено теоретичне розмежування понять «контроль» та «нагляд». Автором розкрито теоретичне розуміння поняття «нагляд за безпечністю та якістю харчових продуктів». Визначено особливості практичного здійснення нагляду за безпечністю та якістю харчових продуктів. Акцентовано увагу на існуванні правових колізій в нормативно-правових актах, якими урегульовано організація та здійснення нагляду в досліджуваній сфері.

Ключові слова: харчові продукти, безпечність харчових продуктів, якість харчових продуктів, контроль, нагляд.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним з видів управлінських засобів публічного адміністрування в сфері безпечності та якості харчової продукції є нагляд. Втім, слід відзначити, що якщо питання контролю в сфері безпечності та якості харчової продукції на законодавчому рівні урегульовано Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» та в деякій мірі Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», то питання нагляду в сфері безпечності та якості харчової продукції залишилося поза увагою законодавця.

Аналіз досліджень проблеми. Окремі питання контролю-наглядового провадження в сфері безпечності та якості харчових продуктів були предметом наукових досліджень Вовк Т.О., Скакун О.Ф., Кузьменко О. В., Колпакова В. К., Комзюка А.Т., Бевзенко В.М., Мельника Р.С., Ярмак Х.П. та інших.

Мета і задачі статті. Метою даної наукової статті є розкриття поняття та особливостей нагляду в сфері безпечності та якості харчових продуктів.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. В словниковій літературі терміни «контроль» і «нагляд» є одними з найближчих один до одного за своїм значенням.

С.І. Ожегов пропонує поняття «нагляд» трактувати як «спостереження “з метою догляду, перевірки” або “група осіб, орган для спостереження за ким, чим-небудь» [1, с.331].

В словнику української мови визначено, що «нагляд» є «дія за ким-, чим-небудь для контролю, забезпечення порядку і т.ін.» [2, с.49].

Таким чином, можемо відзначити, що в будь-якому випадку, нагляд – це 1) діяльність; 2) є суб'єкт, який його здійснює та об'єкт щодо якого ведення нагляд; 3) результат нагляду полягає в підтвердженні дотриманні законних вимог чи в виявленні та фіксуванні фактів їх порушення.

В.М. Гаращук в своєму дисертаційному дослідженні здійснює співставлення понять контроль та нагляд в сфері державного управління. При цьому, науковець, відзначає, що під наглядом слід розуміти юридичний аналіз стану справ щодо додержання законності і

дисципліни в суспільстві, який здійснюється прокуратурою із застосуванням відповідних, наданих їй законодавством форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність юридичної чи посадової особи, громадянина [3, с.87]. Однак, слід відзначити, що наглядові функції має не лише прокуратура, але й інші органи публічної адміністрації, в тому числі, центральні органи виконавчої влади створені як інспекції.

В.В. Шестак відзначає, що зіставлення інтерпретаційних характеристик термінів «контроль» та «нагляд» переконливо показує їх сутнісну однопорядковість, рівнозначність, семантичну ідентичність. Погляд на терміни «контроль» і «нагляд» як на синоніми підкреслює загальне у цих термінів. І «контроль», і «нагляд» – це і відповідна діяльність, і певні суб'єкти, що здійснюють цю діяльність. Можна зробити зауваження, що нагляд припускає не тільки активну, але й пасивну форму діяльності – «спостереження». Однак і контролю без спостереження суб'єктом контролю за об'єктом контролю не існує, контролю також може бути притаманна пасивна форма діяльності [4, с.13].

Ю.П. Битяк зазначає, що нагляд - це вид державної діяльності, який не можна ототожнювати з контролем, однак у них є деякі однакові риси, їх поєднують єдина мета - забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні, форми здійснення роботи - перевірки, витребування звітів, пояснень та ін., обов'язковість вказівок. Але контроль на відміну від нагляду проводиться повсякденно і безперервно широким колом органів [5, с.221].

В Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» поняття нагляд та контроль законодавець синонімізує та тлумачить наступним чином: державний нагляд (контроль) - діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі - органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня

небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Екстраполяція загальнолітературного значення терміна “контроль” та “нагляд” на державно-правову дійсність припускає висновок, що “контроль” (“нагляд”) у контексті категорії “держава” це: 1) вид державної діяльності; 2) суб’єкти державного контролю (нагляду) [4Hiba! A könyvjelző nem létezik., с.14].

Разом з тим, слід відзначити, що складність відмежування понять «контроль» та «нагляд» полягає також в тому, що на законодавчому рівні спостерігається доволі часте ототожнення даних понять, при цьому, законодавець визначає - контроль (нагляд). Водночас, ч.2 ст.17 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» визначено, що у разі якщо більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства, центральний орган виконавчої влади утворюється як інспекція, тобто, в даному випадку хочемо підкреслити, що на контроль і нагляд законодавчо повинен здійснювати один і той самий іменований орган як інспекція. Хоча на практиці, це далеко не завжди так, наприклад, як контроль, так і нагляд в сфері безпечності та якості харчових продуктів може здійснювати Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, органи місцевого самоврядування в частині виконання делегованих повноважень. Предметом такого контролю та нагляду є як діяльність операторів ринку щодо забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, так і діяльність суб’єктів господарювання в сфері громадського харчування.

Втім, ми притримуємося точки зору відповідно до якої поняття контроль та нагляд є різнозмістовними приймаючи до уваги їх роль в публічному адмініструванні. При цьому, слід навести думки адміністративістів, які також розмежовують дані поняття.

З огляду на вище викладене, можемо констатувати, що нагляд є окремою діяльністю уповноважених суб’єктів, при цьому, нагляд може бути окремою формою здійснення контролю, а контроль пов’язаний із втручанням в оперативну діяльність і застосуванням заходів державно-владного впливу (в тому числі адміністративних санкцій), про що недвозначно свідчать норми чинного законодавства. Таким чином, підсумуємо наступне, нагляд може виражатися як форма контролю, тоді як контроль не слід ототожнювати з наглядом, адже він є самостійним видом діяльності суб’єкта.

Таким чином, контрольне та наглядове провадження є явищами різного рівня абстрагування. Наглядове провадження є особливим видом контрольних проваджень і, водночас, - підвидом адміністративного процесу. Крім ознак, іманентних контрольному провадженню взагалі, наглядове провадження має особливі ознаки, які дозволяють виділити його в самостійний клас проваджень: спосіб впливу на правовідносини; наявність особливої мети; дискретний характер тощо.

Отже, нагляд – це процесуальна діяльність уповноваженого суб’єкта публічної адміністрації, яка здійс-

нюється з метою перевірки дій суб’єктів господарювання на предмет дотримання останніми вимог закону під час реалізації своєї господарської діяльності. Тоді як нагляд за безпечністю та якістю харчових продуктів – це діяльність уповноважених суб’єктів публічної адміністрації, що здійснюється на підставі законодавчо визначених норм, предметом якої є перевірка дотримання вимог законодавства операторами ринку та їх потужностей на яких здійснюється первинне виробництво, виробництво, реалізація та/або обіг харчових продуктів та/або інших об’єктів санітарних заходів з метою забезпечення харчових продуктів вимогами безпечності та якості.

Особливостями нагляду за безпечністю та якістю харчових продуктів, на нашу думку, є: 1) суб’єктом здійснення є ті ж самі суб’єкти, що уповноважені здійснювати контроль; 2) може бути як плановим, позаплановим, так і поточним; 3) може визначатися як необхідна умова при наданні відповідного документу, наприклад, перед отриманням експлуатаційного дозволу; 4) предметом може бути як безпосередньо господарська діяльність оператора ринку, так і суб’єкта агропродовольчого ринку, так і окремо взята потужність; 5) є пасивною формою здійснення контролю, що в результаті передбачає направлення відповідного акту контролюючому суб’єкту, який подальшому повинен відреагувати та вчинити певні контролюючі дії; 6) метою є здійснення незалежним суб’єктом оцінки якості та безпечності харчових продуктів, який виробляє оператор ринку, а також відповідність потужності технічним характеристикам; 7) здійснюється в різних векторах: метрологічний, ринковий, за дотриманням гігієнічних вимог при виготовленні харчових продуктів, ветеринарно-санітарний.

Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» визначено, що заходи державного нагляду (контролю) - це планові та позапланові заходи, які здійснюються у формі перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та в інших формах, визначених законом.

Слід відзначити, що на сьогоднішній день, і до 31 грудня 2018 року на законодавчому рівні встановлено мораторій на проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Так, статтею 3 Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» регламентовано, що до 31 грудня 2018 року позапланові заходи державного нагляду (контролю) здійснюються органами державного нагляду (контролю): 1) з підстави, передбаченої частиною другою цієї статті (за погодженням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності (далі - Державна регуляторна служба); 2) за письмовою заявою суб’єкта господарювання до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням; 3) за рішенням суду; 4) у разі настання аварії, смерті потерпілого внаслідок

нешасного випадку, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання; 5) у разі настання події, що має значний негативний вплив відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України, на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави; 6) для перевірки виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення попереднього заходу органом державного нагляду (контролю). Водночас, статтею 6 даного Закону передбачено обмеження щодо заборони на здійснення нагляду (контролю), зокрема, дія цього Закону не поширюється на відносини, що виникають під час проведення заходів нагляду (контролю) органами, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Така постанова Кабінету Міністрів України була прийнята 18 грудня 2017 р. № 1104 «Про затвердження переліку органів державного нагляду (контролю), на які не поширюється дія Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»» положення якої визначають, що до органів державного нагляду (контролю), на які не поширюється дія Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» належать, в тому числі, Держпродспоживслужба та її територіальні органи (в частині заходів із здійснення державного ветеринарно-санітарного контролю, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, безпечністю та окремими показниками якості харчових продуктів, дотриманням законодавства про захист прав споживачів, державного нагляду у сферах карантину та захисту рослин). Таким чином, наявність серед органів, які мають право здійснювати нагляд (контроль) в сфері безпечності та якості харчових продуктів є дуже вагомим аргументом, який: а) визначає пріоритетність якості та безпечності харчових продуктів як чинник здорової нації; б) дає можливість здійснювати нагляд не лише за власним бажанням власника харчових продуктів, але й за ініціативою уповноваженого суб'єкта публічної адміністрації; в) дає можливість здійснювати планово чи позапланово, періодично чи постійно перевірки чи спостереження за дотриманням законності в досліджуваній сфері суб'єктами господарювання; г) дозволяє забезпечувати відповідність харчових продуктів вимогам якості та безпечності.

Слід відзначити, що вище визначені суб'єкти, які уповноважені здійснювати держаний нагляд в сфері безпечності та якості харчових продуктів при здійсненні своєї наглядової функції повинні враховувати ряд критеріїв відповідно за якими оцінюється ступінь ризику від провадження операторами ринку господарської діяльності, яка пов'язана з виробництвом, реалізацією та/або обігом харчових продуктів та/або інших об'єктів санітарних заходів (крім матеріалів, що контактують з харчовими продуктами). А також, не зважаючи на важливість здійснення такого нагляду все ж так перевірки як форма здійснення нагляду в

досліджуваній сфері здійснюється в певні період, тобто законодавець визначає періодичність здійснення нагляду.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 402 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду, і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною ветеринарною та фітосанітарною службою» визначено критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду, є: 1) можливість виникнення біологічних, хімічних, фізичних ризиків, пов'язаних з вирощуванням (виробництвом) продукції, а також розведенням, утриманням, обігом, торгівлею, зберіганням, утилізацією об'єктів санітарних заходів; 2) наявність фактів порушення суб'єктами господарювання законодавства, якщо це створює загрозу поширення інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та радіаційних уражень тварин.

Відповідність оператора ринку тим чи іншим критеріям дає можливість віднести кожного оператора ринку харчових продуктів до одного з трьох ступенів ризику - високого, середнього та незначного.

Приналежність операторів ринку до одного з трьох ступенів ризику дає можливість вести мову про різну періодичність перевірки діяльності кожного суб'єкта господарювання в досліджуваній сфері (оператора ринку).

Висновки. Здійснюючи характеристику нормативно-правових актів, якими урегульовано відносин в досліджуваній сфері, слід відзначити, що ч.2 ст.5 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та норми постанови Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 752 «Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)» визначають, що планові заходи державного нагляду (контролю) здійснюються органом державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання, яка віднесена до високого ступеня ризику - не частіше одного разу на два роки. Разом з тим, п.6 Постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. №402 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду, і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною ветеринарною та фітосанітарною службою» чітко визначено, що планові заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику здійснюються не частіше одного разу на рік.

Враховуючи зазначене, вважаємо за необхідне при-

вести норми постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. №402 та положення Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та норми постанови Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 752 у відповідність шляхом внесення змін

до п.6 постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. №402 та передбачити, що планові заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику здійснюються не частіше одного разу на два роки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – [14-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.
2. Словник української мови. Том п'ятий. – К.: “Наукова думка”. – 1974. – 840 с.
3. Гарашук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук спеціальність: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків 2003. 413 с.
4. Шестак В.В. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спец. 12.00.01. «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень», Національний університет внутрішніх справ. Харків, 195 с.
5. Адміністративне право України : підруч. [для юрид. вузів і ф-тів]. / [Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. М. Гарашук та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.

REFERENCES:

1. Ozhegov S.I. Dictionary of the Russian Language / S.I.Ozhegov; ed. N. Yu. Shvedova. - [14th ed., Stereotype]. - M.: Rus. Yaz., 1983. - 816 p.
2. Dictionary of the Ukrainian language. Tom fifth. - K.: "Scientific thought". - 1974. - 840 p.
3. Garashchuk V.M. Theoretical and legal problems of control and supervision in public administration: dis. to bake sciences step doc. lawyer Sciences specialty: 12.00.07 - theory of management; administrative law and process; finance law. National Law Academy of Ukraine named after. Yaroslav the Wise, Kharkiv 2003. 413 p.
4. Shestak V.V. State control in modern Ukraine (theoretical and legal questions): diss. to bake sciences step Cand. lawyer sciences for special 12.00.01. "Theory and history of state and law; History of Political and Legal Studies", National University of Internal Affairs. Kharkiv, 195 c.
5. Administrative law of Ukraine: under the leadership. [for the lawyer. colleges and universities). / [Yu. P. Btiak, V.V. Bogutsky, V.M. Garashchuk and others.]; for ed. Yu. P. Bityak. - Charkov: Pravo, 2000. - 520 p.

Theoretical and practical principles of organization and supervision of compliance with the requirements of safety and quality of food products

O. V. Zapototska

Abstract. In the given scientific articles the theoretical delineation of the concepts of "control" and "supervision" was made. The author reveals the theoretical understanding of the concept of "supervision over the safety and quality of food products". The peculiarities of practical supervision of the safety and quality of food products are determined. The emphasis is placed on the existence of legal conflicts in normative legal acts regulating the organization and supervision in the investigated sphere.

Keywords: food products, food safety, food quality, control, supervision.

Теоретико-практические основы организации и осуществления надзора за соблюдением требований безопасности и качества пищевых продуктов

Е. В. Запотоцкая

Аннотация. В данной научные статьи осуществлено теоретическое разграничение понятий «контроль» и «надзор». Автором раскрыто теоретическое понимание понятия «надзор за безопасностью и качеством пищевых продуктов». Определены особенности практического осуществления надзора за безопасностью и качеством пищевых продуктов. Акцентировано внимание на существовании правовых коллизий в нормативно-правовых актах, которыми урегулированы организация и осуществление надзора в исследуемой сфере.

Ключевые слова: продукты питания, безопасности пищевых продуктов, качество пищевых продуктов, контроль, надзор.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu